

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

MÄÄRÄISYYS JA OBJEKTIN MERKITSEMINEN MORDVALAISKIELISSÄ

Mariann Bernhardt

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

MÄÄRÄISYYS JA OBJEKTIN MERKITSEMINEN MORDVALAISKIELISSÄ

Mariann Bernhardt

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
Tohtoriohjelma Utuling

Työn ohjaajat

Sirkka Saarinen
Turun yliopisto

Arja Hamari
Helsingin yliopisto

Tarkastajat

Riho Grünthal
Helsingin yliopisto

Seppo Kittilä
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Riho Grünthal
Helsingin yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-8638-5 (Painettu)

ISBN 978-951-29-8639-2 (PDF)

ISSN 0082-6987 (Painettu)

ISSN 2343-3191 (Sähköinen)

Painosalama, Turku, Suomi 2021

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

MARIANN BERNHARDT: Määräisyys ja objektin merkitseminen

mordvalaiskielissä

Väitöskirja, 224 s.

Tohtoriohjelma Utuling

lokakuu 2021

TIIVISTELMÄ

Tässä väitöstutkimuksessa tarkastellaan määräisyyttä ja transitiivisuutta mordvalaiskielissä. Sekä määräisyys että transitiivisuus ovat hyvin tärkeitä keskusteluviestin muodostamisen kannalta: määräisyys osoittaa, onko kyse kuulijalle tutusta asiasta, ja transitiivisilla lauseilla kuvataan keskeisiä toimintoja. Mordvalaiskielissä määräisyydellä on olennainen asema transitiivisten lauseiden muodostamisessa, sillä se vaikuttaa niin nominin taivutusluokkaan kuin objektin sijan ja verbin konjugaation valintaan.

Tutkimus pohjautuu laajaan kirjakieliseen aineistoon ersästä ja mokšasta. Aineiston avulla oli mahdollista kuvata nykykirjakielten rakenteita monipuolisesti. Tutkimukseni perustuu tekstiaineiston kvalitatiiviseen tarkasteluun, missä otan huomioon laajemman lausekontekstin tutkittujen rakenteiden lisäksi. Korpuksesta kerätty aineisto kertoo myös tiettyjen rakenteiden frekvenssistä toisiinsa verrattuna. Tekstiaineiston ohella olen haastatellut äidinkielistä informantteja.

Väitöskirjani käsittelee kolmea pääaihetta: määräisen taivutuksen käyttöä, objektin sijojen vaihtelua ja verbin konjugaation vaihtelun korrelaatiota aspektuaalisten oppositioiden kanssa. Osajulkaisuissa kiinnitän huomiota aikaisemmissa tutkimuksissa käsittelemättä jääneisiin sanaluokkiin ja verbien semanttisiin luokkiin, kuten erisnimiin, pronomineihin ja aistihavaintoverbeihin. Osatutkimuksista saadun uuden tiedon sidon aikaisempien tutkimusten tulosten kanssa yhteen yhteenveto-osassa, jossa tarkastelen määräisyyttä ja objektin merkitsemistä mordvalaiskielissä yleisemmällä tasolla.

Tutkimus tuo uusia näkökulmia määräisyyden käsitteeseen, määräisen taivutuksen käyttöön, objektin sijojen vaihtelun kriteereihin ja aspektin vaikutukseen verbin konjugaation valintaan mordvalaiskielissä. Väitöskirjani tarkoitus on paikata mordvalaiskielten kielioppikuvauksiin jääneitä aukkoja ja tuoda esille uusia näkökulmia määräisen artikkelin käyttötavoista ja semantiikan ja muodon vuoro-vaikutuksesta.

ASIASANAT: mordvalaiskielet, ersä, mokša, määräisyys, määräinen artikkeli, transitiivisuus, objektin sijojen vaihtelu, verbin konjugaation vaihtelu, kongruenssi, aspekti

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of Languages and Translation Studies

Finnish and Finno-Ugric Languages

MARIANN BERNHARDT: Definiteness and differential object marking in Mordvinic

Doctoral Dissertation, 224 pp.

Doctoral Programme Utuling

October 2021

ABSTRACT

In this doctoral dissertation, definiteness and transitivity are examined in the Mordvinic language branch. Both definiteness and transitivity are important in discourse: definiteness is a grammatical category encoding identifiability and transitive sentences describe basic actions. In Mordvinic, definiteness has a central role in constructing transitive sentences, as it influences the declension type of nouns, the choice of object marking and the conjugation types of verbs.

The research is based on an extensive material in the literary languages of Erzya and Moksha. The material gave opportunities to examine the structure of the modern languages from different viewpoints. The material was analyzed qualitatively with considering the larger context of the researched structures. Furthermore, with the corpus material I could also show the frequency of different structures compared to others. The material was further complemented with interviews of native speakers.

The dissertation is built around three central topics: the use of the definite declension, differential object marking and the correlation of verbal conjugation types with aspect. In the articles, I consider word classes and semantic classes of verbs, such as proper names, pronouns and perception verbs that have not been researched in detail before. The results of the articles are combined with previous research in the overview, where I consider transitivity and differential object marking from a general viewpoint.

The dissertation brings new information on definiteness, the use of the definite declension, the criteria of differential object marking and on the correlation of aspect with the verbal conjugation types in the Mordvinic languages. The goal of the dissertation is to complement the ongoing research on Mordvinic languages and to bring forwards new perspectives on the use of definite articles and on the influence of semantics on linguistic structures.

KEYWORDS: Mordvinic, Erzya, Moksha, definiteness, definite article, transitivity, differential object marking, differential object indexation, agreement, aspect

УНИВЕРСИТЕТ ТУРКУ

Гуманитарный факультет

Кафедра языкознания и переводоведения

Финский язык и финно-угорское языкознание

МАРИАНН БЕРНХАРДТ: Определенность и дифференцированное
маркирование объекта в мордовских языках

Диссертация PhD, 224 стр.

Докторская программа Utuling

октябрь 2021

РЕФЕРАТ

В настоящей работе рассматривается определенность и переходность в мордовских языках. Как определенность, так и переходность занимают центральное место в организации дискурса: определенность — грамматическая категория, указывающая на известные слушателю предметы, а предложения с переходными глаголами описывают ряд базовых ситуаций. В мордовских языках определенность играет значительную роль в оформлении переходных клауз, потому что она взаимодействует как с типом склонения и выбором падежа существительного в функции объекта, так и с выбором типа спряжения глаголов.

Исследование основывается на обширном текстовом материале по эрзянскому и мокшанскому литературным языкам. В исследовании рассмотрены тексты разных типов. При рассмотрении текстового материала для каждого примера учитывается расширенный контекст. Кроме того, корпус текстов позволяет оценить частотность сравниваемых конструкций. Текстовые материалы были дополнены данными анкетирования носителей мордовских языков.

В диссертации рассматриваются три основные темы: употребление определенного склонения, дифференцированное маркирование объекта и соотношение спряжения глагола с аспектуальными категориями. В статьях, составляющих основу диссертации, основное внимание уделяется грамматическим классам слов и семантическим группам глаголов, не проанализированным подробно в предыдущих исследованиях: именам собственным, местоимениям и глаголам чувственного восприятия. Результаты, освещенные в статьях, сопоставлены с результатами предыдущих исследований, суммированными в обзоре. Определенность и дифференцированное маркирование объекта рассматриваются с применением единых подходов.

Диссертация представляет новый взгляд на категорию определенности, на употребление определенного склонения, на явление дифференцированного маркирования объекта и на связь аспектуальных характеристик глагола с типом спряжения в мордовских языках. Цель работы — дополнить традиционные грамматические описания мордовских языков и осветить не рассмотренные ранее закономерности употребления определенного артикля, а также влияния семантической переходности на структуру предложения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: мордовские языки, эрзянский язык, мокшанский язык, определенность, определенный артикль, переходность, дифференцированное маркирование объекта, тип спряжения глагола, согласование, аспект

Kiitokset

Aloitin väitöskirjaprojektini vuoden 2017 tammikuussa Saranskissa, Mordvan tasavallan N.P. Ogarevin valtionyliopiston 13. asuntolan pienessä kahden hengen huoneessa. Tuntui siltä, että elin yhtä aikaa kahdessa toisistaan hyvin erilaisessa maailmassa: suomalaisen yliopiston ja opiskelijaelämän joustavuus ja avoimuus asettui venäläisen järjestelmän tiukkoja ja välillä epäloogisilta vaikuttavilta sääntöjää vastaan. Tämä tunne seurasi minua koko väitöskirjaprojektin ajan, sillä rajan molemmilta puolilta löysin ystäviä ja väitöskirjaani tukevia ja auttavia ihmisiä. Ilman heitä en olisi saanut päätökseen väitöskirjaprojektiani.

Väitöskirjan tekijäksi minua houkutteli pääohjaajani Sirkka Saarinen, joka on auttanut ja tukenut minua suuresti koko väitösprosessin ajan. Hän löysi toisen ohjaajan ja myöhemmin myös esitarkastajat, antoi arvokkaita kommentteja tutkimussuunnitelmaani, väitöskirjaani, esitelmäehdotuksiini, oikoluki suomenkieliset tekstini ja neuvoi rahoituksen haussa. Toinen ohjaajani, Arja Hamari, on puolestaan rohkaissut minua osallistumaan aktiivisesti konferensseihin, antanut neuvoja ja kommentoinut tekstejäni. Suuret kiitokset teille molemmille!

Haluan kiittää myös esitarkastajia, Riho Grünthalia ja Seppo Kittilää tarkasta ja rakentavasta kritiikistä. Heidän palautteensa avulla sain mahdollisuuden hioa tekstiäni ja tehdä se paremmaksi. Kiitän Riho Grünthalia vielä erikseen lupautumisesta vastaväittäjäkseni.

Väitöskirjaprojektini aloitin Utulingin Kieli- ja käännöstieteiden laitoksen palkallisena työntekijänä ja saatoin sen loppuun Kordelinin säätiön apurahalla. Kiitos luottamuksesta tutkimukseeni ja rahoituksesta, jonka turvin sain työskennellä väitöskirjani parissa alusta loppuun.

Vertaistuesta, yhteisistä lounaista ja monista iloisista hetkistä kiitän oppiaineemme tohtorikoulutettavien verkostoa Viskuria ja hiljattain perustettua sugrin jatko-opiskelijoiden porukkaa. Erittäin suuret kiitokset Minerva Pihalle, jonka kanssa olimme pitkään Turun yliopiston ainoat fennougriistiikan jatko-opiskelijat, ja joka neuvoi minua usein käytännön asioiden hoitamisessa. Ilman sinua en olisi pärjännyt! Kiitoksia myös Silja-Maija Spetsille ja Tomi Koivuselle yhteisistä lounaista ja vapaa-ajan vietosta.

Сюкпря ёвтавлинь тонавтыцам туртов, васняк: Светлана Саадатнэнь, кинь лекциясо улемстэ явинь мель эрзянь келентень. Покш сюкпря Агафонова Нина Афанасьевнанень, эрзянь келень паро тонавтыцянтень, кие ламо лездась диссертациям сёрмадомсто. Оцю сюкпря Надежда Фёдоровнанди, мокшень кялень тонафтыти, конась ламоксть тернемань монь Саран ошу. Сюкпря Зинёронь Сантяйнень, Наталия Чинаеванень, Наталия Абросимованень ды весе лиятненень, кить лездасть монень эрзянь келенть марто. Весенень покш сюкпря! Тяфта же сюкпря пара ялганенди Оксана Белкинати, Екатерина Кирдяшкинати да Марина Аникинати да ламотненди лиятненди, кит лездсть тейне мокшень кяльть мархта.

Aitäh Tartu Ülikoolile Dora Pluss stipendiumi eest, mille abil sain veeta ühe õppeaasta Tartus. Köszönet Gerson Klumppnak a meghívásért. Aitäh Denysile ja Rodolfole meie ühistöö eest.

Kiitos toimittajille ja anonyymeille arvioijille palautteesta artikkelien hiomiseen, erityisesti Jussi Ylikoskelle kärsivällisyydestä ja hyvistä neuvoista. Kiitos Kelvin Jacksonille ja Marc Bradfordille englanninkielisten artikkelien oikoluvusta, Egor Kaškinille venäjänkielisen tiivistelmän oikoluvusta, Jack Rueterille, Jorma Luutoselle, Markus Juutiselle ja Riku Erkkilälle asiantuntemuksesta ja neuvoista. Köszönet Kiss Orsinak a kimeríthetetlen energiájáért és lelkesedéséért.

Köszönettel tartozom még a barátaimnak és családomnak. Gittának a leveleiért és érdeklődéséért, valamint szüleimnek, nagyszüleimnek és testvéreimnek, akik gyakran nem tudták merre járok és mit csinálok, de mégis támogattak mindenben. Spä'sseb U'ljna hää'sk kartrräidi da speäli diött. Täujja rämmö'ttiĳ muu töin. Спасибо Тимуру за поддержку и за то, что всегда верил в меня.

27.09.2021

Mariann Bernhardt

MARIANN BERNHARDT

Mariann Bernhardt (s. 1988) on mordvalaiskieliin erikoistunut fennougristi. Bernhardt on kiinnostunut etenkin mordvalaiskielten kieliopista ja rakenteesta. Bernhardt on opiskellut myös muita suomalais-ugrilaisia kieliä ja tuntee mordvalaiskielten lisäksi koltansaamen, jota on opettanut useampaan otteeseen. Tutkimuksen ohella Bernhardt pitää vieraiden kielten opiskelusta, matkustamisesta ja luonnossa oleskelusta.

Kuva: Balázs Bernhardt

Sisällys

Kiitokset	7
Sisällys	9
Osajulkaisuluettelo	12
1 Johdanto	13
1.1 Tausta	13
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne	17
1.3 Mordvalaiset ja mordvalaiskielet.....	21
1.4 Tutkijan positio	21
2 Aineisto ja menetelmät	24
3 Määräisyys ja sijataivutus	26
3.1 Määräiset ja epämääräiset artikkelit	27
3.2 Mordvalaiskielten taivutusluokat	30
3.3 Taivutusluokkien käyttö	35
3.3.1 Perustaivutus	35
3.3.2 Määräinen taivutus	37
3.4 Erisnimet	40
3.5 Pronominit ja määräisyys	41
4 Objektin merkitsemisen vaihtelu	43
4.1 Transitiivisuus	44
4.2 Objektin sijojen vaihtelu.....	47
4.2.1 Epäsymmetrinen objektin sijojen vaihtelu	48
4.2.2 Symmetrinen objektin sijojen vaihtelu	52
4.2.2.1 Inessiivivaihtelu.....	53
4.2.2.2 Ablatiivivaihtelu	54
4.2.3 Pronominiobjektit ja objektin sijojen vaihtelu.....	55
4.3 Verbin konjugaatio.....	56
4.3.1 Objektikonjugaation käytön rajoitukset	58
4.3.2 Persoonan ilmaiseminen objektin funktiossa	62
4.3.3 Verbin konjugaation vaihtelun korrelaatio aspektin kanssa.....	63
4.3.3.1 Aistihavaintoverbien aspekti.....	66
4.3.3.2 Tunnetilan ilmaiseminen aistihavaintoverbillä.....	68

5 Päätelmät.....	70
Lyhenteet	75
Aineistolähteet.....	77
Lähteet.....	78
Alkuperäisjulkaisut.....	83

Taulukkoluetelo

Taulukko 1.	Osatutkimusten tutkimuskysymykset ja tavoitteet.	19
Taulukko 2.	Osatutkimusten pääaiheet.	20
Taulukko 3.	<i>ve/e</i> 'kylä' perus- ja määräisessä taivutuksessa ersässä.	31
Taulukko 4.	<i>ve/ä</i> 'kylä' perus- ja määräisessä taivutuksessa mokšassa.	32
Taulukko 5.	E <i>paksa</i> ja M <i>pakša</i> 'pelto' possessiivisessä taivutuksessa.	34
Taulukko 6.	Transitiivisuuden asteikko (Hopper ja Thompson 1980: 252–253).	45
Taulukko 7.	Pronominin objekteina Bernhardtin (2020a: 58) mukaan.	55
Taulukko 8.	Osatutkimusten tutkimuskysymykset ja keskeisimmät tulokset.	72

Asetelmat

Asetelma 1.	Määräisyyden hierarkia (Aissen 2003: 437).	50
Asetelma 2.	Elollisuushierarkia (Aissen 2003: 437).	51
Asetelma 3.	Objektin merkitsemisen hierarkia.	52

Osajulkaisuluettelo

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin, joihin viitataan tekstissä roomalaisilla numeroilla I–III.

- I Mariann Bernhardt. Definiteness marking on proper nouns in Mordvin. *Ural-Altische Jahrbücher*, 2019; 27: 1–70.
- II Mariann Bernhardt. Encoding definiteness on pronominal objects in Mordvinic. *Finnisch-Ugrische Forschungen*, 2020; 65: 25–61.
- III Mariann Bernhardt. The variation of conjugation types in Erzya perception verbs. *Folia Uralica Debreceniensia*, 2020; 27: 21–48.

Artikkelien käyttöön väitöskirjan osajulkaisuina on saatu kustantajien lupa.

1 Johdanto

Määräisyydellä on keskeinen rooli mordvalaiskielissä, sillä se vaikuttaa nominien taivutusluokkaan ja transitiivisissa lauseissa myös objektin sijojen ja verbin konjugaation valintaan. Määräisyyden luonnetta ei kuitenkaan käsitellä riittävän laajasti mordvalaiskielten kieliopissa. Väitöskirjassani tarkastelen määräisyyttä kahdella eri tasolla: sekä morfologisena tunnuksena, jota mordvalaiskielissä edustaa määräisen taivutuksen luokka, että pragmaattisena kategoriana tunnettuuden käsitteen kautta. Tarkoitukseni on tutkia, miten tunnettuus ilmenee morfologisesti ja millaisia säännönmukaisuuksia on pragmatiikan ja morfologisen merkinnän välissä. Määräisyys vaikuttaa paitsi nominien merkintään myös transitiivisten lauseiden rakenteeseen. Siksi osassa tutkimuksessani kiinnitän huomiota pelkästään transitiivisten lauseiden rakenteeseen ja niissä ilmeneviin muutoksiin.

1.1 Tausta

Väitöskirjassani lähestyn määräisyyden ja objektin merkitsemisen vaihtelun kriteerejä eri näkökulmista. Artikkeleissani käsitelen määräisyyden tunnusten funktioita erisnimissä, tunnettuuden vaikutusta pronominaalisten objektien merkintään ja aistihavaintoverbien konjugaation valinnan korrelaatiota määräisten objektien ja aspektuaalisten oppositioiden kanssa. Valitsin nämä osatutkimusten aiheet siksi, että erisnimillä, pronomineilla ja aistihavaintoverbeillä on erityinen asema mordvalaiskielissä tunnettuuden ja aspektin ilmaisemisen suhteen. Pronominit ja erisnimet viittaavat lähtökohtaisesti joko tunnettuihin tai tuntemattomiin referentteihin, eli niiden yhteydessä määräisyyden tunnusten ilmaisemisella pitää olla tunnettuuden ilmaisemisesta eroavia syitä. Aikaisempien tutkimusten mukaan aistihavaintoverbien konjugaation vaihtelu ei korreloi aspektin kanssa samalla tavalla kuin muiden semanttisten verbiluokkien konjugaation vaihtelu (ks. esim. Markov 1964: 71–74; Alhoniemi 1994: 147–148; Cypkajkina 2007: 60–61).

Väitöskirjani tarkoitus on paikata mordvalaiskielten kielioppeihin jääneitä aukkoja ja lisätä uutta tietoa määräisen taivutuksen käyttötavoista ja transitiivisten lauseiden muodostamiseen vaikuttavista tekijöistä. Yhteenvedo-osassa keskityn määräisyyteen ja objektin merkitsemiseen yleisellä tasolla aikaisempiin tutkimuksiin nojaten ja lisään tähän yleiskuvaan osatutkimusteni tuloksia. Arvioin, miten uudet

tulokset suhtautuvat aikaisempiin käsityksiin määräisyydestä ja objektin merkitsemisestä ja millaista lisätietoa niiden avulla saadaan mordvalaiskielistä.

Tutkimuksellani on merkitystä myös yleiselle kielitieteelle, sillä se antaa mahdollisuuden pohtia pragmatiikan, semantiikan ja muodon vuorovaikutusta sellaisissa kielissä, joissa määräisyyttä ilmaistaan etenkin transitiiivisissa lauseissa lauseen eri tasoilla ja joissa transitiiivisten lauseiden rakenne liittyy tiiviisti tunnettuuteen ja aspektiin. Mordvalaiskielten yksityiskohtainen tarkastelu täydentää tietojamme niin määräisyyden käsitteestä kuin transitiivisuudestakin.

Mordvalaiskielet, *ersä* ja *mokša*, ovat hyvin läheiset sukukielet, ja ne jakavat huomattavan paljon yhteisiä piirteitä toistensa kanssa, kuten esimerkiksi tutkimani piirteet eli määräisen taivutuksen, objektin sijojen vaihtelun ja verbin kongruenssin objektin kanssa. Toisaalta *ersän* ja *mokšan* välillä on merkittäviä eroja niin sanastossa kuin verbien ja nominien taivutuspäätteiden määrässä ja muodossakin (Rueter 2016: 113–119). Väitöskirjassani vertailen myös *ersän* ja *mokšan* morfosyntaksia ja erilaisten tunnusten käyttöä. *Ersän* ja *mokšan* taivutusparadigmat eroavat huomattavasti toisistaan, mikä johtaa joskus siihen, että nominin määräisyys jää ilmaisematta *mokšassa* useammin kuin *ersässä*. Suuri ero näyttää olevan myös objekti- ja subjektikonjugaation vaihtelun kriteereissä: *ersässä* konjugaation vaihtelu korreloi aspektuaalisten oppositioiden kanssa ja *mokšassa* ensisijaisesti objektin ominaisuuksien kanssa (ks. Bernhardt 2020a: 31–33).

Mordvalaiskielet tuntevat kolme nominien taivutusluokkaa: perus-, määräisen ja possessiivisen taivutuksen (Grebneva 2000: 102; Anan'ina 2000: 55). Taivutusluokat eroavat toisistaan nominien referentiaalisten kenttien osoittamisessa. Perustaivutus¹ on merkitsemätön taivutusluokka, joka ei ilmaise tarkoitteen määräisyyttä tai epämääräisyyttä, esim. E² *vele* 'kylä', *vele-se* [kylä-INE] 'kylässä'. Määräinen taivutus sen sijaan osoittaa, että nominin referentti on tuttu tai tunnettu keskustelun osallistujille, esim. E *vele-s* [kylä-DEF] '(se) kylä', *vele-se-nt* [kylä-INE-DEF] '(siinä) kylässä'. Määräisen ja perustaivutuksen käyttöä säätelevät erilaiset seikat, kuten sijamerkintä ja luvun ilmaiseminen, minkä lisäksi erilaiset nominien kategoriat

¹ Joissakin tutkimuksissa perustaivutus kutsutaan epämääräiseksi taivutusluokaksi (ks. esim. Zaicz 1998; Hamari 2016). Termin *epämääräinen taivutus* käyttö on sikäli ymmärrettävä, että perustaivutuksessa olevat nominit kuuluvat usein epämääräiseen referentiaaliseen kenttään. Tämä taivutusluokka ei kuitenkaan sisällä sellaista elementtiä, joka viittaisi nominin epämääräisyyteen, joten suosin nimitystä perustaivutus omassa tutkimuksessani. Termillä haluan asettaa vastakkain perustaivutuksen ja määräisen taivutuksen, joista jälkimmäisessä on erikseen määräisyyttä ilmaiseva elementti.

² Merkitsen lyhenteellä E *ersästä* otettuja esimerkkejä ja lyhenteellä M *mokšasta* otettuja. Yksittäisten sanaesimerkkien yhteydessä lyhenne edeltää esimerkkiä ja lause-esimerkkien yhteydessä lyhenne on merkitty yhdessä lähdeviitteen kanssa esimerkin käännökseen jälkeen.

käyttäytyvät määräisyyden ilmaisun suhteen eri tavalla. Possessiivinen taivutus ilmaisee omistajan luvun ja persoonan ja omistetun luvun, esim. E *vel'e-ze* [kylä-POSS.3SG] 'hänen kylänsä', *vel'e-se-nze* [kylä-INE-POSS.3SG] 'hänen kylässään'. (Ks. tarkemmin luku 3.2.)

Väitöskirjassani kiinnitän huomiota etenkin erisnimien taivutusluokan valintaan. Erisnimet ovat sikäli erikoinen ryhmä, että ne ilmaisevat kuulijalle tunnettua referenttiä. Olisi odotuksenmukaista – ja on myös oletettakin – että ne esiintyvät pääsääntöisesti perustaivutuksessa, koska niiden määräisyyttä ei tarvitse erikseen ilmaista (esim. Tihonova 1980: 215; Bartens 1999: 73). Näin ei kuitenkaan ole, vaan niin henkilön- kuin myös paikannimien taivutusluokka vaihtelee. Taivutusluokan vaihtelulla on erilaiset kriteerit ersässä ja mokšassa, minkä lisäksi henkilön- ja paikannimien taivutusluokan vaihtelu noudattaa erilaisia sääntöjä. Henkilönnimien taivutusluokan vaihteluun vaikuttaa mokšassa osittain informaatorakenne ja ersässä kieliopillinen ympäristö. Paikannimien taivutusluokan valintaan vaikuttaa molemmissa kielissä nominin lauseopillinen funktio. (Bernhardt 2019.)

Väitöskirjassani kiinnitän erityistä huomiota transitiivisiin lauseisiin. Transitiivisissa lauseissa on monta eri muuttujaa, jotka kytkeytyvät määräisyyden ympärille eri tavalla kuin muissa lausetyypeissä. Ensinnäkin transitiivisissa lauseissa määräisyys vaikuttaa objektin taivutusluokan lisäksi myös sijanvaihteluun ja toiseksi verbi käyttäytyy eri tavalla määräisten objektien kanssa kuin epämääräisten.

Objektin sijanvaihtelun kannalta käsittelen määräisyyttä pragmaattisena kategoriana, mikä tarkoittaa sitä, että määräisen nominin referentti on tunnettu keskustelun osallistujille. Mordvalaiskielissä epämääräiset objektit ovat perustaivutuksen nominatiivissa eli ne ovat merkitsemättömiä (1a), ja määräiset objektit ovat puolestaan merkittyjä (1b). Merkityn objektin sijaa kutsun väitöskirjassani genetiiviksi, vaikka typologisesta näkökulmasta se vastaa akkusatiivia. Syynä on mordvalaiskielten kehityksen aikana tapahtunut yhteensulautuminen: genetiivi ja akkusatiivi ovat sulautuneet yhdeksi sijamuodoksi. Mordvalaiskielissä tämä sija ilmaisee objektia, omistussuhteita ja se on myös postpositioiden täydennysten sijamuoto. Glossauksessa ja sijan nimityksessä pidän tärkeänä muodon merkitsemistä, ja siksi merkitsen muodollisesti samaa sijamuotoa aina samalla tavalla, riippumatta nominin funktiosta lauseessa.

Transitiivisissa lauseissa objektin genetiivimerkintä ja määräinen tai possessiivinen taivutus yleensä korreloivat, etenkin yleisnimien kohdalla. Erisnimet ja pronominit sen sijaan ovat useimmiten perustaivutuksen genetiivissä. Määräisyyden

tai possessiivisuuden merkintä ei siis ole pakollinen transitiivisessa lauseessa, mutta objektin sija on aina ilmaistava (Grünthal 2008: 224).³

(1)

a. *ram-i-ń* *alaša*

ostaa-PST-1SG hevonen.NOM

‘Ostin hevosen.’

b. *ram-i-ja* *alaša-ńt’*

ostaa-PST-1SG>3SG hevonen-DEF.GEN

‘Ostin (sen) hevosen.’ (E: Bernhardt 2020b: 23)

Väitöskirjassani tutkin pronominiinien merkintää suhteessa niiden referentiaalisiin ominaisuuksiin. Pronominiinien tarkastelu osoitti, että määräisyydellä yksinään ei voida aina selittää objektin sijojen vaihtelun peruskriteerejä. Määräisyyden ohella myös elollisuus vaikuttaa sijan valintaan, sillä esimerkiksi elollisiin olioihin viittaavat indefiniitti- ja interrogatiivipronomininit ovat genetiivissä objektin funktiossa, siitä huolimatta, että niiden referentti ei ole tunnistettava keskustelun osallistujille (ks. luku 4.2.1 ja Bernhardt 2020a: 47–49, 53–56).

Objektin sijojen vaihtelun lisäksi mordvalaiskielet tuntevat kaksi konjugaatiotyyppiä: subjekti- ja objektikonjugaation. Subjektikonjugaatiossa (1a) verbi kongruoi pelkästään subjektin kanssa luvussa ja persoonassa, ja objektikonjugaatiossa (1b) verbi kongruoi sekä subjektin että objektin kanssa luvussa ja persoonassa.

Objektikonjugaatiota voidaan käyttää pelkästään määräisten objektien kanssa. Tässäkin tapauksessa on siis kyse tunnettuuden vaikutuksesta kieliopilliseen rakenteeseen. Objektin taivutusluokan, genetiivimerkinnän ja objektikonjugaation lähtökohdat eroavat kuitenkin toisistaan. Objektikonjugaation edellytykset täyttyvät, mikäli objektin referentti on tunnettu, toisaalta objektin on oltava myös genetiivissä, jotta verbi voisi kongruoida sen kanssa (ks. luku 4.3.1 ja Bernhardt 2020a: 57–58).

Verbin konjugaation vaihtelu ei korreloi pelkästään tunnettuuden ja genetiivimerkinnän kanssa. Objektikonjugaatiossa oleva verbi ilmaisee tavallisesti rajattua toimintaa, ts. konjugaation valintaan vaikuttaa myös verbin ilmaiseman toiminnan aspekti (Koljadenkov 1954: 193), ks. esimerkki (2). Subjektikonjugaatio voi ilmaista sekä rajattua että rajoittamatonta toimintaa (2a), kun objektikonjugaatio puolestaan ilmaisee pelkästään rajattua toimintaa (2b).

³ Väitöskirjassani keskityn vain finiittisten verbien kanssa muodostettuihin transitiivisiin lauseisiin. Ei-finiittisten verbien argumenttien merkintä eroaa huomattavasti finiittisten verbien argumenttien merkinnästä.

(2)

a. *ved'-eht'* *kand-i-n'*
 vesi-DEF.GEN kantaa-PST-1SG
 'kannoin (sitä) vettä/kannoin (sen) veden'

b. *ved'-eht'* *kand-i-ja*
 vesi-DEF.GEN kantaa-PST-1SG>3SG
 'kannoin (sen) veden' (E: Koljadenkov 1954: 193)

Verbikonjugaation valinnan periaatteet eroavat huomattavasti ersässä ja mokšassa (Bernhardt 2020a: 30–32, 40–45; Bernhardt 2020b: 44–45). Konjugaation valinta korreloi aspektin kanssa tiiviimmin ersässä, kun puolestaan mokšassa verbi voi ilmaista rajaamatontakin toimintaa objektikonjugaatioissa (Koljadenkov 1954: 132; Alhoniemi 1993: 29). Verbin konjugaation valintaan vaikuttaa rajatun ja rajaamattoman toiminnan dikotomian lisäksi myös verbien semantiikka, sillä jotkin semanttiset verbiryhmät noudattavat edellä esitetystä eroavia sääntöjä. (Alhoniemi 1994: 147–148; Cypkajkina 2007: 60–61.) Lisäksi aspektuaalisten oppositioiden ilmaisemiseen vaikuttavat monenlaiset tekijät ja subjekti- ja objektikonjugaation oppositio ei ole ainoa keino ilmaista aspektuaalisia oppositioita. Väitöskirjassani keskityn aspektuaalisten oppositioiden vaikutukseen transitiivisten lauseiden muodostamisen kannalta aistihavaintoverbeissä.

Aikaisempien olettamusten mukaan aistihavaintoverbit noudattavat eri sääntöjä konjugaation valinnan suhteen kuin muut verbikategoriat, koska ne ovat pääasiassa objektikonjugaatioissa määräisten objektien kanssa huolimatta lausekontekstissa ilmenevistä aspektuaalisista oppositioista (Markov 1964: 71–74; Alhoniemi 1994: 147–148; Cypkajkina 2007: 60–61). Tutkimuksessani selvitin, että ersässä myös aistihavaintoverbien konjugaatiotyypit vaihtelee määräisten objektien kanssa ja että konjugaation valinta korreloi lauseen aspektitulkinnan kanssa. Konjugaation vaihtelu on myös tässä verbiryhmässä kytköksissä ajan tulkintaan ja merkintään. (Ks. luku 4.3.3 ja Bernhardt 2020b.)

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja rakenne

Väitöskirjani koostuu kolmesta artikkelista ja yhteenvedo-osasta. Artikkelit lähestyvät määräisyyttä ja objektin merkitsemistä eri lähtökohdista. Jokaisessa artikkelissa keskityn yhden ilmiön yksityiskohtaiseen tarkasteluun, ja yhteenvedo-osassa tarkastelen artikkeleitteni tuloksia kokonaiskuvan kannalta.

Osatutkimuksessa I käsittelen määräisyyttä morfologisena kategoriana. Osa-tutkimuksen keskipisteenä ovat erisnimet, joilla on keskustelun osallistujille tunnettu referentti. Aikaisempien olettamusten mukaan erisnimet ovat aina perus-

taivutuksessa (Tihonova 1980: 215; Grebneva 2000: 104), mutta kirjakielisissä teksteissä erisnimien taivutus kuitenkin vaihtelee. Osatutkimus jakautuu kahteen pääaiheeseen: henkilönnimien ja paikannimien taivutuksen valinnan käsittelyyn.

Henkilönnimet käyttäytyvät eri tavalla ersässä ja mokšassa. Ersässä lähinnä kieliopillinen ympäristö vaikuttaa taivutuksen valintaan: demonstratiivipronominien yhteydessä myös erisnimet ovat määräisessä taivutuksessa. Mokšassa sen sijaan määräisellä taivutuksella näyttää olevan eri funktioita eri murteissa, mikä heijastuu myös kirjakieleen. Länsimurteissa informatorakenne vaikuttaa nimen taivutuksen valintaan: määräinen taivutus osoittaa, että nimen referentti ei ole ollut puheenaiheena juuri välittömässä kontekstissa. En onnistunut löytämään yhteisiä kriteerejä nimien taivutuksen valintaan muiden murteiden osalta. (Bernhardt 2019: 11–25.)

Paikannimet käyttäytyvät samalla tavalla ersässä ja mokšassa. Paikannimet ovat pääsääntöisesti määräisessä taivutuksessa subjektina, objektina tai epäsuorana objektina. Paikkaa ilmaisevissa sijoissa nimet ovat sen sijaan pääsääntöisesti perustaivutuksessa. (Bernhardt 2019: 35–60.)

Osatutkimuksen II ja III aiheet rajasin transitiivisiin lauseisiin, koska transitiivisissa lauseissa määräisyys korreloi niin objektin sijojen vaihtelun kuin myös objekti-konjugaation käytön kanssa. Osatutkimuksessa II käsittelen pronomineja objektin funktiossa. Pronominit käyttäytyvät eri tavoin objektina kuin nomininit (Grünthal 2008: 224), mutta pronominiin käyttöä ei ole tutkittu yksityiskohtaisesti aiemmin. Tutkimuksessa tarkastelen pronominiin ryhmää määräisyyden käsitteen kautta. Pronominit sisältävät sekä lähtökohtaisesti määräisiä että epämääräisiä jäseniä, joten niitä tarkastelemalla voi syvällisemmin hahmottaa määräisyyden luonnetta ja sen vaikutusta objektin merkitsemiseen mordvalaiskielissä. Määräiset objektit ovat yleensä genetiivissä, mutta ne voivat olla niin määräisessä kuin perustaivutuksessa eli niiden määräisyyttä ei välttämättä ilmaista määräisen taivutuksen keinoin. Pronominiin luokassa myös epämääräiset jäsenet, kuten elollisviitteiset indefiniittija interrogatiivipronominit, voivat olla genetiivissä. Tämä osoittaa, että elollisuudella on myös vaikutusta objektin sijan valintaan määräisyyden rinnalla. (Bernhardt 2020a.)

Osatutkimus III eroaa muista osatutkimuksista, sillä sen keskipisteenä ovat verbit ja verbien konjugaation avulla ilmaistut aspektuaaliset oppositiot. Artikkelissa keskityn ainoastaan ersään, vaikka aikaisemmat artikkelit käsittelevät molempia kieliä. Toisaalta artikkelin aineisto on suurimmaksi osaksi sama kuin toisessa osatutkimuksessa käytetty ja artikkelissa hyödynnän aikaisempien artikkelien tuloksia. Verbin konjugaation valinnan käsittely antaa sitä paitsi kokonaisvaltaisemman kuvan objektin merkitsemisestä, joten III osatutkimus on oleellinen osa väitöskirjaani.

Määräisen objektin kanssa verbit voivat olla sekä subjekti- että objektikonjugaatioissa, ja verbin konjugaation vaihtelu korreloi aspektuaalisten oppositioiden kanssa. Kaikki verbit eivät kuitenkaan käyttydy samalla tavalla konjugaation valinnan suhteen. Tutkimuksessa keskityn havaitsemisverbeihin, jotka voivat ilmaista myös rajaamatonta asiaintilaa objektikonjugaatioissa. Osatutkimus III käsittelee subjekti- ja objektikonjugaation vaihtelun kriteerejä tämän verbiryhmän osalta. Havaitsemisverbit subjektikonjugaatioissa esiintyvät poikkeuksetta sellaisessa kontekstissa, joka voidaan tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi. Ne ilmaisevat toisen toiminnan kanssa samanaikaista aistihavaintoa tai toistuvia ja geneerisiä toimintoja. Suurin osa aineistoni objektikonjugaatioissa taivutetuista verbeistä sen sijaan esiintyy kontekstissa, joka implikoi toiminnan alkamis- tai päättymispistettä eli muutosta asiaintilaan. (Bernhardt 2020b.)

Osatutkimusten tutkimuskysymykset ja tavoitteet esittelen koostetusti taulukossa 1.

Taulukko 1. Osatutkimusten tutkimuskysymykset ja tavoitteet.

OSATUTKIMUS	TUTKIMUSKYSYMYKSET	TAVOITTEET
I MÄÄRÄISEN TAIVUTUKSEN FUNKTIOT	Missä kontekstissa erisnimet ovat määräisessä taivutuksessa? Millaisia funktioita määräisellä taivutuksella on erisnimissä?	Tutkimus antaa kattavan kuvauksen erisnimien kieliopista. Tutkimuksessa käsitteelen määräisen taivutuksen funktioita ja esiintymiskonteksteja erisnimissä.
II MÄÄRÄISYYDEN VAIKUTUS OBJEKTIN MERKITSEMISEEN	Mitkä pronominit saavat objektin sijan merkinnän? Miten sijamerkintää tai sen puutetta voidaan selittää määräisyyden termein? Millaisten pronominiinien kanssa verbi voi olla objektikonjugaatioissa?	Tutkimuksen tarkoitus on löytää säännönmukaisuuksia pronominin semantiikan ja sen merkinnän välillä. Tarkastelen pronominiinien luokkaa määräisyyden käsitteen kautta ja selitän sen avulla pronominiinien morfosyntaktista käyttäytymistä objektin funktiossa.
III VERBIN KONJUGAATION VAIHTELUN KORRELAATIO ASPEKTIN KANSSA	Missä konjugaatiotyypissä aistihavaintoverbit esiintyvät määräisen objektin kanssa? Mistä konjugaation vaihtelu johtuu? Miten konjugaation vaihtelua voidaan selittää aspektin käsittein?	Tutkimus keskittyy havaitsemisverbeihin ja niiden konjugaation valinnan korrelaatioon aspektuaalisten oppositioiden kanssa.

Väitöskirjani rakentuu kolmen pääaiheen ympärille, eli käsitteelen siinä taivutusluokkien käyttöä, objektin sijojen vaihtelua ja verbin konjugaation vaihtelua. Taulukossa 2 esittelen, millainen suhde eri osatutkimuksilla on toisiinsa ja missä osatutkimuksessa käsitteelen mitäkin pääaihetta.

Taulukko 2. Osatutkimusten pääaiheet.

	NOMINIEN TAIVUTUS- LUOKAT	OBJEKTIN SIJOJEN VAIHTELU	VERBIN KONJUGAATION VAIHTELU
OSATUTKIMUS I	X	X	
OSATUTKIMUS II	X	X	X
OSATUTKIMUS III			X

Väitöskirjani pääkysymykset ovat:

1. Mitkä ovat määräisen taivutuksen funktiot, ja millaisessa kontekstissa sitä käytetään tai jätetään käyttämättä?
2. Miten transitiivisissa lauseissa merkitään finiittisten verbien objektia? Mikä on määräisen objektin tunnusmerkki?
3. Miten verbin konjugaation vaihtelu vaikuttaa lauseen semantiikkaan ja aspektitulkintaan transitiivisissa lauseissa? Esiintyykö vaihtelu kaikkien verbiryhmien kohdalla, vai onko ns. aspektittomia verbiryhmiä?

Määräisen taivutuksen käyttöä tarkastelen ensin yleisesti ja sitten pelkästään transitiivisiin lauseisiin keskittyen.

Yhteenvedo-osassa sidon artikkelien tulokset yhteen ja arvioin niiden merkitystä määräisyyden käsitteen ja objektin merkitsemisen kannalta. Väitöskirjani ensisijainen tarkoitus on kuvailla mordvalaiskieliä ja paikata aukkoja mordvalaiskielten kieliopissa. Yhteenvedo-osassa tarkastelen artikkelien tuloksia kielitypologisten tutkimusten valossa, mikä antaa lisätietoa määräisyyden kieliopillistamisprosessista ja objektin merkitsemisen vaihtelun peruskriteereistä laajemmasta näkökulmasta.

Yhteenvedo-osa rakentuu seuraavasti. Mordvalaiskieliä ja niitä puhuvaa väestöä esittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa 1.3 ja omaa suhdettani mordvalaiskieliin alaluvussa 1.4. Luvussa 2 esittelen väitöskirjassani käytettyä materiaalia ja tutkimusmenetelmiä. Kunkin tutkimani osa-alueen taustoitan eri luvuissa. Luvussa 3 esittelen mordvalaiskielten sijajärjestelmää, taivutusluokkia ja taivutusluokkien valinnan keskeisiä kriteerejä. Luvussa 4 tarkastelen transitiivisuutta ja objektin merkitsemiseen liittyviä muutoksia ja kriteerejä. Luku 4 jakautuu kahteen suureen aihepiiriin: objektin sijojen vaihtelun tarkasteluun (luvussa 4.2) ja verbin konjugaation vaihteluun (luvussa 4.3). Luvussa 5 tiivistän yhteenvedo-osan keskeisimpiä havaintoja.

1.3 Mordvalaiset ja mordvalaiskielet

Mordvalaiset ovat yksi Venäjän suomalais-ugrilaisista kansoista. Mordva on ulkopuolisten antama nimi, jonka alle kuuluvat ersäläiset ja mokšalaiset. Ersillä ja mokšilla ei ole yhteistä identiteettiä, eikä heillä ole käytössä omakielistä yhteisnimitystäkään. (Bartens 1999: 16.)

Väitöskirjassani keskityn ersän ja mokšan kirjakieleen. Käytän nimitystä mordvalaiskielet viitatessani molempien kielten yhteisiin ilmiöihin. Ensimmäisessä artikkelissani käytin tässä merkityksessä englanninkielistä termiä *Mordvin*, mutta myöhemmin olen suosinut *Mordvinic* termiä, sillä jälkimmäinen osoittaa mielestäni paremmin, että kyse on kielihaarasta murrejatkumon sijaan.

Mordvalaisilla on oma nimikkotasavaltansa Volgan mutkan alueella. Tasavallassaan mordvalaiset ovat vähemmistössä. Vuoden 2010 väestönlaskennan mukaan mordvalaisten osuus Mordvassa oli 40 % (Perepis 2010). Yli puolet mordvalaisista elää Mordvan tasavallan ulkopuolella. Väestönlaskennan mukaan Mordvan tasavallassa elää n. 333 000 mordvalaista, ja tasavallan ulkopuolella n. 411 000 mordvalaista. Mordvalaiset ja mordvalaiskieliä puhuva väestö on vähenemässä nopeaa vauhtia, minkä Venäjän federaation väestönlaskennat hyvin osoittavat. Vuoden 2002 väestönlaskennassa itseään mordvalaisena pitäneitä henkilöitä oli n. 845 000. Vuonna 2010 tämä määrä oli yli 100 000 henkeä vähemmän kuin kahdeksan vuotta aiemmin eli n. 744 000 henkeä. (Perepis 2002 vrt. 2010.) Puhujien määrä laski vielä radikaalimmin kahden viimeisen väestönlaskennan aikana: vuonna 2002 n. 614 000 ihmistä ilmoitti osaavansa jompaakumpaa mordvalaiskieltä, mutta vuonna 2010 määrä oli vain n. 393 000 henkilöä. Vuonna 2010 vain vähän yli puolet mordvalaisväestöstä puhui mordvalaiskieliä, kun vuonna 2002 puolestaan tämä osuus oli n. 70 %. Mordvalaiskielten puhujien määrä on vaikea arvioida. Ihmisten kielitaito vaihtelee, ja väestönlaskennoissa puhujiksi määriteltiin myös mahdollisia ei-äidinkieliisiä mordvalaiskielten puhujia. (Perepis 2010.)

Väestönlaskennoissa eri mordvalaisryhmiä ei eroteta toisistaan. Näin ollen ersien ja mokšien osuutta, ja myös ersän ja mokšan kielten puhujamäärää on vaikea arvioida. Aikaisempien väestönlaskentojen perusteella kaksi kolmasosa mordvalaisista on ersiä ja yksi kolmasosa on mokšia. (Ks. Rueter 2013: 4.)

1.4 Tutkijan positio

Väitöskirjassani tutkin kahta läheistä sukukieltä: ersää ja mokšaa. Kahden kielen käsittely tuo mukanaan omia haasteita. Päädyin käsittelemään molempia kieliä siksi, että aikaisemmissa molempiin kieliin keskittyvissä tutkimuksissa mokšaa käsitellään yleensä samoista lähtökohdista kuin ersää ja mordvalaiskielet nähdään usein yhtenäisinä. Tutkimuksessani haluan nostaa mokšan ersän rinnalle ja käsitellä molempia kieliä yhdenvertaisesti. Tutkimuksessani otan huomioon sekä näiden

kielten samankaltaisuuksia että niiden eroja. Välttääkseni samojen asioiden jatkuvaa toistoa, käsittelemän kahdessa osatutkimuksessa molempia kieliä yhdessä. Ainoastaan osatutkimus III keskittyy pelkästään ersään, sillä tässä osatutkimuksessa käsittelemäni ilmiö eroaa huomattavasti kahdessa kielessä ja näin molemmat kielet vaativat oman lähestymistavan.

Jatko-opintojeni aikana olen joutunut pohtimaan asemaani vähemmistökielten tutkijana useaan otteeseen. UNESCO luokittelee sekä ersän että mokšan uhanalaisiksi kieliksi (Moseley 2015), mikä tarkoittaa sitä, että näiden kielten siirtyminen nuoremmille sukupolville on katkennut. Mordvalaisten assimilaatiotappio on ollut suurin verrattuna muihin suurempiin Venäjän suomalais-ugrilaisiin kansoihin (ks. Lallukka 2010: 27–30). Mordvalaiskielillä, sekä ersällä että mokšalla, on venäjän kielen rinnalla virallinen status Mordvassa. Kielilaki ei kuitenkaan turvaa kielen asemaa, sillä lakiteksti ei määrittele tarkasti, mitä virallisella asemalla tarkoitetaan. (Saarinen 2010: 38–41; Zamyatin 2013: 134–135.) Lisäksi viime vuosikymmenten aikana vähemmistökielten asema on entisestään heikentynyt suomalais-ugrilaisien kansojen nimikkotasavalloissa Venäjän federaation uusien säädösten myötä (Saarinen mts. 41–42; Zamyatin mts. 144–146).

Ersän ja mokšan vaikeasta tilanteesta huolimatta molemmat ovat melko hyvin dokumentoituja. Kirjakielen luomisesta alettiin keskustella jo 1920-luvun alussa, mutta sanaluetteloita ja kielioppeja on julkaistu paljon aikaisemminkin. Kirjakielen luomista on vaikeuttanut se, että alussa haluttiin luoda yhteinen mordvan kirjakieli. Vasta vuonna 1925 valittiin erillisen ersän ja mokšan kirjakielen murrepohja. (Luutonen 2000: 552–554.) Nykypäivänä molemmilla kielillä julkaistaan niin kaunokirjallisia (esim. *Šatko* ja *Mokša* -aikakausilehdet) kuin uutistekstejä (esim. *Eržan pravda* ja *Mokšan pravda*), niitä käytetään radiolähetyksissä (*Vajgel*) ja televisiouutisissa (*GTRK Mordovia – Sijažar*). Sosiaalisessa mediassa mokšan käyttö on ollut ersään verrattuna hyvin vähäistä (ks. *Volga-Kama korpus*), mutta viime vuosina etenkin mokšaksi julkaisevan videobloggaajan (*Mokšan blogger*) ansiosta mokšaakin käytetään yhä useammin somessa.

Mordvalaiskieliä tutkitaan niin Saranskissa Ogarevin Mordvan valtioneuvoston opistossa kuin ulkomailla, etenkin Suomessa, Unkarissa ja Virossa. Kielitieteellistä tutkimusta julkaistaan myös ersäksi ja mokšaksi, josta ehkä merkittävimpiä ovat 2000-luvulla julkaistut ersän ja mokšan kieliopit (*Eržan kel’* 2000 ja *Mokšan käl’* 2000). Tämäkin osoittaa, että mordvalaiset pitävät tärkeänä tutkia omaa kieltään ja kehittää sitä.

Äidinkielisten tutkijoiden tekemässä tutkimuksessa kielitypologisten tutkimusten tulosten huomioiminen on ollut hyvin vähäistä, mikä todennäköisesti johtuu näiden tutkimusten heikosta saavutettavuudesta Saranskin yliopistossa. Väitöskirjallani pyrin paikkaamaan tätä aukkoa huomioimalla niin äidinkielisten tutkijoiden tuloksia kuin länsimaalaista, useamman kielen vertailuun perustuvaa tutki-

musta. Tavoitteenani on soveltaa äidinkielisten tekemää kielentutkimusta kielitypologiseen perinteeseen, jotta voisin tuoda esiin uusia näkökulmia mordvalaiskielten kieliopista ja edistää mordvalaiskielten tutkimusta. Pidän tärkeänä suhteiden ylläpitämistä äidinkielisiin tutkijoihin ja puhujiin, jotka ovat puolestaan seuranneet kiinnostuneena väitöskirjani etenemistä. Väitöskirjani tuloksista olen viestittänyt jatko-opintojeni aikana sekä informaaleissa radio- ja videohaastatteluissa ersän ja mokšan puhujille että Venäjällä järjestettävissä kielitieteellisissä konferensseissa. Tällä tavalla pyrin turvaamaan sen, että kieliaineistosta saamani tieto on myös äidinkielisten tutkijoiden saatavissa ja käytettävissä.

2 Aineisto ja menetelmät

Väitöskirjani osatutkimukset perustuvat ensisijaisesti kirjakieliseen materiaaliin. Jokaisen osatutkimuksen lähdemateriaali on poimittu tekstikorpuksesta ja muista kaunokirjallisista lähteistä. Kirjallisten lähteiden lisäksi keräsin materiaalia myös äidinkielisiltä informanteilta, lähinnä tutkijoilta ja Ogarevin Mordvan valtionyliopiston entisiltä tai nykyisiltä opiskelijoilta. Jokaisella käyttämälläni kielinformantilla on ollut ainakin jonkin verran kielitieteellistä koulutusta.

Osatutkimus I eroaa aineistoltaan muista osatutkimuksista. Osatutkimuksessa keräsin materiaalia erikseen ersän *Šatko* ja mokšan *Mokša* -aikakauslehdistä, jota täydensin *MokshEr* -korpuksesta ja vanhoista folkloreteksteistä kerätyllä aineistolla (ks. tarkemmin Bernhardt 2019: 10–11). Osatutkimusten II ja III materiaali on kerätty ainoastaan *MokshEr* -korpuksesta (ks. Bernhardt 2020a: 31–33; Bernhardt 2020b: 33–34).

MokshEr -korpus on Turun yliopiston Volgan alueen kielten tutkimusyksikön koostama annotoimaton tekstiaineisto. Korpuksessa ovat mukana edellä mainittujen *Šatko* ja *Mokša* -aikakauslehtien tekstiaineistot, sanomalehtitekstit ja muut kirjakieliset materiaalit vuosilta 2002–2008. Korpus sisältää laajan materiaalin sekä ersän että mokšan kirjakielestä. Ersän osuus on 2 784 587 kirjainmerkkiä ja mokšan 1 742 497 kirjainmerkkiä. Osatutkimuksissa II ja III poimin korpuksesta havaitsemisverbien E *nejems*, M *näjəms* 'nähdä', E M *marəms* 'kuulla; tuntea' ja M *kułəms* 'kuulla' finiittiset muodot. Osatutkimuksen II aineiston rajasin sellaisiin lauseisiin, joissa objektina oli pronomini ja osatutkimuksen III aineiston sellaisiin, joissa objektina oli määräinen nomini. (Ks. Bernhardt 2020a: 31–33; Bernhardt 2020b: 33–34.) Osatutkimuksessa I täydensin korpusaineistolla *Šatko* ja *Mokša* -aikakauslehdistä keräämääni aineistoa ja poimin korpuksesta erilaisia paikan- ja henkilönnimiä (Bernhardt 2019: 10–11).

Osatutkimuksessa I käytin lyhyitä tekstejä *Šatko*-aikakauslehdestä (numeroista 11 ja 12/2016) ja *Mokša*-aikakauslehdestä (numeroista 6/2015 ja 8/2016), sillä osatutkimukseen sopi parhaiten nimien taivutuksen tarkastelu laajassa kontekstissa. Lisäksi käytin Paasosen keräämän *Mordwinische Volksdichtung* III ja IV -folkloreaineiston satutekstejä. (Bernhardt 2019: 10–11.)

Yhteenveto-osassa esitän ensisijaisesti artikkeleistani otettuja esimerkkejä, mutta joissakin kohdissa olen etsinyt erikseen *MokshEr*-korpuksesta esimerkkejä, jotta niiden avulla voisin tukea paremmin esittämiäni havaintoja mordvalaiskielistä. Yhteenveto-osa ei sisällä uutta tutkimusta, vaan perustuu osatutkimusten tuloksiin ja niiden uudelleenarviointiin.

Väitöskirjaurakkani aikana olen vierailut Saranskissa useampaan otteeseen ja saanut palautetta äidinkielisiltä puhujilta tekstiaineistosta tekemistäni johtopäätöksistä. Lisäksi he arvioivat esittämieni esimerkkien kieliopillisuutta tai antoivat lisätietoa sellaisista rakenteista, jotka eivät muutoin esiintyneet aineistossani. Olen myös esittänyt puhujille minimipareja eli alkuperäisen esimerkin ja oman esimerkkini, jossa muutin nominin tai verbin taivutuspäätteen, ja kysynyt puhujilta mahdollisista semanttisista eroista kahden rakenteen välillä. Ersän osalta minua auttoivat Nina Agafonova, Aleksandr Danilčev, Natalia Činaeva ja Ljudmila Lomšina-Rjabova ja mokšan osalta Oksana Belkina, Nadežda Kabajeva ja Ekaterina Kirdjaškina.

3 Määräisyys ja sijataivutus

Määräisyys on kieliopillinen kategoria, joka ilmaisee nominin referentiaalisia ominaisuuksia eli nominin referentin tunnettuutta keskustelun osallistujille. Määräisyyden ilmaisemisen keinot vaihtelevat eri kielissä, ja sitä voidaan ilmaista esimerkiksi sanajärjestyksellä, lausepainolla, sijojen vaihtelulla ja artikkeleilla. (Schroeder 2011: 552.) Mordvalaiskielissä määräisyyttä ilmaistaan ensisijaisesti määräisellä taivutuksella (ks. taulukot 3 ja 4 luvussa 3.2), minkä lisäksi transitiivisissa lauseissa määräisyys ilmenee objektin sijanvaihtelusta ja korreloi verbin konjugaation kanssa (Grünthal 2008: 230–231), ja postpositiosta riippuen se voi vaikuttaa myös postposition täydennyksen sijan valintaan (Gheno 1975: 56).

Määräisyyttä käsiteltäessä herää ensinnäkin kysymys siitä, kuinka hyvin muodollinen kategoria kattaa pragmaattisen tunnistettavuuden. Luvussa 3.1 lähdän liikkeelle tarkastelemalla artikkeleita typologisesta näkökulmasta ja siitä, mitä ne ilmaisevat. Mordvalaiskielissä määräinen taivutus sisältää elementin, jota voidaan typologisesti pitää artikkelina ja joka erottaa sen toisesta taivutusluokasta eli perustaivutuksesta. (Ks. Lyons 1999: 69–71; Dryer 2013a.) Määräisten artikkelien käytöllä on samankaltaisia kriteerejä eri kielissä, mutta erojakin esiintyy. Mordvalaiskielissä määräisyyden tunnukset ilmaisevat kaikki tärkeät tunnettuuden osa-alueet, kuten anaforisen, deiktisen, assosiatiivisen, ensyklopedisen, aikaisempaan tai paikalliseen tietoon perustuvan ja yksitarkoitteisen määräisyyden. Lisäksi tunnetun ryhmän yhteen jäseneseen viittaaminen käsitetään mordvalaiskielissä määräiseksi referentiksi, ja siihen viittaava nomini saa myös määräisyyden tunnuksen.

Luvussa 3.2 esittelen mordvalaiskielten kolme taivutusluokkaa, jotka eivät kata toisiaan aukottomasti. Taivutusluokkien epäsymmetrisyydestä johtuen niillä on omat rajoituksensa. Sijataivutus ja määräisyyden ilmaiseminen ovat mordvalaiskielissä kiinteästi kytköksissä toisiinsa: yhtäältä määräisyys voi vaikuttaa sijan valintaan, ja toisaalta sijan valinta rajoittaa tietyissä tapauksissa määräisen taivutuksen käyttöä.

Perus- ja määräisen taivutuksen käyttöä tarkastelen luvussa 3.3. Esittelen, millaiset lauseopilliset funktiot ja kieliopilliset ympäristöt edellyttävät joko perus- tai määräisen taivutuksen käyttöä.

Luvuissa 3.4 ja 3.5 tiivistän osatutkimusten I ja II tuloksia erisnimien ja pronomien suhteesta määräisyyteen. Erisnimet ja pronominit eroavat yleisnimistä sikäli, että niiden taivutuksen valinta ei ole kytköksissä kontekstiin samalla tavalla kuin yleisnimien. Erisnimien taivutusluokka vaihtelee riippumatta siitä, että ne lähtökohtaisesti viittaavat keskustelun osallistujille tunnettuihin referentteihin. Erisnimien kohdalla kiinnitän huomiota siihen, millaisissa konteksteissa nimet esiintyvät määräisessä taivutuksessa ja millainen funktio määräisellä taivutuksella on erisnimien yhteydessä. Pronominit voivat viitata niin lähtökohtaisesti tunnettuihin kuin myös tuntemattomiin referentteihin. Tarkoitukseni on selvittää, miltä osin pronominin morfologiaa voidaan selittää määräisyyden käsitteellä ja millaiset tekijät vaikuttavat pronomien taivutusluokan valintaan.

3.1 Määräiset ja epämääräiset artikkelit

Artikkelit ovat morfologisia välineitä, joilla ilmaistaan nominien referentiaalisia ominaisuuksia (Schroeder 2011: 553–558; Becker 2019: 24–25). Artikkeleiksi voidaan määrittellä niin nomineista erillisiä morfeemeja kuin affiksejakin (Lyons 1999: 62–63; Becker 2019: 32–33), ja typologiselta kannalta mordvan määräisyyttä osoittavaa elementtiä voidaan pitää sidonnaisena määräisenä artikkelina. Tästä syystä pidän tärkeänä tarkastella määräisten artikkelien ominaisuuksia ja niiden käytön rajoituksia typologisesta näkökulmasta.

Mordvalaiskielten perustaivutusta luonnehditaan joskus epämääräiseksi taivutusluokaksi, ja joidenkin lähteiden mukaan mordvalaiskielissä on kehittymässä epämääräinen artikkeli lukusanasta yksi. Vaikka en väitöskirjassani kiinnitä erityistä huomiota epämääräisen referentiaalisen kentän ilmaisukeinoihin, pidän tärkeänä sivuuttaa perustaivutuksen ja lukusanan ’yksi’ ominaisuudet. Näkemykseni mukaan nämä kategoriat eivät vastaa epämääräisen artikkelin kriteerejä, vaikka mordvalaiskielissä on mahdollisesti kehittymässä esittämisartikkeli yhtä merkitsevästä lukusanasta. Tätä kehitysprosessia olisi syytä tarkastella yksityiskohtaisemmin. Tämän työn kannalta on oleellista, että mordvalaiskielet tuntevat määräisen artikkelin, mutteivät epämääräistä artikkelia.

Artikkelien peruskriteeri on, että ne esiintyvät systemaattisesti nominien kanssa ja merkitsevät aina samoja referentiaalisia ominaisuuksia (Becker 2019: 24–25). Tähän määrittelyyn nojaten voidaan erottaa muihin sanaluokkiin liittyviä elementtejä, jotka korreloivat tunnettuuden kanssa, artikkeleista. Sellainen on esimerkiksi unkarissa verbin objektikonjugaatio, joka esiintyy vain määräisten objektien kanssa, kuten esimerkissä (3).

(3)

a. *vesz-ek egy lovat.*
 ostaa-PRS.1SG.SUBJ yksi hevonen.ACC
 'ostan hevosen'

b. *meg-vesz-em a lovat.*
 PFX-ostaa-PRS.1SG.OBJ DEF hevonen.ACC
 'ostan (sen) hevosen' (oma esimerkki)

Nominien tunnettuutta voidaan osoittaa muillakin keinoilla artikkelien lisäksi. Demonstratiivit viittaavat myös referentiaalisesti tunnettuihin asioihin tai olioihin (Lyons 1999: 17–18) ja määräiset artikkelit kehittyvät usein demonstratiiveista (Lyons 1999: 331–334; Dryer 2013a). Demonstratiivit kuitenkin eroavat määräisistä artikkeleista, koska ne ilmaisevat tavallisesti kontrastia todellisten ja mahdollisten referenttien välillä ja usein niiden ensisijainen tehtävä on deiksiksen ilmaiseminen (Lyons 1999: 17–21). Tästä huolimatta demonstratiiveja käytetään useassa kielessä myös anaforan ilmaisukeinoina tai muiden määräiseen referentiaaliseen kenttään kuuluvien nominien yhteydessä. Näissä kielissä onkin vaikeaa päätellä, kehittyikö demonstratiivi määräiseksi artikkeliksi vai onko kyse pelkästään demonstratiivin käyttöalojen laajentumisesta. Demonstratiivin artikkeliksi kehittymisen ehtona pidetään sen tiheää käyttöä. Dryer (2013a) ehdottaa, että mikäli demonstratiivia käytetään useammin anaforan ilmaisun keinona kuin englannissa, demonstratiivia voidaan pitää artikkelina. Tämä määritelmä jättää kuitenkin paljon tulkinnanvaraa, sillä se ei kerro riittävän tarkasti, kuinka usein demonstratiivia on käytettävä, jotta se voitaisiin laskea artikkeliksi. Dryer (2013a) huomauttaa myös, että joissakin kielissä artikkelisoitunutta demonstratiivia käytetään eri paikassa nominilausekkeessa kuin muita demonstratiiveja.

Beckerin (2019: 36–44) määritelmän mukaan tunnuksia, jotka viittaavat tiettyihin referentiaalisiin kenttiin, kuten esim. määräiseen, on käytettävä systemaattisesti, jotta niitä voitaisiin pitää artikkeleina. Artikkelien systemaattisella käytöllä Becker tarkoittaa sitä, että artikkelin on esiinnyttävä nominin yhteydessä pääsääntöisesti, kun sillä on tietty referentiaalinen ominaisuus. Kieliopilliset ja kielenulkoiset tekijät saattavat rajoittaa artikkelien käyttöä sellaisessa kontekstissa, jossa nominin referentiaaliset ominaisuudet sitä vaativat. Tämä ei kuitenkaan ole poissulkeva syy, mikäli nämä rajoitukset seuraavat tiettyjä sääntöjä. (Becker 2019: 36–44.) Mokšan paikallissijoilla ei välttämättä ilmaista määräisyyttä, esim. *tā ul'ca-va* [tämä katu-PROL] 'tätä katuä pitkin'. Siitä huolimatta, että mokša ei aina merkitse referentin määräisyyttä paikallissijoissa, määräinen taivutus voidaan käsittää määräiseksi artikkeliksi, sillä referentiaalisten ominaisuuksien merkitsemättä jättäminen johtuu mokšan määräisen taivutuksen paradigman aukoista.

Mordvalaiskielet käyttävät eri aineksia eri sijojen määräisiä muotoja muodostaessaan. Nominatiivissa määräisyyden tunnus on *-s*, joka kehittyi kauas viittaavasta *še*-demonstratiivipronominista (Bartens 1999: 83), esim. E *vel'e-s*, M *vel'ə-s* [kylä-DEF] 'kylä'. Genetiivissä määräisyyden tunnus on ersässä *-ñt'*, mokšassa *-t'*, esim. E *vel'e-ñt'*, M *vel'ə-t'* [kylä-DEF.GEN] 'kylän'. Päätteen *t'*-elementti on todennäköisesti kehittynyt lähellä sijaitseviin referentteihin viittaavasta *t'e*-demonstratiivipronominista (Feoktistov 1975: 293). Bartens (1999: 84) olettaa elementin ensin saaneen kontrastiivisen funktion ja vasta myöhemmin sen kehittyneen määräisen taivutuksen elementiksi. Määräisen taivutuksen datiivia voidaan pitää myös kantamordvasta periytyvänä. Se muodostuu määräisen taivutuksen genetiivin päätteestä ja postpositiosta, josta itse sijamuotokin kehittyi (Bartens mts. 84). Ersässä määräisen genetiivin päätte voi liittyä myös muihin sijamuotoihin, ja se on käytössä läpi taivutusparadigman, esim. *vel'e-se-ñt'* [kylä-INE-DEF] 'kylässä'. Mokšassa vain kolmesta sijasta voidaan muodostaa synteettisiä sijamuotoja määräisessä taivutuksessa; muutoin on käytettävä analyttisiä postpositiorakenteita, esim. *vel'e-t' e-sa* [kylä-DEF.GEN PP-INE] 'kylässä' (ks. tarkemmin seuraavassa luvussa).

Määräisen taivutusluokan lisäksi mordvalaiskielissä voidaan käyttää myös possessiivista taivutusta määräisyyden osoittamiseksi. Yksitarkoitteisten referenttien merkintä vaihtelee mordvalaiskielissä: niiden määräisyyttä voidaan ilmaista yksikön kolmannen persoonan possessiivisuffiksilla määräisen taivutuksen sijaan (Tihonova 1980: 215; Grebneva 2000: 104), esim. E *či-ze* [aurinko-POSS.3SG] tai *či-s* [aurinko-DEF] 'aurinko'.

Jotkin lähteet mainitsevat, että mordvalaiskielissä epämääräisyyttä voidaan ilmaista lukusanan E *ve*, *vejke*, M *fkä* 'yksi' avulla (Tihonova 1980: 210; Grebneva 2000: 103). Lukusanasta yksi on kehittynyt epämääräinen artikkeli monessa kielessä (ks. Dryer 2013b), joten tämänkaltainen kehityskulku ei olisi mahdotonta mordvalaiskielissäkään. Lukusanaa ei kuitenkaan käytetä systemaattisesti epämääräisyyden ilmaisemiseen mordvalaiskielissä, joten se ei täytä artikkelin kriteerejä. Esimerkkien perusteella vaikuttaa siltä, että lukusanaa käytetään useimmiten uusien referenttien esittelemiseen, jotka ovat tärkeitä seuraavan keskustelun kannalta, kuten esimerkissä (4).

- (4) *vandi* *ñäj-ən* *ñingä fkä* *lomañ*
 huomenna nähdä-PRS.1SG vielä yksi ihminen
 'huomenna näen/tapaan vielä yhden ihmisen' (M: Tihonova 1980: 210)

Schroeder (2011: 600) pitää epämääräisen artikkelin kehittymisen ensimmäisenä vaiheena sitä, että sitä käytetään nimenomaan uuden referentin esittelemiseen. Joissakin kielissä voidaan käyttää artikkeleita epämääräisen referentiaalisen kentän ilmaisimina, mutta näiden artikkelien käyttö saattaa olla rajoitettu keskustelun

kannalta tärkeisiin (eli salientteihin) referentteihin. Becker (2019: 88) erottaa kaksi epämääräisen referentiaalisen kentän artikkelityyppiä: esittämiskäsitteelliset, joilla tuodaan keskusteluun uusia referenttejä, jotka ovat keskeisiä keskustelun kannalta, ja epämääräiset käsitteelliset, joita käytetään systemaattisesti spesifisten ja ei-spesifisten referenttityyppien ilmaisemiseen. Mordvalaiskielten lukusanoja ei ole tietääkseni tutkittu siltä kannalta, missä määrin ne esiintyvät epämääräisten referenttien ilmaisemina ja onko niiden käyttö systemaattista.

Epämääräiseen referentiaaliseen kenttään kuuluvat nominin esiintyvät yleensä perustaivutuksessa (Grebneva 2000: 102–103; Anan'ina 2000: 49). Tämä taivutusluokka on kuitenkin merkitsemätön määräisyyden suhteen (Bartens 1996: 2; Bartens 1999: 73), sillä perustaivutuksessa ei ole erikseen mitään elementtiä, josta ilmenisi, että nominin referentti on tuntematon kuulijalle. Perustaivutuksessa esiintyvät lisäksi monet tunnistettavan referentin omaavat nominin, kuten erisnimet ja useat pronominitkin. Tästä syystä en mielelläni käytä termiä epämääräinen taivutus, koska se ei osoita nominin referentin epämääräisyyttä kuulijalle.

3.2 Mordvalaiskielten taivutusluokat

Mordvalaiskielissä määräisyyden tunnusten käyttö on tiiviissä yhteydessä sijataivutukseen. Yhtäältä tämä tarkoittaa sitä, että joko määräinen artikkeli liitetään sijapäätteen perään tai se on sulautunut yhteen sijapäätteen kanssa. Toisaalta sijataivutus myös rajoittaa määräisen taivutuksen käyttöä, sillä määräisyyden tunnus ei esiinny jokaisen sijamuodon yhteydessä.

Perinteisen mallin mukaan ersän sijaparadigmaan lasketaan kuuluvan 12 sijaa ja mokšan 13 sijaa perustaivutuksessa (ks. taulukko 3 ja 4). Sijamuotojen määrästä on kuitenkin esitetty erilaisia näkemyksiä eri lähteissä. Laajimpia sijaparadigmoja esittää esim. Rueter (2010), joka käsittelee 15 ersän sijaa, ja Holodilova (2018), joka esittelee 16 mokšan sijaa. Sijaparadigmojen laajuuden horjuvuus johtuu ennen kaikkea siitä, että sijan käsitettä ei ole mordvalaiskielissä tarkasti määritelty (ks. Rueter 2010: 75; Salo 2016). Mordvan kieliopissa sijaa pidetään nominien, pronomien tai numeraalien ominaisuutena, jonka funktio on lausekkeen tai lauseen sisäisten suhteiden ilmaiseminen (Anan'ina ja Turaeva 1980: 151; Grebneva 2000: 76; Lomakina 2000: 47–48). Todellisuudessa sijojen käyttö on paljon laajempaa, sillä ne esiintyvät myös adverbien ja postpositioiden päätteinä ja infiniittisten muotojen yhteydessä (ks. Rueter 2010: 75; postpositioista myös Saarinen 2005).

Mordvalaiskielissä sijan määrittelemiseen tuo omanlaistaan haastetta se, että monia taivutuspäätteitä voidaan käyttää sekä sijoina että adjektiivijohtimina (ks. Hamari 2014; Hamari tulossa). Tämän perusteella joitakin sijamuotoja jätetään sijaparadigman ulkopuolelle, varsinkin, jos niiden johtimenomainen käyttö on yleisempää ja sijanomaisen käyttö rajoittuu tietynlaisiin ilmaisuihin (ks. Bartens 1999:

80 komparatiivista ja Hamari tulossa). Sijan käsitettä ja mordvalaiskielten nominien taivutuspäätteitä olisi syytä tarkastella laajemmin, mutta sitä ei ole mahdollista tehdä tämän tutkimuksen puitteissa.

Taulukko 3. *vele* 'kylä' perus- ja määräisessä taivutuksessa ersässä.⁴

	PERUSTAIVUTUS		MÄÄRÄINEN TAIVUTUS		POSTPOSITIO- RAKENTEET
	Yksikkö	Monikko	Yksikkö	Monikko	
NOM.	<i>vele</i>	<i>vele-t'</i>	<i>vele-s</i>	<i>vele-t'-ne</i>	-
GEN.	<i>vele-ń</i>	-	<i>vele-ńt'</i>	<i>vele-t'-neń</i>	-
DAT.	<i>vele-ńeń</i>	-	<i>vele-ńt'-eń</i>	<i>vele-t'-ne-ńeń</i>	-
ABL.	<i>vele-d'e</i>	-	<i>vele-d'e-ńt'</i>	<i>vele-t'-ne-d'e</i>	= Ela.
INE.	<i>vele-se</i>	-	<i>vele-se-ńt'</i>	<i>vele-t'-ne-se</i>	(DEF.)GEN + <i>ej-se</i>
ELA.	<i>vele-ste</i>	-	<i>vele-ste-ńt'</i>	<i>vele-t'-ne-ste</i>	(DEF.)GEN + <i>ej-ste</i>
ILL.	<i>vele-s</i>	-	= Dat	<i>vele-t'-ne-s</i> tai =Dat	[(DEF.)GEN + <i>ej-s</i>]
LAT.	<i>vele-v</i>	-	= Dat	-	-
PROL.	<i>vele-va</i>	-	<i>vele-va-ńt'</i>	<i>vele-t'-ne-va</i>	(DEF.)GEN + <i>ez-ga</i>
TRA.	<i>vele-ks</i>	-	[<i>vele-kse-ńt'</i>]	<i>vele-t'-ne-ks</i>	-
KOMP.	<i>vele-ška</i>	-	<i>vele-ška-ńt'</i>	<i>vele-t'-ne-ška</i>	[(DEF.)GEN + <i>ej-ška</i>]
ABES.	<i>vele-vt'eme</i>	-	<i>vele-vt'eme-ńt'</i>	<i>vele-t'-ne-vt'eme</i>	-

Perustaivutuksen sijamuodot rakentuvat lähes samoista elementeistä molemmissa kielissä. Ainoa ero kahden kielen välillä on mokšan sijaparadigman uusi tulokas, kausatiivi, joka kehittyi postpositiosta. Perus- ja määräisen taivutuksen paradigman esittelen taulukossa 3 ersän osalta ja taulukossa 4 mokšan osalta ja otteen possessiivisesta taivutuksessa taulukossa 5. Sijan, määräisyyden ja possessiivisuuden lisäksi nominin taipuvat myös luvussa. Molemmat kielet tuntevat sekä yksikön että monikon, mutta perustaivutuksessa lukuoppositio ilmaistaan pelkästään nominatiivissa.

Lukuopposition vaikutus määräisen taivutuksen käyttöön on ilmiselvää mokšassa, koska postpositiorakenteita käytetään enimmäkseen monikollisten nominien kanssa (Alhoniemi 1982: 41). Muilta osin määräisyyttä ei välttämättä ilmaista mokšan

⁴ Ersän nominien taivutusparadigma Bernhardtin (2019: 5) mukaan (ks. myös viitteet).

paikallissijoissa (Alhoniemi 1982 ja Kaškin 2018). Molemmista kielissä voidaan käyttää myös epämääräiseen referentiaaliseen kenttään kuuluvia monikollisia nomineja määräisessä taivutuksessa obliikvisijoissa, koska perustaivutuksen paradigmasta puuttuvat monikolliset obliikvisijat. Tämä tarkoittaa sitä, että monikolliset nomininit eivät ilmaise määräisyys–epämääräisyys-oppositiota yksiköllisten nominien tapaan, vaan niiden monikollisuuden ilmaisemista pidetään epämääräisyyden ilmaisemisesta tärkeämpänä. (Bartens 1999: 82, 88.)

Taulukko 4. *vel'ä* 'kylä' perus- ja määräisessä taivutuksessa mokšassa.⁵

	PERUSTAIVUTUS		MÄÄRÄINEN TAIVUTUS		POSTPOSITIO- RAKENTEET
	Yksikkö	Monikko	Yksikkö	Monikko	
NOM.	<i>vel'ä</i>	<i>vel'ə-t'</i>	<i>vel'ə-š</i>	<i>vel'ə-t'-hā</i>	-
GEN.	<i>vel'ə-ń</i>	-	<i>vel'ə-t'</i>	<i>vel'ə-t'-həń</i>	-
DAT.	<i>vel'ə-ńdi</i>	-	<i>vel'ə-t'i</i>	<i>vel'ə-t'-hə-ńdi</i>	-
ABL.	<i>vel'ə-da</i>	-	-	-	(DEF.)GEN + <i>ez-da</i>
INE.	<i>vel'ə-sa</i>	-	-	-	(DEF.)GEN + <i>e-sa</i>
ELA.	<i>vel'ə-sta</i>	-	-	-	= Abl
ILL.	<i>vel'ə-s</i>	-	= Dat	= Dat	[(DEF.)GEN + <i>e-s</i>]
LAT.	<i>veli</i>	-	= Dat	= Dat	-
PROL.	<i>vel'ə-va</i>	-	-	-	(DEF.)GEN + <i>ez-ga</i>
TRA.	<i>vel'ə-ks</i>	-	-	-	-
KOMP.	<i>vel'ə-ška</i>	-	-	-	[(DEF.)GEN + <i>e-ška</i>]
ABES.	<i>vel'ə-ftəma</i>	-	-	-	-
CAUS.	<i>vel'ə-nksa</i>	-	-	-	(DEF.)GEN + <i>inksa</i>

Jokaisella perustaivutuksen sijamuodolla ei ole vastinetta määräisessä taivutuksessa. Ero perus- ja määräisen taivutuksen välillä on suurin mokšassa: perustaivutuksessa sijamuotoja on 13, ja niitä vastaa kolme määräisen taivutuksen sijamuotoa: nominatiivi, genetiivi ja datiivi. Määräisyyden ilmaiseminen ei kuitenkaan ole rajattu näihin kolmeen sijamuotoon, vaan muiden sijojen osalta on mahdollisuus käyttää postpositiorakenteita, joista käy ilmi niin nominin määräisyys kuin sen funktio lauseessa.

Määräisen taivutusparadigman täydentämisessä postpositiorakenteilla on merkittävä rooli, ja niillä on selkeästi yhteinen alkuperä ersässä ja mokšassa (Bartens

⁵ Mokšan nominien taivutusparadigma Bernhardtin (2019: 6) mukaan (ks. myös viitteet).

1999: 84). Molemmissa kielissä voidaan muodostaa 5 sijamuotoa *e-/ez-*postposition avulla, mutta jotkin näistä ovat melko harvinaisia (ks. Alhoniemi 1982). Ersän postposition pohjana on *ez-*, mutta mokša käyttää sekä *e-* että *ez-*vartaloista postpositiota (Bartens 1996: 15). Lisäksi mokšassa kausatiivin sijan määräisyyttä voi ilmaista *inksa* postpositiolla, josta myös perustaivutuksen sijamuoto on kehittynyt (Bartens 1999: 80).

Postpositiorakenteet muodostetaan pääsanan genetiivimuodolla, jota seuraa *e-/ez-*postpositio, joka taipuu sijassa. *e-/ez-*postpositiolla ei ole omaa merkitystä nykykielissä, vaan sen tehtävä on kantaa sijapäätettä. Mikäli postposition täydennys on yleisnimi, se on pääsääntöisesti määräisen taivutuksen genetiivissä. Erisnimet ja pronominit ovat perustaivutuksen genetiivissä *e-/ez-*postposition täydennyksenä.

Ersässä analyttiset postpositiorakenteet elävät rinnakkain synteettisten muotojen kanssa, jotka rakentuvat sijamuotoon liitettyllä määräisyyden tunnuksella: E *todov-sto-ńt'* [tyyny-ELA-DEF] vrt. *todov-on't' ej-ste* [tyyny-DEF.GEN PP-ELA] 'tyynystä' (ks. Gheno 1976: 67–68). Mokšassa sen sijaan ainoastaan postpositiorakenteilla voidaan ilmaista sanan määräisyyttä paikallissijoissa (Bartens 1996: 14). Tulosija kuitenkin poikkeaa muista paikallissijoista, sillä molemmissa kielissä illatiivin ja latiivin määräisen taivutuksen vastineena on datiivi, jolla ei voida ilmaista paikallisuutta perustaivutuksessa. Vastaavasti illatiivimuotoisen E *ej-s*, M *e-s* -postposition käyttö on melko rajoitettua molemmissa kielissä. (Alhoniemi 1982: 40.)

Analyttinen *e-/ez-*postpositiorakenne käsitellään tavallisesti määräistä taivutusta täydentäväksi elementiksi. Tästä huolimatta postposition täydennys voi olla myös perustaivutuksessa, eli sitä käytetään osittain myös silloin, kun synteettinen rakenne voitaisiin muodostaa. Analyttisiä postpositiorakenteita käytetään usein sellaisten sanaluokkien yhteydessä, joiden kanssa paikallissijojen käyttö on muuten rajoitettua, kuten persoonapronominien ja henkilönnimien taivutuksessa (Manner 2020: 81). Lisäksi postpositiorakenteilla ja analyttisesti muodostetuilla paikallissijoilla on eroavia funktioita molemmissa kielissä (ks. Alhoniemi 1982).

Possessiivinen taivutus on pääosin rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka se liittyy tiiviisti määräisyyden käsitteeseen ja objektin sijojen vaihteluun. Possessiivisessä taivutuksessa taivutettu nomini muistuttaa monilta osin määräisessä taivutuksessa taivutettua nominia. Esimerkiksi transitiivisissa lauseissa se on objektina genetiivissä, ja sen kanssa verbi voi kongruoida (ks. luku 4.2.1).

Kahden kielen possessiivista taivutusta vertailen taulukossa 5. Taulukossa esitelen E *pakša*, M *pakša* 'pelto' -sanon taivutuksen yksikön kolmannen persoonan omistajan kanssa. Taulukko osoittaa, että mokšassa possessiivisen taivutuksen paradigma on täydellisempi kuin ersässä: mokšassa voidaan ilmaista 10 sijaa, ja omistetun lukuoppositio ilmenee nominatiivissa, genetiivissä ja datiivissa yksiköllisen omistajan kanssa. Monikollisen omistajan kanssa omistetun lukuoppositiota

ei voida ilmaista. (Lomakina 2000: 58–63.) Ersässä voidaan ilmaista 9 sijaa, joiden lisäksi sukulaisuuteen viittaavista tai yksittäisistä muista nomineista voidaan muodostaa possessiivisen taivutuksen datiivi. Muiden sanojen osalta datiivi korvataan postpositiorakenteella (Aduškina 2000: 95–96), esim. E *pakša-n-zo turtov* [pelto-GEN-POSS.3SG varten] ’pellollensa/peltoaan varten’. Ersän possessiivisessa taivutuksessa omistetun lukuoppositio ilmenee vain nominatiivissa (Aduškina mts. 89–90). Lisäksi ersän possessiivisessa taivutuksessa nominatiivi ja genetiivi ovat usein synkretistisiä: niitä voidaan erottaa vain yksikön kolmannen persoonan omistajan kanssa (kuten taulukossa 5). Yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan omistajan yhteydessä nominatiivi–genetiivi-oppositio esiintyy vain sukulaisiin ja ruumiinisiin viittaavien nominien taivutuksessa, esim. E *sazor-om* [sisko-POSS.1SG>SG.NOM] ’siskoni (nom.)’ ja E *sazor-on* [sisko-POSS.1SG.GEN] ’siskoni (gen.)’. Muissa persoonissa ja muiden nominien taivutuksessa nominatiivia ja genetiiviä ei voida erottaa toisistaan, esim. E *valma-m* [ikkuna-POSS.1SG>SG.NOM/GEN] ’ikkunani (nom./gen.)’ (Aduškina mts. 97–99). Yksikön toisessa persoonassa ei esiinny omistetun lukuoppositiota ersässä, esim. E *sazor-ot* [sisko-POSS.2SG>SG/PL] ’(yksi/useat) siskosi’ (Aduškina mts. 97–98).

Taulukko 5. E *pakša* ja M *pakša* ’pelto’ possessiivisessa taivutuksessa.⁶

	ERSÄ		MOKŠA	
	Yksikkö	Monikko	Yksikkö	Monikko
NOM.	<i>pakša-zo</i>	<i>pakša-nzo</i>	<i>pakša-c</i>	<i>pakša-nza</i>
GEN.	<i>pakša-nzo</i>		<i>pakša-n-c</i>	<i>pakša-nzə-ń</i>
DAT.	<i>kudo-ns-te-ń</i> ’talolleen’		<i>pakša-n-c-ti</i>	<i>pakša-nzə-ńdĩ</i>
ABL.	<i>pakša-do-nzo</i>		<i>pakša-də-nza</i>	
INES.	<i>pakša-so-nzo</i>		<i>pakša-sə-nza</i>	
ELAT.	<i>pakša-sto-nzo</i>		<i>pakša-stə-nza</i>	
ILLAT.	<i>pakša-zo-nzo</i>		<i>pakša-z-ə-nza</i>	
PROL.	<i>pakša-va-nzo</i>		<i>pakša-va-nza</i>	
KOMP.	<i>pakša-ška-nzo</i>		<i>pakša-ška-nza</i>	
ABES.	<i>pakša-vtomo-nzo</i>		<i>pakša-ftəmə-nza</i>	

⁶ Ersän paradigma Aduškinan (2000: 98) ja mokšan Lomakinan (2000: 60–61) mukaan

3.3 Taivutusluokkien käyttö

Mordvalaiskielten taivutusluokat osoittavat nominin referentiaalisia ominaisuuksia ja omistussuhteita. Pragmaattinen tunnettuus ja morfologinen määräisyys eivät kata toisiaan poikkeuksetta. Tämä on odotettavissa, sillä morfologiset tunnukset ovat tunnistettavuuden kieliopillisia ilmaisimia. Niiden käyttö riippuu muiden kieliopillisten elementtien läsnäolosta, sanaluokasta ja viestin informaatorakenteesta. Tässä aluvuossa esittelen, millaisessa kontekstissa nomini esiintyy eri taivutusluokissa ja mitkä tekijät vaikuttavat taivutusluokan valintaan. Keskityn ensisijaisesti yleisnimiin, sillä niiden tunnettuus riippuu kontekstista. Erisnimiä ja pronomineja, jotka viittaavat joko lähtökohtaisesti tunnistettaviin referentteihin tai tuntemattomiin, käsitelen erikseen tarkemmin luvuissa 3.4 ja 3.5. Näiden sanaluokkien kohdalla määräisyyden tunnusten funktio voi olla erilainen kuin yleisnimien kanssa (esim. merkitä informaatorakennetta) tai määräisen taivutuksen käyttö voi johtua sijataivutuksen epäsymmetrisyydestä (esim. monikollisuuden ilmaisemista varten). Perustaivutuksen käyttöä käsitelen seuraavassa aluvuossa ja määräisen taivutuksen aluvuossa 3.3.2.

3.3.1 Perustaivutus

Perustaivutus on merkitemätön taivutusluokka, joka ei viittaa nominin referentiaaliin ominaisuuksiin (Bartens 1996: 1). Siksi se valikoituu useimmiten epä-määräiseen referentiaaliseen kenttään kuuluvien nominien taivutusluokaksi, sillä perustaivutuksen paradigmasta puuttuu nominin määräisyyteen viittaavia elementtejä (Tihonova 1980: 210–213; Grebneva 2000: 77; Anan'ina 2000: 49–50).

Referentiaaliset ominaisuudet ja lauseopilliset funktiot ovat kytköksissä toisiinsa, ja tätä osoittaa myös se, että predikatiivina esiintyvä nomini on pääsääntöisesti perustaivutuksessa (Tihonova 1980: 211). Nominin predikatiivin asemassa voivat taipua verbien tapaan: E M *kund-an* [ottaa.kiinni-PRS.1SG] vrt. E M *mon mazij-an* [1SG kaunis-PRS.1SG] 'olen kaunis' (Keresztes 1990: 40, 72). Verbin persoonapäätteet eivät tavallisesti liity määräisessä tai possessiivisessä taivutuksessa taivutettuun nominiin, mutta vanhemmissa kielinäytteissä on ilmiöstä esimerkkejä. Määräisyyden tai possessiivisuuden tunnusten harvinaisuus nominien predikatiivitaivutuksen yhteydessä voi yhtäältä johtua kielen muutoksesta tai sen variaatiosta, jolloin ne eivät välttämättä kuulu nykyersän ja -moksän kirjakieleen. Toisaalta saatavissa oleva aineisto mordvalaiskielistä on melko suppea, mikä voi johtaa siihen, ettei siinä esiinny kaikkia mahdollisia rakenteita. (Turunen 2009: 94; ks. myös Bartens 1999: 88.) Predikatiivina esiintyvän nominin taivutuksen valinta riippuu ensisijaisesti lauseen tyypistä. Luokittelevissa predikatiivilauseissa predikaattinomini ei viittaa mihinkään tiettyyn referenttiin, vaan se on geneerinen ilmaisu, joka osoittaa lajia, esim. E *miñ tonav'niča-t* [1PL opiskelija-PL] 'me olemme

opiskelijoita’ (Turunen mts. 74). Identifioivissa predikaattilauseissa sen sijaan predikatiivinominilla viitataan samaan yksilöön kuin subjektilla, joten sen referentti on tunnettu. Identifioivissa ja luokittelevissa lauseissa verbin persoonapäätteet yleensä puuttuvat nomineista, joten ne eivät myöskään estä määräisyyden tunnusten ilmaisemista (Turunen mts. 91). Identifioivaankaan predikatiivilauseeseen ei välttämättä kuulu määräisessä taivutuksessa taivutettu nomini predikaatin asemassa, minkä takia on vaikeaa erottaa identifioivia ja luokittelevia predikatiivisia lausetyyppejä toisistaan. Määräisen taivutuksen käyttö osoittaa kuitenkin kiistatta, että nimenomaan identifioivasta lauseesta on kyse, sillä predikaatin referentti on tunnettu ainoastaan näissä lausetyypeissä, kuten esimerkissä (5). (Bartens 1999: 88, 90; Turunen mt.)

- (5) *t’e šabra-ń šeja-ś*
 tämä naapuri-GEN vuohi-DEF
 ’tämä on naapurin vuohi’. (E: Bartens 1999: 90.)

Huudahduslauseissa on myös tavallisesti käytetty perustaivutusta, etenkin jos sana ei varsinaisesti kuulu lauseen rakenteeseen (Tihonova 1980: 212). Monet nominit, jotka muutoin esiintyvät määräisessä taivutuksessa, esimerkiksi tietyt henkilönnimet mokšassa, ovat ilman määräisyyden tunnuksia vokatiivisessa funktiossa. Tästä vain vaimonnimet ja jotkin sukunimet muodostavat poikkeuksen. (Bernhardt 2019: 60–62.) Artikkeleja ei tavallisesti käytetä vokatiivisessa funktiossa muissakaan kielissä, joissa erisnimet muutoin esiintyvät määräisten artikkelien kanssa (Anderson 2004: 458).

Mordvalaiskielissä jotkin nominit, joilla on tunnistettava referentti, voivat olla perustaivutuksessa. Kielioppien mukaan tähän luokkaan kuuluvat sanaliittojen ensimmäiset osat, esim. *M karp kal-ś* [karppi kala-DEF] ’karppi’ ja erisnimet. (Tihonova 1980: 214–215; Bartens 1999: 73.) Erisnimien taivutuksen valinta perustellaan niiden referenttien tunnettuudella. Koska sekä henkilön- että paikannimet viittaavat pääsääntöisesti keskustelutilanteessa tunnistettaviin henkilöihin ja paikkoihin, niiden referentiaalisia ominaisuuksia ei tarvitse ilmaista määräisellä taivutuksella – ja näin ne voivat olla määräisyyden suhteen merkitsemättömässä taivutusluokassa. Käytännössä erisnimet kuitenkin esiintyvät määräisessä taivutuksessa sekä ersässä että mokšassa. Koska erisnimet muodostavat erikoisen ryhmän määräisyyden suhteen, käsitellen niitä vielä erikseen luvussa 3.4 ja erityisesti osatutkimuksessa I (Bernhardt 2019).

Tunnettuun olioon viittaaminen perustaivutuksen muodoilla ei ole yksinomaan henkilönnimien ominaisuus. Lisäksi perheenjäsenten (Bartens 1999: 73) ja ersässä myös eläinten nimet (Markov 1964: 79; Salamon 1989: 92) ovat usein perustaivutuksessa, vaikka niillä olisi tunnettu referentti.

3.3.2 Määräinen taivutus

Määräinen taivutus osoittaa, että kuulija pystyy identifioimaan nominin referentin. Määräinen taivutus ilmaisee anaforisen, yksitarkoitteisen, keskustelutilanteeseen, ensyklopediseen tai paikalliseen tietoon perustuvan tunnettuuden. Mordvalaiskielissä tunnetusta ryhmästä valikoidut jäsenetkin voidaan osoittaa määräisyyden tunnuksilla. (Kaškin 2018: 136–138; Bernhardt 2020a: 47–49, 53–56.) Jälkimmäistä kategoriasta ei yleensä käsitellä määräisyyden tutkimuksissa, joten sen ei voida olettaa kuuluvan määräiseen referentiaaliseen kenttään kielitypologiselta kannalta. Tunnetun joukon yhteen jäseneseen viittaaminen ei välttämättä kuulu tunnettuuden kenttään, koska tässä tapauksessa ei ole identifioitavissa, mikä referentti on kyseessä. Esimerkissä (6) nomini viittaa yhteen poikaan kolmesta. Lauseen konteksti ja itse nominilauseke eivät kerro, mikä poika on kyseessä, mutta nomini on silti määräisessä taivutuksessa (ks. Kaškin 2018: 136–138; Bernhardt 2020a: 47–49, 53–56).

- (6) *véx'ká tsora-ś mer-ä — —*
 yksi poika-DEF sanoa-PRS.3SG
 'yksi poika sanoo' (M: MV III: 218)

Tunnettuuden lisäksi määräinen taivutus voi osoittaa, että on kyse puhujalle tuesta asiasta (Bartens 1999: 87). Kuulijalle tuntematonta, mutta puhujalle tuttua referentiaalista kenttää kutsutaan spesifiseksi epämääräisyydeksi. Tämä on tavallisesti epämääräisen referentiaalisen kentän alakategoria, ja yleensä epämääräinen artikkeli ilmaisee spesifistä epämääräisyyttä. (Ks. Schroeder 2011: 551–552; Becker 2019: 82–85 ja luku 3.1.) Ei kuitenkaan voida olettaa, että mordvalaiskielissä spesifistä epämääräisyyttä osoitettaisiin systemaattisesti määräisen taivutuksen muodoilla. Kyse voi olla tässä tapauksessa tunnettuun joukkoon kuuluvasta referentistä tai informaatorakenteen vaikutuksesta taivutusluokan valintaan, sillä kontekstin kannalta tärkeässä roolissa olevat uudet referentit voidaan esittää määräisen taivutuksen muodolla.

Määräisen taivutuksen valinta on pakollinen tiettyjen elementtien läsnä ollessa, kuten superlatiivin, demonstratiivipronominien ja universaalisten kvanttori-pronominien yhteydessä. Superlatiivin kanssa määräisten artikkelien käyttö on yleistä maailman kielissä (Lyons 1999: 246–248). Tätä on selitetty superlatiivien ilmaiseman yksitarkoitteisuuden kautta, sillä superlatiivi ilmaisee, että oliolla tai esineellä on sellaisia ominaisuuksia, joita muilla ei ole (ks. Hawkins 1978: 233–236). Tämä oletus ei kuitenkaan ole ongelmaton, sillä useampikin referentti voi kuulua superlatiivilla ilmaistun ominaisuuden alle, esim. *Sarah and Elinor were the prettiest girls at the party* (Lyons mts. 245). Vaikka tässä lauseessa kaksi ihmistä edustaa samoja ominaisuuksia, englannin kielessä ei kuitenkaan ole hyväksyttävää käyttää

epämääräistä artikkelia superlatiivi-ilmauksen yhteydessä, vrt. **A prettiest girl at the party was Sarah*. Mordvalaiskieletkin muistuttavat tässä mielessä englantia, sillä superlatiivin kanssa on käytettävä määräistä taivutusta, kuten esimerkissä (7).

- (7) *sex valdo lampa-ńt' malaso*
 SPRL valoisa lamppu-DEF.GEN lähellä
 'valoisimman lampun lähellä' (E: Tihonova 1980: 218)

Superlatiivien kanssa samaan kategoriaan kuuluvat myös järjestysluvut ja sellaiset ilmaisut kuten E *mejel'ce*, M *mekəl'čä* 'viimeinen', joiden yhteydessä nominista on käytettävä määräistä muotoa. (Tihonova mts. 218.)

Kielioppien mukaan nominit, joilla on kvalitatiivinen tai relatiivinen adjektiivimääräite, ovat tavallisesti määräisessä taivutuksessa (Tihonova 1980: 217–218), kuten esimerkissä (8).

- (8) *maksə-źä oću št'ir-ńä-t'i*
 antaa-PST.3SG>3SG iso tyttö-DIM-DEF.DAT
 'hän antoi sen vanhemmalle tytölle' (M: Tihonova 1980: 217)

Tässä tapauksessa ei kuitenkaan ole kyse samanlaisesta määräisyyden tunnusten käytöstä kuin superlatiivin tai järjestyslukujen kanssa. Näiden adjektiivien kanssa nomini voi olla myös perustaivutuksessa. Toisaalta kontekstin tai keskusteluympäristön perusteella on helpommin identifioitavissa sellainen olio, jota luonnehditaan adjektiivilla. Superlatiivi vaatii määräisen taivutuksen käyttöä, kun kvalitatiivisen tai relatiivisen adjektiivin käyttö puolestaan helpottaa referentin identifioimista. Määräisyyttä ei kuitenkaan ilmaista joissakin sijamuodoissa taivutusparadigmojen aukoista johtuen (ks. alempana). Oletettavaa on, että myöskään superlatiivin kanssa ei tällaisissa tapauksissa esiinny määräisen taivutuksen tunnuksia.

Demonstratiivipronominit ovat määräisiä elementtejä, jotka ovat kehittyneet määräisiksi artikkeleiksi monessa kielessä (Lyons 1999: 116). Demonstratiiveja käytetään ensisijaisesti deiktisinä ilmauksina, joiden tehtävä on viitata johonkin yksilöön tai esineeseen keskustelunulkoisessa maailmassa (Diessel 1999: 35–47; Lyons mts. 107–113). Määräisen artikkelin tapaan demonstratiiveja voidaan käyttää useassa kielessä pragmaattisestikin, jolloin niiden tehtävä on viitata keskustelutilanteessa tai kontekstissa esiintyviin elementteihin. (Diessel mts. 93–114; Lyons mts. 113–116.) Mordvalaiskielten määräisen taivutuksen elementit ovat myös kytköksissä demonstratiivipronomineihin historiallisesti (ks. luku 3.1). Mordvalaiskielissä demonstratiivipronomini vaatii määräisen taivutuksen käyttöä, esim. M *t'ä kud-ś* [tämä talo-DEF] 'tämä talo'.

Kokonaisuuteen viittaaminen on myös tavallisesti määräistä. Identifioitumisen lisäksi kattavuuden (*inclusiveness*) katsotaan kuuluvan myös määräisyyden alakategoriaan. Kokonaisuuteen viitattaessa nimenomaan kattavuudesta on kyse. Kokonaisuus voi määräytyä joko absoluuttisesti tai kontekstiin perustuen. (Lyons 1999: 32–33.) Mordvalaiskielissä kokonaisuuteen viittaavat pronominit vaativat määräistä taivutusta nominissa. Tällaiset ovat esimerkiksi *E érva*, *E ér*, *M är* 'joka, jokainen', *E veše* 'kaikki', *M marhək* 'kaikki, koko joukko'. (Tihonova 1980: 219.) Lisäksi kokonaisuuteen viittaavat kvanttoripronominit ovat pääsääntöisesti määräisessä taivutuksessa (Bernhardt 2020a: 56–57).

Omistuslausekkeessa omistaja voidaan ilmaista genetiivisijaisella substantiivilla. Possessiivisuffikseja käytetään vain, jos omistaja on määräinen, *E soks-on ki* [suksi-GEN tie] 'latu (suksen tie)' vrt. *ava-ñt' cora-zo* [äiti-DEF.GEN poika-POSS.3SG] 'äidin poika' (Bartens 1999: 105). Määräisen omistajan kanssa possessiivisuffiksi on vapaassa vaihtelussa määräisen taivutuksen kanssa, kuten esimerkissä (9).

- (9) *t'e šabra-ñt' t'ejt'er-es*
 tämä naapuri-DEF.GEN tytär-DEF
 'tämä on naapurin tytär' (E: Bartens 1999: 105)

Sellaiset nominit, joilla ei ole erikseen määräistä taivutusta, esiintyvät pääsääntöisesti perustaivutuksessa omistuslausekkeessa, ja niiden pääsanana taivutusluokka voi olla niin perus- kuin määräisessä tai possessiivisessä taivutuksessakin. Tähän kuuluvat erisnimet ja pronominit. (Tihonova 1980: 218.)

Nominit, joiden referentti ei ole vielä tuttu kuulijalle, voivat olla myös määräisessä taivutuksessa. Tällaisessa tapauksessa nominin referenttiä avaa relatiivilause. Tässä tapauksessa ei ole kyse anaforisesta määräisyydestä, vaan referentti tulee tutuksi vasta seuraavassa kontekstissa, kuten esimerkissä (10). (Tihonova 1980: 219.)

- (10) *Ćorəkš-ś, kona uskə-zä šužär-t', keñər-ś*
 poika-DEF joka vetää-PST.3SG>3SG olki-DEF.GEN ehtiä-PST.3SG
ñi usf-ən-c velaftə-ms.
 jo kuorma-GEN-POSS.3SG kaataa-INF
 'Poika, joka toi oljet, ehti jo kaataa kuormansa.' (M: Tihonova 1980: 219)

Kuten olen aikaisemmissa luvuissa esittänyt, määräisen taivutuksen käytöllä on myös rajoituksia, jotka liittyvät ensisijaisesti sijataivutuksen puutteisiin. Mokšan paikallissijoissa ei välttämättä käytetä määräisiä postpositiorakenteita niissäkään tapauksissa, jolloin kieliopillinen ympäristö sitä vaatisi (Kaškin 2018: 132). Esi-

merkissä (11) nomini voi olla joko määräisessä tai perustaivutuksessa, vaikka demonstratiivipronomini pääsääntöisesti vaatii määräisen taivutuksen käyttöä.

- (11) *mon lamə-kst' uj-ənd'-an t'ä l'äj-t'*
 1SG paljon-MPL uida-FREQ-PRS.1SG tämä joki-DEF.GEN
ez-ga / l'äj-ga
 PP-PROL joki-PROL
 'Uiskentelen usein tätä jokea pitkin' (M: Kaškin 2018: 132)

3.4 Erisnimet

Nimien ensisijainen funktio on viitata yksittäisiin olioihin tai paikkoihin, ja niiden referentti on pääsääntöisesti tunnistettavissa keskustelun osallistujille (van Langendock 2007: 87). Vaikka nimet ensisijaisesti viittaavat tunnettuihin olioihin tai asioihin, niiden taivutusluokka vaihtelee sekä ersässä että mokšassa. Henkilön- ja paikannimien taivutusluokan vaihtelun kriteerejä selvitin osatutkimuksessa I (Bernhardt 2019). Osatutkimus I jakautuu kahteen aiheeseen: henkilönnimien ja paikannimien taivutuksen valintaan.

Henkilönnimien taivutuksen valinta riippuu ensisijaisesti nimen rakenteesta. Keräämässäni materiaalissa yleisin henkilönnimikategoria on yksinkertainen henkilönnimi, jonka alle kuuluvat etu- ja sukunimet, kutsumanimet ja niiden yhdistelmät. Yksinkertaisten henkilönnimien tapauksessa ersä ja mokša eroavat merkittävästi: ersän kirjakielisissä teksteissä ei juurikaan esiinny henkilönnimiä määräisessä taivutuksessa, ellei kieliopillinen funktio vaadi sitä (esim. demonstratiivipronominien läsnäolo). Harvoin määräisellä taivutuksella on korostava funktio, jolloin nimellä osoitetaan yksi tietty henkilö muiden joukosta. (Bernhardt 2019: 11–15.) Mokšassa henkilönnimet esiintyvät määräisessä taivutuksessa paljon useammin, ja tutkimuksessa käytetyn aineiston pohjalta vaikuttaa siltä, että taivutuksen valinnan kriteerit riippuvat mokšan alueellisesta vaihtelusta, jonka jälkiä on nähtävissä kirjakielessäkin (Bernhardt mts. 15–25). Osassa teksteistä vain tietyt nimet ovat määräisessä taivutuksessa, ja ne esiintyvät määräisyyden tunnusten kanssa argumentteina läpi koko tekstin. Toiset nimet puolestaan ovat aina perustaivutuksessa. Taivutusluokan vaihtelua esiintyy näissä teksteissä ainoastaan silloin, kun nimellä puhutellaan toista ihmistä eli kun se esiintyy vokatiivisessa funktiossa. Vokatiivisesti käytettävät nimet eivät pääsääntöisesti ole määräisessä taivutuksessa kummassakaan kielessä, vaimonnimiä ja joitakin sukunimiä lukuun ottamatta (ks. Bernhardt mts. 60–62).

Taivutusluokan vaihtelua on havaittavissa vain kahdessa mokšankielisessä tekstissä. Näissä teksteissä informaatorakenne vaikuttaa olevan taivutuksen valinnan taustalla. Nimet, joiden referentit ovat kerronnan keskipisteenä, esiintyvät pää-

sääntöisesti perustaivutuksessa. Määräisellä taivutuksella voidaan sen sijaan osoittaa, että nimen referentti ei ollut puheenaiheena juuri välittömässä kontekstissa. Nimen taivutusluokka näyttää siis olevan kytköksissä sen referentin aktivaatiotason kanssa vastaanottajan tietoisuudessa. (Bernhardt mts. 20–25.) Kaikki nämä tekstit kirjoittaneet henkilöt ovat kotoisin mokšan länsimurteiden alueelta. Siksi on oletettava, että variaation taustalla on myös mokšan alueellinen jako. Muut tekstit, joissa nimen taivutusluokka ei vaihtele nimen ollessa argumenttina, edustavat keskisiä tai kaakkoismurteita. (Bernhardt mts. 15–17.)

Paikannimien taivutuksen valinta ei ole yhtä monisyinen kuin henkilönnimien; lisäksi ne taipuvat melko samanlaisten kriteerien mukaan ersässä ja mokšassa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Paikannimien taivutusluokka riippuu ensisijaisesti nimen funktiosta lauseessa ja sijataivutuksesta. Kieliopillisissa sijoissa, kuten nominatiivissa, genetiivissä ja datiivissa, paikannimet ovat useimmiten määräisessä taivutuksessa, kun paikan ilmaisimina ne ovat puolestaan pääsääntöisesti perustaivutuksessa. (Bernhardt mts. 35–60.)

3.5 Pronomininit ja määräisyys

Pronominien luokka on hyvin kirjava, ja se sisältää niin lähtökohtaisesti määräisiä kuin epämääräisiäkin jäseniä. Pronominien kategorian ymmärrän tutkimuksessani laajasti, ja käsittelen siinä kaikkia pronomineja, jotka voivat esiintyä itsenäisinä argumentteina lauseessa: persoonapronomininit, demonstratiivipronomininit, refleksiivi- ja resiprookkipronomininit, interrogatiivi-, indefiniitti- ja relatiivipronomininit sekä kvanttoripronomininit. Pronominien yhteinen piirre on se, että ne eivät yleensä saa määritteitä. Pronomineja käsittelen väitöskirjassani vain transitiiivisissa lauseissa objektin funktiossa. Valitsin tämän rajauksen siksi, että minua kiinnosti, missä määrin määräinen taivutusluokka korreloi genetiivimerkinnän kanssa ja miten tuntemattomiin referentteihin viittaavat pronomininit käyttäytyvät genetiivimerkinnän suhteen.

Koska pronomininit ovat joko lähtökohtaisesti määräisiä tai epämääräisiä, voidaan olettaa, että yksittäiset pronomininit käyttäytyvät määräisyyden merkinnän suhteen samalla tavalla ja että niiden taivutusluokka ei vaihtele. Tämä oletus pitää pohjimmiltaan paikkansa, ja suurin osa pronomineista esiintyy perustaivutuksessa riippumatta niiden referentiaalisista ominaisuuksista. Poikkeuksia kuitenkin löytyy, ja pronominien taivutukseen vaikuttaa taivutusluokkien epäsymmetrisyys, pronominin funktio ja rakenne, ja tietyissä tapauksissa kongruenssi subjektin kanssa. Osatutkimuksen II tulosten perusteella lähtökohtaisesti määräisiä pronomineja ovat persoona-, demonstratiivi-, refleksiivi-, resiprookki-, relatiivi- ja universaaliset kvanttoripronomininit. Nämä pronomininit viittaavat joko keskustelun osallistujiin (ensimmäisen ja toisen persoonan pronomininit), niiden referentti on tunnistettavissa

keskustelutilanteessa tai välittömästä kontekstista (demonstratiivipronominin ja kolmannen persoonan persoonapronominin), niiden referentti on sama kuin subjektin referentti (refleksiivi- ja resiprookkipronominin) tai jokin muu referentti lauseessa (relatiivipronominin), tai ne viittaavat kokonaisuuteen (universaalinen kvanttoreipronomini). Epämääräisiin pronomineihin voi luokitella interrogatiivi- ja indefiniittipronomineja, jotka ilmaisevat tiedon puutetta tai epäoleellisuutta kuulijalle. (Bernhardt 2020a.) (Pronominien taivutusluokan valinnasta ks. Bernhardt 2020a: 58 ja luku 4.2.3.)

Epämääräisten interrogatiivi- ja indefiniittipronominien joukosta E M *kona* 'joka, mikä' -pronominia voidaan pitää poikkeuksena. *kona*-interrogatiivi- ja indefiniittipronominilla viitataan tunnetun joukon johonkin tai joihinkin jäseniin. Pronomini käyttäytyy tavallisesti määräisen nominin tapaan, sillä tunnetun joukon jäsenen viittaaminen voidaan käsittää määräiseen kenttään kuuluvaksi referenttityypiksi mordvalaiskielissä. (Bernhardt 2020a: 49, 55–56.)

Resiprookkipronominin puolestaan poikkeavat hieman muiden lähtökohtaisesti määräisten pronominin joukosta, etenkin objektin merkitsemisen näkökulmasta. Mordvalaiskielissä resiprookki-ilmaus muodostetaan lukusanan E *vejke*, M *fkä* 'yksi' toistolla, E *vejke-vejke*, M *fkä-fkä* 'toinen toistaan'. Resiprookkipronominin ovat pääsääntöisesti yksikön perustaivutuksessa, mutta ersässä pronominin kongruenssi subjektin kanssa voidaan osoittaa possessiivisen taivutuksen persoonapätteillä.

Kielitypologisesta kannalta resiprookkipronomineja ei aina pidetä määräisinä ilmaisuina, sillä ne eivät viittaa suoraan subjektin tarkoitteeseen. Esimerkissä *Saara ja Anna näkivät toinen toisensa puistossa* resiprookki-ilmaisu viittaa siihen, että Saara näki Annan ja Anna näki Saaran. Resiprookki-ilmaisuuden referentin eroavuus subjektin referentista johtuu ensinnäkin siitä, että resiprookkilause ilmaisee sellaista asetelmaa, joka sisältää kaksi tai useamman toiminnan, joilla on samat referentit. Referenttien toiminta on näissä asetelmissa käänteinen. Tämä selittää myös sen, miksi kielet tavallisesti käyttävät epämääräisiä kvanttoreita tai pronomineja resiprookki-ilmaisuna. (Ks. Bhat 2004: 85–87.)

Väitöskirjassani käsitän resiprookki-ilmaisuuden määräiseksi mordvalaiskielten osalta. Syynä on ensinnäkin se, että resiprookki-ilmaisu käyttäytyy esimerkiksi objektina monessa mielessä määräisten nominien tavoin (esimerkiksi saa objektin sijan merkinnän ja verbi voi olla objektikonjugaatiossa sen kanssa, joskin rajoitetusti). Toiseksi resiprookkipronomini viittaa kieltämättä subjektin tarkoitteeseen ja sitä käytetään anaforisesti. Mordvalaiskielissä myös sellaisia ilmaisuja voidaan pitää määräisinä, jotka identifioivat vain yhden jäsenen tunnetussa joukossa, ja tämän perusteella tunnetun joukon joihinkin jäseniin viittaava pronomini olisi käsitettävä määräiseksi ilmaukseksi. (Bernhardt 2020a: 45–47.)

4 Objektin merkitsemisen vaihtelu

Mordvalaiskielissä määräisyydellä on erityinen asema etenkin transitiivisissa lauseissa. Transitiivisissa lauseissa määräisyys ei vaikuta pelkästään objektin taivutusluokan valintaan: se vaikuttaa myös objektin sijan valintaan ja korreloi verbin konjugaation vaihtelun kanssa. Tästä syystä osassa väitöstutkimustani keskityn pelkästään transitiivisiin lauseisiin.

Objektin merkitsemisen vaihtelulla on erilaisia ilmenemismuotoja. Se voi ilmetä niin nominilausekkeen merkinnän vaihtelussa (*Differential Object Marking* eli *DOM*) kuin myös verbin konjugaation vaihtelussa (*Differential Object Indexation* eli *DOI*). Väitöskirjassani käytän termiä objektin sijojen vaihtelu vain nominilausekkeessa ilmenevän vaihtelun nimeämiseen, esim. E *alaša* 'hevonen' vrt. *alaša-ńt'* [hevonen-DEF.GEN] 'hevosen'. Verbin konjugaation vaihtelulla tarkoitan sitä, kongruoiko verbi pelkästään subjektin kanssa vai myös objektin kanssa, kuten esimerkissä (1) toistettuna täällä esimerkkinä (12).

(12)

a. *ram-i-ń* *alaša*
ostaa-PST-1SG hevonen
'ostin hevosen'

b. *ram-i-ja* *alaša-ńt'*
ostaa-PST-1SG>3SG hevonen-DEF.GEN
'ostin (sen) hevosen' (E: Bernhardt 2020b: 23)

Objektin merkitsemiseen liittyvää ilmiötä kutsun objektin merkitsemisen vaihteluksi, ja tämän alle kuuluvat niin objektin sijojen kuin verbin konjugaation vaihtelu. Objektin merkitsemisen vaihtelun keskiössä ovat objektin määräisyys ja verbin ilmaiseman toiminnan aspekti.

Sekä nominilausekkeen ominaisuuksia että aspektia käsitellään lauseen transitiivisuuteen vaikuttavina tekijöinä. Transitiivisuus ilmaisee perinteisesti sellaista toimintaa, jolla agentti vaikuttaa patienttiin. Transitiivisuutta voidaan käsitellä jatkumona, jonka korkeimmassa päässä ovat sellaiset asiointilat, joissa agentti saa

aikaan huomattavan muutoksen patientissa tahdonalaisella toiminnallaan. Transitiivisuuden jatkumoon ja sen kriteereihin palaan seuraavassa luvussa.

Transitiivisuuden jatkumo vaikuttaa oleellisesti transitiivisten lauseiden rakenteeseen mordvalaiskielissä. Väitöskirjassani tarkastelin kahta vaihtelua yksityiskohtaisesti: objektin sijan ja verbin konjugaation vaihtelua. Objektin sijojen vaihtelu ja verbin konjugaation vaihtelu kiteytyvät kiinteästi yhteen. Tästä huolimatta käsittelen niitä eri alaluvuissa, jotta voin esittelyssä syventyä niin sijanvaihtelun kuin verbin konjugaation vaihtelun yksityiskohtiin. Karkeasti voi sanoa, että verbi voi olla objektikonjugaatiossa vain siinä tapauksessa, että objektin tarkoite on tunnistettava, mutta verbi ei ole jokaisen määräisen objektin kanssa objektikonjugaatiossa. Objektin sijojen vaihtelun kriteerit esittelen tarkemmin luvussa 4.2 ja verbin konjugaation vaihtelua luvussa 4.3.

4.1 Transitiivisuus

Transitiivisuutta on luonnehdittu varsin erilaisista lähtökohdista. Kattavan määritelmän löytäminen tuottaa paljon haasteita, sillä hyvin monenlaiset tekijät vaikuttavat transitiivisuuteen. (Kittilä 2002a: 12.) Transitiivisuutta tarkastelen ensinnäkin semanttisista lähtökohdista, joilla on vaikutus lauseen rakenteeseen.

Lauseet eroavat toisistaan riippuen niissä esiintyvien keskeisten argumenttien määrästä ja merkinnästä. Karkeasti ottaen voidaan erottaa kaksi lauseen päätyyppiä: transitiiviset ja intransitiiviset lauseet. Intransitiivisissa lauseissa on vain yksi pakollinen argumentti, subjekti, kun puolestaan transitiivisissa lauseissa on subjektin lisäksi myös objekti. (Dixon 1979: 61; Comrie 1989: 124–127.) Todellisuudessa lausetyyppien kirjo on paljon laajempi, ja pakollisten argumenttien merkintätavat voivat vaihdella suuresti (Comrie mts. 127–137; Onishi 2001: 1–4).

Transitiivisuuden peruskriteerinä pidetään sitä, että lauseessa on vähintään kaksi argumenttia, joilla on erilainen rooli. Semanttisen käsityksen mukaan transitiivisuus ilmaisee agentin aktiivista ja tahdonalaista toimintaa, jolla se vaikuttaa patienttiin. (Hopper ja Thompson 1980: 251; Lazard 2009: 152; Kittilä 2002b: 110–111.) Semanttiset käsitykset määrittelevät toiminnan osallistujien määrää, agentin ja patientin roolia sekä sitä, että verbin on ilmaistava toimintaa. Semanttisessa käsityksessä on se etu, että sen perusteella voidaan määritellä transitiivisuutta varsin erilaisissa kielissä, mutta se ei kuitenkaan huomioi lauseen morfosyntaktista rakennetta ja lauseiden muodollisia eroja.

Semanttisesti transitiivista tilannetta ilmaistaan usein transitiivisella lauseella, jonka pääkriteerinä on se, että lauseessa on kaksi argumenttia. Semanttiset eroavaisuudet prototyypisistä asetelmista vaikuttavat laajasti lauseiden rakenteeseen. Hopper ja Thompson (1980) käsittelevät transitiivisuutta jatkumona, jossa agentin ja patientin ominaisuudet ja verbin ilmaisema toiminta määrittelevät yhdessä lauseen

transitiivisuuden asteen. Hopperin ja Thompsonin (mt.) transitiivisuuden asteikon esittelen taulukossa 6.

Taulukko 6. Transitiivisuuden asteikko (Hopper ja Thompson 1980: 252–253).

TRANSITIIVISUUTEEN VAIKUTTAVAT KRITEERIT	KORKEA TRANSITIIVISUUS	MATALA TRANSITIIVISUUS
OSALLISTUJIEN MÄÄRÄ	2 tai useampi argumenttia agentin ja patientin roolissa	1 argumentti
ASIAINTILAN TYYPPI	toiminta	olotila
ASPEKTI	rajattu	rajoittamaton
PUNKTUAALISUUS	hetkellinen toiminta	pitkäkestoinen toiminta
TAHDONALAISUUS	S toimii tahdonalaisesti	S toiminta ei ole tahdonalaista
POLAARISUUS	myönteinen lause	kielteinen lause
MODAALISUUS	indikatiivi	muut modukset
AGENTIIVISUUS	agenttiivinen subjekti	ei-agenttiivinen subjekti
VAIKUTUKSENALAISUUS	O vaikutusalainen	O ei vaikutusalainen
OBJEKTIN INDIVIDUALISOINTI	O on individuaalinen (määräinen, elollistarkoitteinen)	O ei ole individualisoitu (epämääräinen, elotontarkoitteinen)

Transitiivisuuden parametrit vaikuttavat mm. subjektin ja objektin sijan vaihteluun, sanajärjestykseen, verbin morfologiaan ja mahdollisuuksiin muodostaa lauseesta passiivisia lauseita (Hopper ja Thompson 1980). Kaikki taulukossa 6 esitetyt parametrit eivät kuitenkaan vaikuta yhtä vahvasti lauseen transitiivisuuteen, ja jotkin parametrit ovat toisistaan riippuvaisia, kuten esimerkiksi agenttiivisuus ja tahdonalaisuus (ks. Tsunoda 1985).

Väitöskirjassani käsittelen transitiivisuutta jatkumona, jonka muuttujina ovat argumenttien ominaisuudet ja verbin ilmaisema toiminta. Lähdän liikkeelle semanttisesti prototyypisestä transitiivisesta lauseesta, joka on asteikon korkeammassa päässä. Tällaisessa lauseessa tahdonalaisesti toimiva agentti vaikuttaa individualisoituun patienttiin. Objektissa tapahtuva muutos on huomattava, ja se vaikuttaa objektin referenttiin kokonaisuudessaan. Mordvalaiskielissä korkean transitiivisuuden tuntomerkit ovat genetiivisijainen objekti ja verbin kongruenssi objektin kanssa luvussa ja persoonassa, ks. esimerkki (13). (Ks. Grünthal 2008: 226.)

- (13) *Son čav-i-že kiska-ńt'*
 3SG tappaa-PST-3SG>3SG koira-DEF.GEN
 'Hän tappoi koiran.' (E: oma esimerkki)

Korkean tai prototyypin transitiivisen lauseen rakenteella voidaan ilmaista semanttisesti hyvin erilaisia tilanteita (Lazard 2005: 9; Lazard 2009: 153). Kielet eroavat siinä, kuinka laajasti prototyypisistä eroavia toimintoja voidaan ilmaista samalla tavalla kuin prototyypisiä toimintoja (Lazard 2009: 154), ts. yhdessä kielessä korkean transitiivisuuden tuntomerkkejä saava lause ei välttämättä ole muodollisesti transitiivinen toisessa kielessä (Kittilä 2002b: 128). Mordvalaiskielissä havaitsemisverbit esiintyvät tavallisesti objektikonjugaatiossa määräisen objektin kanssa eli ne esiintyvät muodollisesti prototyypisissä transitiivisissa lauseissa, vaikka semanttisesti ne eivät ilmaise prototyypistä transitiivista asiointilaa (ks. Bernhardt 2020a: 31–33; Bernhardt 2020b: 31–33). Havaitsemisen asiointilassa on tavallisesti kaksi argumenttia, mutta agentti ei toimi tahdonalaisesti ja patientissa ei tapahdu havaittavaa muutosta tilanteen seurauksena (Tsunoda 1985: 388–389; Viberg 2008: 1294–1296).

Semanttisesti prototyypisistä asetelmasta eroavia tilanteita, joita muodollisesti ilmaistaan prototyypisellä transitiivisella lauseella, pidän väitöskirjassani prototyypisinä transitiivisina lauseina, jotka ovat yhdenvertaisia lauseen (13) kanssa. Päädyin tähän ratkaisuun siksi, että kielet eroavat huomattavasti siinä, miten ne ilmaisevat erilaisia asetelmia. Mordvalaiskielissä tappamisen ja havaitsemisen asetelmia ilmaistaan lähtökohtaisesti samanlaisella rakenteella siitä huolimatta, että semanttisesti nämä toiminnat eroavat huomattavasti. Väitöskirjassani lähden siis liikkeelle prototyypin transitiivisen lauseen rakenteesta ja katson, millaisia asetelmia on ilmaistu prototyypisistä lauseista eroavilla rakenteilla ja millaiset semanttiset tekijät ovat morfosyntaktisen vaihtelun taustalla.

Mordvalaiskielissä transitiivisen lauseen rakenteeseen vaikuttavat ensisijaisesti objektin keskeisyys (prominenssi) ja lauseen aspekti. Prototyypin transitiivinen lause on siis sellainen, jossa objekti on keskeinen eli sen referentti on tunnistettavissa keskustelun osallistujille, ja verbin ilmaisema toiminta on perfektiivinen. Seuraavissa luvuissa näytän, miten objektin keskeisyys ja lauseen ilmaisema toiminta vaikuttavat objektin sijojen merkintään ja verbin konjugaatioon transitiivisissa lauseissa. Lisäksi esittelen argumentteja sen puolesta, että mordvalaiskielissä määräisyys ei ole ainoa tekijä, joka vaikuttaa objektin keskeisyyteen ja sijan merkintään, vaan elollisuus on myös otettava huomioon objektin sijojen vaihtelun käsittelyssä.

4.2 Objektin sijojen vaihtelu

Objektin sijanvaihtelulla on kaksi alatyyppeä: epäsymmetrinen ja symmetrinen objektin sijojen vaihtelu. Epäsymmetrinen objektin sijanvaihtelu tarkoittaa sitä, että vain osa objekteista on merkitty erillisellä tunnuksella ja toiset objektit ovat puolestaan merkitsemättömiä (ks. Aissen 2003; de Hoop ja Malchukov 2008: 574; Iemmolo ja Klumpp 2014). Symmetrisessä vaihtelussa puolestaan kaikki objektit ovat merkittyjä, mutta eri tunnukset vaihtelevat keskenään (de Hoop ja Malchukov 2008: 573–574; Iemmolo ja Klumpp 2014: 271–272). Symmetrinen ja epäsymmetrinen objektin sijojen vaihtelu eroavat huomattavasti lähtökohdiltaan. Epäsymmetrinen vaihtelu on yleisempi maailman kielissä kuin symmetrinen. Epäsymmetrisessä objektin sijojen vaihtelussa morfologisen tunnuksen läsnäolo riippuu ensisijaisesti objektin semanttis-pragmaattisista ominaisuuksista. Kielet eroavat huomattavasti sen mukaan, millaiset kriteerit vaikuttavat objektin merkinnän läsnäoloon. Maailmanlaajuisesti topikaalisuus ja elollisuus näyttävät tavallisimmin olevan epäsymmetrisen objektin sijojen vaihtelun taustalla. (Iemmolo 2013: 387–390.) Määräisyyteen pohjautuva objektin sijojen vaihtelu esiintyy enimmäkseen Afrikan ja Euraasian kielissä (Sinnemäki 2014: 293–294). Symmetriseen vaihteluun vaikuttavat sen sijaan niin verbin semantiikka, polaarisuus kuin partitiivisuus (Iemmolo mts. 381–387).

Epäsymmetrinen objektin sijojen vaihtelu esiintyy esimerkiksi turkissa, jossa vain määräiset objektit ovat akkusatiivissa, kuten esimerkissä (14).

(14)

a. *Hasan öküz-ü aldı.*

H. härkä-ACC ostaa.PST.3SG

‘Hasan osti härän.’

b. *Hasan bir öküz aldı.*

H. yksi härkä ostaa.PST.3SG

‘Hasan osti (yhden) härän.’ (Comrie 1989: 132)

Symmetrisestä objektin sijojen vaihtelusta suomen kielen genetiivi–partitiivi-vaihtelu on hyvä esimerkki: *hän lukee kirjaa / kirjan*. Partitiiviobjektilla ilmaistaan rajaamatonta toimintaa tai osaobjektia, kun genetiivisijaisella totaaliobjektilla puolestaan rajattua toimintaa (VISK 2005 § 925).

Mordvalaiskielissä on sekä symmetrinen että epäsymmetrinen objektin sijojen vaihtelu. Epäsymmetrinen objektin sijojen vaihtelu perustuu mordvalaiskielissä objektin määräisyyteen: määräiset objektit on merkitty erillisellä tunnuksella, mutta epämääräiset objektit ovat merkitsemättömiä. Lisäksi objektin sijojen vaihtelu tavallisesti korreloi määräisen taivutuksen kanssa, mutta ei aina. Objektin sijojen

vaihtelun yhteydessä merkitään genetiivillä myös sellaisia nomineja, jotka eivät tavallisesti esiinny määräisessä taivutuksessa. Täten mordvalaiskielten tutkiminen voi tuoda uusia näkökulmia tunnettuuden ja objektin sijojen merkinnän vuorovaikutuksen ymmärtämiseen. Epäsymmetrisen objektin sijojen vaihtelun kriteerejä tarkastelen luvussa 4.2.1.

Mordvalaiskielissä sekä genetiivi–inessiivi-vaihtelu että ablatiivivaihtelu voidaan käsittää symmetriseksi objektin sijojen vaihteluksi. Symmetrinen objektin sijojen vaihtelu eroaa lähtökohdiltaan epäsymmetrisestä objektin sijojen vaihtelusta. Genetiivi–inessiivi-vaihteluun osallistuvat vain määräiset objektit ja objektin merkintä riippuu tässä tapauksessa verbin ilmaiseman toiminnan aspektista. Toisaalta genetiivi–inessiivi-vaihtelu on osittain vapaavalintainen: vaikka inessiivi-objekti voi ilmaista pelkästään rajaamatonta toimintaa, myös genetiiviobjekti voi esiintyä tällaisessa kontekstissa. Ablatiiviobjektin käyttö on hyvin rajoitettua, se esiintyy vain ravinnonottoverbien yhteydessä. Näiden verbien kanssa objektin sija voi vaihdella, mutta sillä on muista verbiryhmistä hieman eroavia kriteerejä. Ablatiivilla ilmaistaan ravintoa, josta nautitaan epämääräinen määrä, kun puolestaan muut objektin sijat ilmaisevat yleisiä toimintoja tai objektin tarkoitteen loppumista verbin ilmaiseman toiminnan seurauksena. Genetiivi–inessiivi-vaihtelua ja ablatiivi-objekteja tarkastelen luvussa 4.2.2.

Väitöskirjassani käsittelen pelkästään finiittisten verbien objekteja ja niiden merkitsemisen vaihtelua. Finiittisten ja ei-finiittisten verbien argumenttien merkitseminen eroaa huomattavasti mordvalaiskielissä (Bartens 1979: 80–83). Ei-finiittisten verbien argumenttien merkinnän tutkimus vaatii omat tutkimuskysymyksensä, joten rajasin ne väitöskirjani ulkopuolelle.

Väitöskirjassani tarkastelin etenkin pronomineja objektin asemassa ja niiden merkintää suhteessa niiden semantiikkaan. Pronominit tarjoavat yleisnimityksiä eroavia lähtökohtia objektin sijojen vaihtelun tarkasteluun, sillä ne viittaavat joko lähtökohtaisesti määräisiin tai epämääräisiin referentteihin. Tällä tavalla pronominit antavat lisätietoa siitä, miten objektin referentiaaliset ominaisuudet vaikuttavat sijan merkintään. Pronominiobjekteja käsittelen luvussa 4.2.3.

4.2.1 Epäsymmetrinen objektin sijojen vaihtelu

Objektin keskeisyydellä on ensisijainen vaikutus objektin sijan valintaan mordvalaiskielissä. Epäsymmetrisessä vaihtelussa merkitsemätön nominatiivi ja merkitty genetiivi vaihtelevat keskenään. Genetiivin sija on uralilaisen kantakielen genetiivin ja akkusatiivin sijojen jatkaja. Sijamuodolla on sekä omistaja-attribuutin että objektin sijan funktiot. (Bartens 1999: 75.) Perinteisen tradition mukaan kutsun tätä sijaa genetiiviksi väitöskirjassani.

Nominatiivi–genetiivi-vaihtelun peruskriteerinä pidetään objektin määräisyyttä (ks. esim. Koljadenkov 1954: 191–205; Tihonova 1966; Alhoniemi 1991; Bartens 1999: 175–176). Määräisyyden luonnetta objektin sijojen vaihtelun kannalta ei kuitenkaan määritellä yksityiskohtaisesti. Määräisen artikkelin ja genetiivin merkinnän välillä on huomattavia eroja, sillä myös erisnimet ja useimmat pronominit ovat objektina genetiivissä, mutta nämä luokat eivät tavallisesti ole määräisessä taivutuksessa (Koljadenkov 1954: 201–202; Tihonova 1966: 243; Bartens 1999: 91–92). Objektin sijojen vaihtelun kannalta sijanmerkintä on keskeisessä asemassa. Tämä tarkoittaa sitä, että sija on aina merkittävä, mutta määräisen objektin taivutusluokka voi vaihdella perus- (15d), määräisen (15b) ja possessiivisen taivutuksen (15c) välillä. (Grünthal 2008.) Epämääräinen objekti on puolestaan perustaivutuksen nominatiivissa (15a).

(15)

- a. *ram-i-ń* *alaša*
ostaa-PST-1SG hevonen.NOM
'Ostin hevosen.'
- b. *ram-i-ja* *alaša-ńt'*
ostaa-PST-1SG>3SG hevonen-DEF.GEN
'Ostin (sen) hevosen.'
- c. *ram-i-ja* *alaša-n-zo*
ostaa-PST-1SG>3SG hevonen-GEN-POSS.3SG
'Ostin hänen hevosensa.'
- d. *ńe-i-ja* *Maša-ń*
nähdä-PST-1SG>3SG M.-GEN
'Näin Mašan.' (E: Bernhardt 2020b: 23)

Kielitypologisesta näkökulmasta määräisyyttä tarkastellaan tavallisesti jatkumona, mikäli se on objektin sijojen vaihtelun kriteeri. Määräisyyden käsite eroaa tässä mielessä luvussa 3 esitetystä käsitteestä, jonka mukaan määräisyys on kieliopillinen kategoria, joka ilmaisee nominin referentiaalisia ominaisuuksia. Mordvalaiskielissä määräinen taivutus osoittaa, että nominin referentti on tunnistettavissa keskustelun osallistujille. Objektin sijojen vaihtelun kannalta määräisyys on puolestaan kytköksissä objektin keskeisyyteen ja sen ytimessä ovat persoona-pronominit ja erisnimet, jotka eivät tavallisesti ole määräisessä taivutuksessa. Määräisyyden jatkumoa objektin sijavaihtelun kannalta esittelen asetelmassa 1.

Asetelma 1. Määräisyyden hierarkia (Aissen 2003: 437).

persoonapronominit > erisnimet > määräiset nominilausekkeet > spesifiset > ei-spesifiset

Yllä olevassa määräisyyden jatkumossa otetaan huomioon niin erilaiset sanaluokat, jotka viittaavat lähtökohtaisesti tunnistettaviin referentteihin, kuin nominilausekkeiden referentiaaliset ominaisuudet, jotka muuttuvat kontekstin mukaan. Objektin sijojen vaihtelun kannalta leikkauspiste eroaa kielittäin. Nominin keskeisyys vähenee vasemmasta päästä oikeaan, ja mitä keskeisempi nomini on, sitä todennäköisemmin se merkitään objektin sijalla. (Aissen 2003: 436–437.)

Osatutkimuksessa II kiinnitin huomiota siihen, että objektin sijan valinnan kriteerit eroavat määräisen taivutuksen käytöstä, ja sitä ei aina voida selittää nominin määräisyydellä (Bernhardt 2020a). Epämääräiset pronominitkin voivat saada objektin sijan merkinnän, ja näissä tapauksissa elollisuudella näyttää olevan vaikutus sijan valintaan (Bernhardt mts. 53–56), kuten esimerkissä (16a). Vastaava elotonviitteinen pronomini on sen sijaan nominatiivissa samanlaisessa kontekstissa kuten esimerkissä (16b).

(16)

a. *Ki-ń-but'i* *ńej-an* *valma-va.*
 kuka-GEN-INDEF nähdä-PRS.1SG ikkuna-PROL
 'Näen jonkun ikkunasta.'

b. *Meže-but'i* *ńej-an* *valma-va.*
 mikä.NOM-INDEF nähdä-PRS.1SG ikkuna-PROL
 'Näen jotakin ikkunasta.' (Nina Agafonova, henkilökohtainen tiedonanto)

Se, että elollisviitteinen interrogatiivi- ja indefiniittipronomini *E M ki*, *E kije*, *M kijä* 'kuka, joka' taipuu persoonapronominien tapaan ei sinänsä ole yllättävää. Myös esimerkiksi persiassa ja turkissa, joissa objektin sijojen vaihtelu perustuu määräisyyteen, elollisviitteisiä interrogatiivipronomineja merkitään määräisen objektin päätteellä (Comrie 1979: 14–15). Määräisyys ja elollisuus kytkeytyvät kiinteästi toisiinsa objektin sijojen vaihtelussa, ja vaikuttaa siltä, että mordvalaiskielten epäsymmetrinen objektin sijojen vaihtelu selittyy luontevimmin keskeisyyden käsitteen avulla, jota voidaan parhaiten selittää yhdistämällä määräisyyden ja elollisuuden hierarkia. Elollisuutta, samoin kuin määräisyyttä, voidaan tarkastella jatkumona, jonka vasemmassa päässä ovat ihmisviitteiset nominit ja sen oikeassa päässä ovat elottomiin asioihin viittaavat nominit, ks. asetelma 2.

Asetelma 2. Elollisuushierarkia (Aissen 2003: 437).

Ihmisviitteinen > Elollinen > Eloton

Nominatiivi–genetiivi-vaihtelua ei voida sovittaa kumpaankaan asteikkoon ongelmattomasti, sillä molemmista kielistä löytyy esimerkkejä, joita ei voida selittää vain yhtä asteikkoa tarkastelemalla. Kahden asteikon yhdistäminen antaa mahdollisuuden tarkastella objektin sijojen vaihtelua erilaisesta näkökulmasta ja määritellä genetiivin merkinnän käyttöehdot mordvalaiskielissä yksityiskohtaisemmin. Lisäksi yhdistetylle elollisuus- ja määräisyshierarkialle voidaan sovittaa myös objektin taivutusluokan vaihtelu. Epäsymmetristä objektin sijojen vaihtelua ja taivutusluokan vaihtelua esittelen kokoavasti asetelmassa 3.

Objektin sijojen vaihtelun kriteerien määrittelyssä on ensin valittava leikkauspiste asteikoista. Määräisyysasteikossa leikkauspiste on määräisen nominin kohdalla, sillä määräiset nominilausekkeet ja asteikossa sen yläpuolelle sijoittuvat nomininit ovat genetiivissä objektina. Epämääräiset nomininit jäävät sen sijaan ilman sijamerkintää. Tiedyt spesifiset epämääräiset nominilausekkeet voivat myös olla määräisen taivutuksen genetiivissä objektin funktiossa, mutta tässä tapauksessa sijanvalinta on kytköksissä määräisen taivutuksen käytön kanssa, ks. luku 3.3. Määräisessä tai possessiivisessä taivutuksessa nomini ei pääsääntöisesti esiinny nominatiivissa objektina; tästä poikkeuksena ovat ne tapaukset, joissa nominatiivi ja genetiivi ovat synkretistisiä, kuten ersän possessiivisessä taivutuksessa ja mokšan monikollisten persoonapronominien kohdalla. Näissä tapauksissa kyse on kuitenkin sijasynekretismistä, eikä poikkeamasta objektin sijojen vaihtelun kriteereistä. Elollisuushierarkiassa asteikon leikkauspiste on elollisviitteisten nominien kohdalla, sillä mordvalaiskielten elollisviitteinen indefiniitti- ja interrogatiivipronomini saa objektin sijan merkinnän riippumatta sen epämääräisyydestä. Tällä pronominilla voidaan viitata ihmisten lisäksi myös eläimiin.

Genetiiviobjektien taivutusluokka voi lisäksi vaihdella. Osa niistä on perustaivutuksessa ja osa joko määräisessä tai possessiivisessä taivutuksessa. Määräisellä ja possessiivisellä taivutuksella on objektin sijanvalinnan kannalta samanlainen rooli, joten niitä en erottele toisistaan asetelmassa. Perus- ja määräisen taivutuksen jako voidaan sijoittaa määräisyys- ja elollisuushierarkiaan. Hierarkioiden korkeimmassa päässä olevat nomininit ovat pääsääntöisesti perustaivutuksen genetiivissä objektin funktiossa. Elollisuus- ja määräisyshierarkiat sulautuvat paljon hienovaraisemmin yhteen taivutuksen valinnan kriteerin määrittelyssä kuin objektin sijanvalinnan kriteerien määrittelyssä, sillä esimerkiksi elollisviitteisten henkilönnimien ja elotonviitteisten paikannimien taivutusluokat eroavat toisistaan: henkilönnimet ovat pääsääntöisesti perustaivutuksessa, kun paikannimet ovat puolestaan määräisessä taivutuksessa objekteina.

Asetelma 3. Objektin merkitsemisen hierarkia.

PERUSTAIVUTUKSEN GENETIIVI >	MÄÄRÄISEN TAIVUTUKSEN GENETIIVI >	NOMINATIIVI
<ul style="list-style-type: none"> • Persoonapronominit • Tunnistettavaan referenttiin viittaavat pronominit • Elollisviitteiset indefiniitti- ja interrogatiivipronominit • Henkilönnimet • Eläinten nimitykset (ersä) 	<ul style="list-style-type: none"> • Paikannimet • Määräisessä taivutuksessa olevat nominit • Possessiivisessä taivutuksessa olevat nominit 	<ul style="list-style-type: none"> • Elotonviitteiset interrogatiivi- ja indefiniittipronominit • Epämääräiset nominit

Asetelma 3 kuvaa summittaisesti, miten objektin keskeisyys vaikuttaa taivutusluokan ja sijan valintaan. Asetelmassa tiivistän osatutkimusten I ja II keskeisimpiä löytöjä, joiden mukaan määräisyyden käsite ei yksin selitä tyhjentävästi objektin sijanvalinnan kriteerejä. Havaintojeni mukaan nominatiivi–genetiivi-vaihtelussa kyse on määräisyyden ja elollisuuden hienovaraisesta vuorovaikutuksesta, mitä voidaan käsitellä objektin keskeisyytenä. (Bernhardt 2019; 2020a.) Objektin keskeisyys vaikuttaa siis mordvalaiskielissä transitiivisuuden asteeseen: keskeinen objekti edustaa korkeaa transitiivisuutta.

Objektin sijanvalinnan kriteerien määrittely ei kuitenkaan anna kattavaa kuvaa objektin merkitsemiseen liittyvistä ilmiöistä. Aikaisempien tutkimusten mukaan verbi voi olla objektikonjugaatiossa genetiiviobjektien kanssa (Alhoniemi 1996: 68), mutta sijan valinta ei yksinään kerro, voiko verbi olla objektikonjugaatiossa objektin kanssa (ks. Bernhardt 2020a: 57–58). Osatutkimusten tulosten perusteella näyttää siltä, että objektikonjugaation edellytykset täyttyvät, mikäli objektin referentti on tunnistettava keskustelun osallistujille ja tällainen objekti on myös genetiivissä. Tätä seikkaa esittelen yksityiskohtaisemmin luvussa 4.3.

4.2.2 Symmetrinen objektin sijojen vaihtelu

Epäsymmetrisen genetiivi–nominatiivi-vaihtelun lisäksi mordvalaiskielet tuntevat myös symmetrisen objektin sijojen vaihtelun. Symmetrinen objektin sijojen vaihtelu voidaan jakaa kahteen alaryhmään: inessiivi–genetiivi-vaihteluun ja ablatiivi-vaihteluun. Molemmat alaryhmät ovat käytöltään rajoitettuja. Inessiiviobjektien käyttö rajoittuu keskeisiin objekteihin ja täten inessiiviobjekti voi vaihdella vain genetiiviobjektien kanssa. Inessiiviobjekteja käsitellen seuraavassa alaluvussa. Ablatiiviobjektien käyttö sen sijaan rajoittuu ravinnonottoverbeihin, ja se ilmaisee osaobjektia. Ravinnonottoverbien yhteydessä voidaan käyttää muitakin objektin

sijoja, jotka ilmaisevat tässä tapauksessa totaaliobjektia. Ablatiiviobjektia käsittelen alaluvussa 4.2.2.2.

4.2.2.1 Inessiivivaihtelu

Mordvalaiskielissä genetiivi–inessiivi-vaihtelu edustaa symmetristä objektin sijojen vaihtelua. Inessiiviobjektin käytön peruskriteerinä pidetään nominilausekkeen määräisyyttä (Koljadenv 1954: 205; Alhoniemi 1991: 27). Toistaiseksi on kuitenkin jäänyt kartoittamatta, millaisissa konteksteissa ja millaisten objektien kohdalla genetiivi–inessiivi-vaihtelu on mahdollinen. Havaintojeni mukaan näyttää siltä, että inessiiviobjektien käyttöehdot ovat samat kuin genetiiviobjektien, koska elollisviitteisestä indefiniitti- ja interrogatiivipronomineistakin voidaan muodostaa inessiiviobjekteja (Manner 2020: 68–70), ks. esimerkki (17).

- (17) *Narəd-ta purəm-kšń-əs* *lama, ki-t* *vanə-nd-št*,
väki-ABL kokoontua-FREQ-PST.3SG moni kuka-PL katsoa-FREQ-PST.3PL
ki-ń *e-sa* *kavanä-št*.
kuka-GEN PP-INE kestitä-PST.3PL
'Väestä kokoontuvat monet, ketkä katselivat, ketä kestittään.' (M: Moksha-2007_3_96–115: 663)

Inessiiviobjekti on ilmaistu tavallisesti *e-/ez*-postpositiorakenteella (ks. luku 3.2). Inessiivipäätteisen postposition täydennys on genetiivissä (taivutusluokan vaihtelu noudattaa samoja periaatteita kuin genetiiviobjektin, ks. edellinen luku), jota seuraa *E ej-se*, *M e-sa* -postpositio. Inessiivimuotoinen postpositiorakenne on yleisin tapa ilmaista inessiiviobjektia kirjakielissä, vaikka murteissa on tavattavissa synteettisesti ilmaistuja inessiiviobjektejakin (Koljadenv 1954: 204–205), esim. *E Maša-so* [M.-INE] vrt. *Maša-ń ej-se* [M.-GEN PP-INE] 'Mašassa'.

Symmetrinen vaihtelu eroaa lähtökohdiltaan epäsymmetrisestä vaihtelusta. Mordvan genetiivi- ja inessiivivaihtelun ytimessä on lauseen ilmaiseman toiminnan aspekti. Genetiiviobjektin kanssa verbi voi olla objektikonjugaatiossa, ja tällainen rakenne korreloi perfektiivisen aspektin kanssa. Inessiiviobjektin kanssa puolestaan verbi on subjektikonjugaatiossa, ja tällainen rakenne tulkitaan imperfektiiviseksi. Tässä tapauksessa kysymyksen herättää se, mikä elementti ilmaisee rakenteessa imperfektiivisyyttä. Subjektikonjugaatio korreloi imperfektiivisen aspektin kanssa, huolimatta siitä, onko objekti inessiivissä vai genetiivissä (ks. tarkemmin Bernhardt 2020b).

Subjektikonjugaatio ei edellytä inessiiviobjektin käyttöä, vaan se on useimmissa tapauksissa vapaassa vaihtelussa genetiiviobjektin kanssa (Bernhardt 2020a: 34–35).

Inessiiviobjekti vaikuttaa näiden tietojen pohjalta valinnaiselta objektin sijalta, jonka käyttö rajoittuu keskeisiin objekteihin ja imperfektiivisen aspektin ilmaisemiseen.

4.2.2.2 Ablatiivivaihtelu

Ablatiiviobjekti eroaa edellä esitetyistä objektin sijoista, sillä sen käyttö rajoittuu vain ravinnonottoverbeihin. Sijan nimi viittaa sen alkuperäisiin funktioihin, koska sitä on aikanaan käytetty erosijana (Bartens 1999: 76). Nykykielissä ablatiiviasetta käytetään partiaalisuuden ilmaisemana, verbien rektiona ja joidenkin postpositioiden täydennyksen sijana. Erosijana ablatiiviasetta käytetään nykykielissä lähinnä kiteytyneissä ilmaisuissa, esim. E *kudo-do kudo-s* [talo-ABL talo-ILL] 'talosta taloon'. (Bartens mts. 94.)

Ablatiivi esiintyy syömistä- ja juomista ilmaisevien verbien objektin sijana, mikäli verbin ilmaisema toiminta ei vaikuta objektiin kokonaisuudessaan, vaan ainoastaan osaan siitä (Koljadjenkov 1954: 202–204; Alhoniemi 1991: 23–24; Bartens 1999: 93–94), ks. (18).

- (18) *šim-š* *vina-do-ńt'*
 juoda-PST.3SG viini-ABL-DEF
 'joi sitä viiniä' (E: Alhoniemi 1991: 23)

Ravinnonottoa ilmaisevat verbit eroavat muista transitiivisista verbeistä. Siitä huolimatta, että ravinnonoton asetelma vaatii kahden argumentin läsnäoloa (ravinnon ottajan ja ravinnon), kieliopillisessa rakenteessa objekti jää useammin ilmaisematta kuin muiden kaksipaikkaisten verbien objekti (Næss 2007: 52–55), esim. *Jani söi omenaa/omenan/omenat* vrt. *Jani on syönyt*. Jälkimmäisessä lauseessa voidaan olettaa epämääräisen objektin läsnäoloa, mutta sen pois jättäminen kiinnittää huomiota agentissa tapahtuvaan muutokseen objektin sijaan. Ravinnonottoa ilmaisevien verbien erilaisuus muihin transitiiviverbeihin verrattuna ilmenee nimenomaan niiden semantiikasta: toiminnan seurauksena muutos tapahtuu niin patientissa kuin agentissa, ja objektin ilmaiseminen tai ilmaisematta jättäminen vaikuttaa tilanteen tulkintaan. Objektin läsnä ollessa toiminnan loppupiste saavutetaan, kun omena on kokonaisuudessaan syöty. Toisessa lauseessa, jossa objekti on jätetty ilmaisematta, toiminnan loppupiste saavutetaan, kun agentti saavuttaa toiminnallaan toivotun tilanteen eli kun Jani on täynnä. (Næss mts. 55–56.)

Ravinnonottoverbit ottavat ensisijaisesti ablatiiviobjektin, riippumatta objektin tarkoitteen määräisyydestä tai verbin ilmaiseman toiminnan aspektista (Alhoniemi 1989: 22, 28). Toisaalta myös ravinnonottoverbin objektin sija voi vaihdella. Nominatiivi tai genetiiviobjekti ravinnonottoverbin yhteydessä ilmaisee totaaliobjektia eli verbin toiminnan vaikutusta patienttiin kokonaisuudessaan.

4.2.3 Pronominiobjektit ja objektin sijojen vaihtelu

Pronominien luokkaan kuuluvat elementit eroavat toisistaan hyvin paljon, eikä kaikkia pronominien luokkaan kuuluvia elementtejä voida välttämättä luonnehtia samoista lähtökohdista käsin (Bhat 2004: 4). Mordvalaiskielissä pronominien käyttäytyminen objekteina eroaa huomattavasti muista nomineista (Grünthal 2008: 224), mutta niiden merkitsemistä koskevat säännöt ovat pitkälti jääneet tutkimuksen ulkopuolelle mordvalaiskielten kielioppikuvauksissa.

Taulukko 7. Pronomit objekteina Bernhardtin (2020a: 58) mukaan.

Pronomit		Taivutusluokka	Objektin sija	Objektikonjugaatio
Persoonapronomit		perus	genetiivi	+
Demonstratiivipronomit		perus (monikossa määräinen)	genetiivi	+
Refleksiivipronomit		possessiivinen	genetiivi	+
Resiprookkipronomit		perus	genetiivi	-
Interrogatiivipronomit	<i>meže, mežä</i>	perus	nominatiivi	-
	<i>ki</i>	perus	genetiivi	+
	<i>kona</i>	perus	genetiivi	+
Relatiivipronomit	<i>meže, mežä</i>	perus tai määräinen	nominatiivi tai genetiivi	riippuu objektin sijasta
	<i>kona</i>	perus tai määräinen	genetiivi	+
Indefiniittipronomit	<i>meže, mežä</i>	perus	nominatiivi	-
	<i>ki</i>	perus	genetiivi	+
	<i>kona</i>	perus	genetiivi	+
Universaalit kvanttoripronomit		määräinen	genetiivi	+

Pronominien luokkaan sisältyvät niin lähtökohtaisesti määräiset kuin epämääräisetkin jäsenet. Siksi pronominien luokan tarkasteleminen voi tuoda uusia näkökulmia morfologisen merkinnän ja pragmaattisten referentiaalisten ominaisuuksien vuorovaikutukseen. Pronomit ovat tavallisesti perustaivutuksessa objektina, ja ne saavat objektin sijan merkinnän, ts. niiden tapauksissa taivutusluokka ja genetiivinmerkintä eivät korreloi samalla tavalla kuin yleisnimien kohdalla. Lisäksi myös epämääräiset ja elollisviitteiset pronomit ovat genetiivissä, mikä viittaa

siihen, että elollisuudellakin on vaikutus objektin sijojen vaihteluun määräisyyden lisäksi. (Bernhardt 2020a.) Pronominien piirteitä objektin funktiossa esittelen tiivistetyksi taulukossa 7.

4.3 Verbin konjugaatio

Mordvalaiskielissä verbeillä on kaksi taivutusluokkaa: subjekti- ja objekti-konjugaatio. Subjektikonjugaatiossa verbi ilmaisee subjektin luvun ja persoonan, esim. E *kund-an* [ottaa.kiinni-PRS.1SG] ’otan kiinni’, *kund-i-t’* [ottaa.kiinni-PST-2SG] ’otit kiinni’. Objektikonjugaatiossa verbin taivutuspäätteellä ilmaistaan sekä subjektin että objektin luku ja persoona, esim. E *kad-tan* [jättää-PRS.1SG>2SG] ’jätän sinut’, *kad-sa* [jättää-PRS.1SG>3SG] ’jätän hänet’ (Cypkajkina 2000: 157; Al’amkin 2000: 113).

Verbin kongruenssi suosii määräisiä, elollisia ja topikaalisia argumentteja (Comrie 1979: 20). Objektikongruenssin tuntevissa kielissä on tavallista, että verbit kongruoivat vain tiettyjen objektien kanssa, kuten esimerkiksi suahilissa, jossa verbit kongruoivat sekä elollisviitteisten että määräisten elotonviitteisten objektien kanssa (Iemmolo ja Klumpp 2014: 272) tai obinugrilaisissa kielissä, joissa objekti-konjugaatiota käytetään topikaalisten objektien kanssa (Dalrymple ja Nikolaeva 2011: 194–196). Itämansissa topikaalisten objektien ilmaisemiseen riittää pelkkä objektikonjugaatio, ks. esimerkki (19).

- (19) *towəl-wojəl jəl=pəšəwl-əs-tə.*
 silloin alas=puhaltaa-PST-SG<3SG
 ’Hän puhalsi silloin (tulen) sammuksiin.’ (Virtanen 2014: 403)

Verbikongruenssi kehittyi tavallisesti topikaalisten elementtien kongruenssista (Givón 2015: 164), mikä selittää, miksi kongruenssi voi koskea vain sellaisia objekteja, jotka ovat keskeisiä keskustelun kannalta (Givón mts. 184–185). Topikaalisten elementtien kongruenssi voi levitä myös tiettyihin ei-topikaalisiin argumentteihin niiden referentiaalisista ominaisuuksista riippuen (Dalrymple ja Nikolaeva 2011: 208–211). Määräisyys on yksi keskeisistä topiikin ominaisuuksista (Givón mts. 184–185; Dalrymple ja Nikolaeva mts. 208–211), sillä keskustelun topiikkina esiintyvät pääsääntöisesti tunnetut referentit (Lambrecht 1994: 165–171). Verbikongruenssin kehityskulun vaiheita topikaalisista objekteista kaikkiin määräisiin objekteihin on löydettävissä historiallisen unkarin kielen teksteistä, jotka sisältävät nykyunkarin objektin merkinnästä poikkeavia rakenteita (Marcantonio 1985: 287–294). Nykyunkarissa verbi on objektikonjugaatiossa määräisen objektin kanssa, mutta vanhoissa teksteissä verbi voi olla myös subjektikonjugaatiossa muodollisesti määräiseksi merkityn objektin kanssa, mikäli se ei ole topikaalinen, ja se on välillä

objektikonjugaatiossa sellaisten objektien kanssa, joiden määräisyyttä ei ole osoitettu määräisellä artikkelilla (Marcantonio mts. 288–291).

Mordvalaiskielten objektikonjugaatiota on tarkasteltu aikaisemmin etenkin morfologisesta näkökulmasta. Objektikonjugaation päätteiden kehitysvaiheita on tutkinut Keresztes (1999). Objektikonjugaation paradigmassa esiintyvään synkretismiin on kiinnittänyt huomiota Trosterud (2006) ja Aranovich (2007), joista molemmat kuvailevat vain ersän järjestelmää. Väitöskirjani tarkoitus on objektikonjugaation käytön kuvaileminen mordvalaiskielissä, joten en käsittele persoonapäätteiden kehitystä ja muotoa sen enempää.

Mordvalaiskielissä objektikonjugaation perusehtona on objektikomponentin määräisyys (Koljadenkov 1954: 132) ja genetiivin sija (Alhoniemi 1994: 145). Objektin määräisyys korreloi genetiivimerkinnän kanssa, mutta genetiivimerkintää ei aina voida selittää määräisyyden käsitteen kautta (ks. luku 4.2 ja Bernhardt 2020a: 27–28). Lisäksi objektikonjugaatiota ei voida käyttää jokaisen genetiivillä merkityn objektin kanssa (Bernhardt mts. 57–58). Objektikonjugaation käytön edellytyksiä ja rajoituksia esittelen luvussa 4.3.1.

Mordvalaiskielissä objektikonjugaation ensisijainen tehtävä on objektin persoonan ilmaiseminen. Pelkästään verbin konjugaation muodolla voidaan viitata sekä subjektiin että objektiin, joten persoonapronominien käyttö on harvinaista objektikonjugaation muotojen yhteydessä. Luvussa 4.3.2 kiinnitän huomiota objektikonjugaation funktioon informatorakenteen ja persoonan ilmaisemisen näkökulmasta.

Aspekti ja verbin ilmaiseva toiminta vaikuttavat myös transitiivisuuden asteeseen. Loppuun suoritettun tai suoritettavan toiminnan katsotaan olevan korkeammalla transitiivisuuden asteikolla kuin keskeneräinen toiminta, sillä toiminnan aikaansaama muutos patientissa on huomattavampi silloin, kun se on jo päättynyt (ks. Hopper ja Thompson 1980 ja luku 4.1). Mordvalaiskielissä objektikonjugaatio korreloi lauseen aspektitulkinnan kanssa. Sellaisten objektien kanssa, jotka sallivat objektikonjugaation käytön, objektikonjugaatio ilmaisee tavallisesti perfektivistä, loppuun suoritettua tai suoritettavaa toimintaa (Cypkajkina 2000: 173). Luvussa 4.3.3 tarkastelen verbin konjugaation vaihtelua aspektin näkökulmasta sellaisten objektien kanssa, jotka täyttävät objektikonjugaation käytön edellytykset.

Tietyt semanttiset verbiryhmät noudattavat omia sääntöjään konjugaation valinnan suhteen. Näihin kuuluvat esimerkiksi aistihavaintoverbit, joita käsittelen tarkemmin luvussa 4.3.3.1. Aikaisempien tutkimusten mukaan aistihavaintoverbien aspektuaalisia oppositioita ei ilmaista konjugaation vaihtelun avulla. Tämän verbiryhmän yksityiskohtainen tarkastelu paljastaa, että ersä ja mokša eroavat konjugaation valinnan suhteen toisistaan ja että ersässä aistihavaintoverbien subjektikonjugaatio korreloi rajaamattoman asiaintilan kanssa tiiviimmin kuin objektikonjugaatio rajoitetun.

Väitöskirjassani tarkastelen tarkemmin myös verbin konjugaation vaihtelua tunnetilaan viittaavassa rakenteessa. Tunnetilaa voidaan ilmaista refleksiivisellä rakenteella, jossa objektina on refleksiivipronomini ja verbinä on kaikenlaista fyy-sistä ja mentaalista havaitsemista ja tuntemista ilmaisema E M *maʹams* 'kuulla; tuntea' -aistihavaintoverbi. Konjugaation vaihtelun periaatteet eroavat ersässä ja mokšassa tämän rakenteen kannalta. Ersässä konjugaation valinta korreloi myös tässä rakenteessa aspektin kanssa, joskin se noudattaa muista aistihavaintoverbeistä eroavia sääntöjä. Mokšassa puolestaan verbin konjugaation valinta korreloi refleksiivipronominin merkinnän kanssa. Verbin konjugaation valintaa tunnetilaa ilmaisemassa rakenteessa tarkastelen luvussa 4.3.3.2.

4.3.1 Objektikonjugaation käytön rajoitukset

Mordvalaiskielissä objektikonjugaatiota käytetään ensisijaisesti määräisten objektien kanssa. Objektikonjugaation käytön edellytykset täyttyvät, mikäli objekti on määräisen tai possessiivisen taivutuksen genetiivissä. (Koljadenkov 1954: 132.) Objektikonjugaation käyttö ei kuitenkaan rajoitu määräisessä tai possessiivisessä taivutuksessa oleviin objekteihin, ja lisäksi objektin sijojen epäsymmetrisellä vaihtelulla ja objektikongruenssilla on hieman erilaiset lähtökohdat. Tässä luvussa esittelen niitä tapauksia, joissa verbin kongruenssi genetiiviojektin kanssa ei ole mahdollinen ja joissa verbi kongruoi merkitsemättömän objektin kanssa.

Objektikonjugaation käytön ensimmäisenä perusedellytyksenä pidän objektin referentin määräisyyttä. Tässä mielessä objektikonjugaation käytön edellytykset eroavat hieman epäsymmetrisen objektin vaihtelun kriteereistä, sillä myös elollisviitteiset epämääräiset interrogatiivi- ja indefiniittipronomininit ovat genetiivissä objektin funktiossa (ks. luku 4.2). Tällaisten objektien kanssa verbi voi olla objektikonjugaatiossa, mutta tällöin objektin referentti tulkitaan tunnettuun joukkoon kuuluvaksi. Esimerkissä (20) objektikonjugaatio implikoi, että puhuja ollessaan Moskovan Kinematografian instituutissa näki jonkun, joka työskentelee tai opiskelee siellä eli kuuluu jollakin tavalla instituuttiin.

- (20) *Ńä-i-ńä* *ʹa-sta* *koj-ki-ń.*
 nähdä-PST-1SG>3 tämä-ELA INDEF-kuka-GEN
 'Näin täältä jonkun.' (M: Bernhardt 2020a: 54)

Verbin konjugaatiotyypin muuttaminen muuttaa objektin referentin tulkinnan, esim. M *ńäǰ-ń koj-ki-ń* [nähdä-PST.1SG INDEF-kuka-GEN] 'näin jonkun' tarkoittaisi tässä yhteydessä sitä, että puhuja näki jonkun, joka saattaa kuulua instituuttiin mutta joka voi yhtä hyvin olla ohikulkijakin. Mordvalaiskielissä viittaaminen tunnetun joukon jäseneseen tai jäseniin kuuluu määräiseen referentiaaliseen kenttään (ks. luvut

3.1 ja 3.3.2). Nämä nomininit voivat olla määräisessä taivutuksessa, ja objektin funktiossa ne ovat genetiivissä ja verbi voi olla niiden kanssa objektikonjugaatioissa. *kona* 'joka' -interrogatiivi- ja indefiniittipronomini on tästä hyvä esimerkki: siitä huolimatta, että indefiniitti- ja interrogatiivipronomininit ovat ensisijaisesti referentiltään epämääräisiä, sillä ne ilmaisevat puhujan tiedon puutetta (Bhat 2004: 198–199), *kona*-pronomini käyttäytyy muiden määräisten nominien tapaan, koska se viittaa aina johonkin yksilöön tunnetussa joukossa (Markov 1964: 80–81). Oletukseni on, että lauseessa (20) määräisyyden kriteerit täyttyvät, sillä objekti viittaa tunnetun joukon jäseneseen. Pronominin sijanmerkintä ei vaihtelee kontekstin mukaan, ja siksi referenssin muutos näkyy ainoastaan verbin taivutustyyppin valinnassa.

Objektikonjugaatio korreloi useimmissa tapauksissa genetiivimerkinnän kanssa, ja nominaalisten objektien tapauksessa genetiivimerkintä on objektikonjugaation käytön toinen perusedellytys. Verbi ei voi kongruoida muissa objektin sijoissa esiintyvän objektin kanssa, huolimatta niiden määräisyydestä. Mokšan refleksiivipronomini on tästä hyvä esimerkki, sillä pronomini voi esiintyä merkitsemättömänä objektina, vaikka sen referentti on aina sama subjektin kanssa. Tällöin verbi on aina subjektikonjugaatioissa, kuten esimerkissä (21).

- (21) *Son anək=ənga veśala-l, a t'āni ma'ra-s*
 3SG valmis=ja iloinen-PST2.3SG ja nyt tuntea-PST.3SG
prā sadə=nga lac.
 REFL CPR=ja parempi
 'Hän oli jo valmiiksi iloinen, ja nyt hän voi vielä paremmin.' (M: Bernhardt 2020a: 43)

Elotonviitteinen relatiivipronomini E *meže*, M *mezā* 'mikä' käyttäytyy samanaisten periaatteiden mukaan. Se viittaa pääsääntöisesti abstraktiin ja heikosti individualisoituun käsitteeseen päälauseessa, mutta sen taivutus ja sija vaihtelevat. Pronominin ollessa nominatiivissa verbi ei voi olla objektikonjugaatioissa sen kanssa kummassakaan kielessä (Bernhardt 2020a: 51–53). Nämä tapaukset todistavat, että objektikonjugaation käytön rajoituksiin vaikuttavat niin objektin referentin tunnettuus kuin sen muoto. Yhtäältä objektin referentin on oltava tunnistettava kuulijalle, toisaalta objektin on oltava genetiivissä, jotta objektikonjugaation esiintymisen perusedellytykset täyttyisivät.

Ainoana poikkeuksena voidaan pitää ersän *veše* 'kaikki' -kvanttoripronominia. Kvanttoripronomini *veše* viittaa joko kontekstuaaliseen tai universaaliseen kokonaisuuteen, joten se on referentiaalisesti määräinen ilmaisu. Tästä huolimatta pronomini voi esiintyä nominatiivissa objektina, mutta verbi voi silti kongruoida sen kanssa (Markov 1964: 82; Salamon 1989: 103), ks. esimerkki (22).

- (22) *Veše mar'-i-nk?*
 kaikki kuulla-PST-2PL>3
 'Kuulitko kaiken?' (E: Bernhardt 2020a: 56)

Tämä poikkeus koskee lähinnä ersän lounaismurteita, joissa ei esiinny objektin funktiossa tavallisemmin käytetty *vešeme*-muoto. Universaalinen kvanttori-pronominini on muutoin pääsääntöisesti genetiivissä molemmissa kielissä. (Bernhardt 2020a: 56–57.)

Objektikonjugaatiossa esiintyvän verbin objekti ei aina ole nomini, eikä sitä aina ilmaistaakaan. Objektikonjugaatio ilmaisee valmiiksi objektin persoonan ja luvun, joten persoonapronomineja käytetään harvoin objektikonjugaatiossa olevan verbin kanssa (ks. seuraava luku). Pelkkä objektikonjugaation muoto voi viitata koko edeltävään kontekstiinkin (Markov 1964: 84; Kangastus 2012: 74), ja sitä voidaan käyttää myös, jos objektina on sivulause (Alhoniemi 1994; Salamon 1989: 104), kuten esimerkissä (23).

- (23) *kostə soda-sak, što ava-ndzə put-i-ž*
 mistä tietää-PRS.2SG>3SG että äiti-GEN.POSS.3SG viedä-PST-3PL>3
bol'ničá-s?
 sairaala-ILL
 'Mistä tiedät, että hänen äitinsä vietiin sairaalaan?' (E: Salamon 1989: 104)

Verbi voi olla objektikonjugaatiossa myös silloin, kun objektina on infiniittinen verbimuoto (Markov 1964: 81–82; Salamon 1989: 104), kuten esimerkissä (24).

- (24) *Il'i, par'ak, tiñ vejse řeš-i-nk a nolda-ms*
 vai ehkä 2PL yhdessä päättää-PST-2PL>3 NEG päästä-INF
moñ?
 1SG.GEN
 'Vai oletteko ehkä yhdessä päättäneet olla päästämättä minua?' (E: Markov 1964: 81)

Objektikonjugaation käyttö vaikuttaa olevan harvinaista resiprookki-pronominien kanssa. Osatutkimuksessa II kaikki verbit olivat resiprookkipronominin kanssa subjektikonjugaatiossa siitä huolimatta, että resiprookkipronominini on referentiltään määräinen ja genetiivissä objektin funktiossa (ks. luvut 3.5 ja 4.2.3). Ersässä resiprookkipronominini voi lisäksi olla possessiivisessa taivutuksessa, jolloin possessiivisuffiksit kongruoivat subjektin kanssa luvussa ja persoonassa, esim. E *vejke-st-vejke-st* [yksi-POSS.3PL-yksi-POSS.3PL] 'toinen toistaan', ks. myös esimerkki (25).

(25) *Jalga-t'-ne* *vačkod'-i-ž* *vejke-st-vejke-st* *lavtov*
 ystävä-PL-DEF lyöä-PST-3PL>3 yksi-POSS.3PL-yksi-POSS.3PL hartia
langa *di sirga-št'* *ašo* *kud-iše-nt'* *peł'-ev.*
 päällä ja lähteä-PST.3PL valkoinen talo-DIM-DEF.GEN puoli-LAT
 'Ystävykset löivät toinen toistaan olkapäälle ja lähtivät pienen valkoisen talon
 suuntaan.' (E: Syatko-2006_7_28–43)

Esimerkissä (25) verbi on objektikonjugaatiossa resiprookkipronominin kanssa, vaikka osatutkimukseni II aineistosta ei löytynyt vastaavia rakenteita (Bernhardt 2020a: 45–47), ja puhujat pitivät objektikonjugaation käyttöä esittelemisäni lauseissa resiprookkipronominin kanssa epäkieliopillisena. Tarkasteluni kohteena olivat aistihavaintoverbit, jotka ovat tavallisesti objektikonjugaatiossa määräisen objektin kanssa molemmissa kielissä (Markov 1964: 71–74; Alhoniemi 1994: 147–148); lisäksi Holodilova (2018: 106) mainitsee, että mokšassa objektikonjugaatiota ei voida käyttää resiprookki-ilmaisun kanssa. Holodilovan (mt.) esimerkissäkin on aistihavaintoverbi.

Aikaisemmin objektikonjugaation käytön rajoituksia tutkineet Salamon (1989: 103–104) ja Markov (1964: 77–85) eivät myöskään mainitse, että resiprookkipronominin kanssa verbi voisi olla objektikonjugaatiossa. Tämäkin tukee sitä oletusta, että objektikonjugaation käyttö resiprookkipronominin kanssa on rajoitettua. Esimerkki (25) todistaa, että ainakin ersässä vastaanlainen ilmaisu on mahdollinen, mutta tällaisten lauseiden levinneisyydestä ei toistaiseksi ole tarkempaa tietoa.

Objektikonjugaation käytön rajoitukset ovat kuitenkin perusteltuja resiprookkilauseissa, sillä ne eroavat huomattavasti prototyypisistä transitiivisesta asetelmasta. Resiprookkilauseissa joukon jäsenet, joita subjekti identifioi, vaikuttavat toinen toisiinsa samaan aikaan kuin muut jäsenet vaikuttavat niihin (Kittilä 2002b: 114). Lause (25) voidaan ilmaista toisin sanoin niin, että yksi ystävä löi toista olkapäälle ja toinen löi toista olkapäälle. Resiprookki-ilmaukset eivät ole ainoita, joissa toiminta vaikuttaa subjektin tarkoitteeseen, vaan myös refleksiivisissä ilmauksissa on samankaltaisesta toiminnasta kyse, sillä niissäkin subjekti vaikuttaa tietoisella toiminnallaan itseensä (Kittilä mt.). Refleksiiviset ja resiprokaaliset asiointilat kuuluvat ns. mediumin pääluokkaan (*middle voice*), ja niillä on useissa kielissä samankaltainen morfologinen merkintä (Kazenin 2008: 921–922).

Mordvalaiskielissä refleksiiviset ja resiprokaaliset rakenteet näyttävät eroavan transitiivisuudeltaan. Refleksiivipronominin kanssa objektikonjugaatiota käytetään molemmissa kielissä (Bernhardt 2020a: 40–45), mutta resiprookkipronominin kanssa objektikonjugaation käyttö vaikuttaa olevan harvinaista. Objektikonjugaation käyttömahdollisuudet resiprookki-ilmauksissa vaativat lisää tutkimusta, jotta objektikonjugaation rajoitusten syitä voisi luonnehtia tarkemmin.

4.3.2 Persoonan ilmaiseminen objektin funktiossa

Mordvalaiskielissä persoona voidaan ilmaista objektin funktiossa eri keinoin: persoonapronomineilla, emfaattisilla persoonapronomineilla, postpositioihin tai infiniittisiin verbeihin liitettyillä possessiivisuffikseilla tai verbin objektikonjugaation muodoilla. Eri persoonan ilmaisemisen muotoja pidän yhdenvertaisina, sillä kaikki yllä luetelluista persoonan ilmaisemisen keinoista riittävät yksinäänkin persoonan ilmaisemiseen. Tässä luvussa tarkastelen persoonapronominien käyttöä subjekti- ja objektikonjugaatioissa taivutettujen verbien kanssa osatutkimuksen II tuloksiin nojaten (Bernhardt 2020a: 33–39).

Finiittiset verbit taipuvat joko subjekti- tai objektikonjugaatioissa. Taivutusluokan valinta riippuu ensisijaisesti objektin määräisyydestä, ja toiseksi se korreloi aspektin kanssa. Verbin konjugaatio vaikuttaa objektin persoonan ilmaisemisen keinoihin, sillä subjektikonjugaatioissa verbi ilmaisee pelkästään subjektin luvun ja persoonan, ja objektikonjugaatioissa verbin taivutuspäätteet ilmaisevat sekä subjektin että objektin persoonan ja luvun. Tämä tarkoittaa sitä, että subjektikonjugaatioissa esiintyvän verbin yhteydessä objektin persoona on ilmaistava joko persoonapronominin tai postpositioon liitettyjen possessiivisuffiksien avulla. Objektikonjugaatioissa esiintyvä verbi ilmaisee valmiiksi objektin luvun ja persoonan, joten objektia ei välttämättä tarvitse ilmaista verbistä erikseen, ja persoonapronomineja käytetään tässä tapauksessa korostamiseen.

Mikäli verbi on subjektikonjugaatioissa, molemmissa kielissä on mahdollista ilmaista objektin persoona kahdella tavalla: joko persoonapronominilla genetiivissä tai *E ej-se*, *M e-sa* inessiivipäätteisellä postpositiorakenteella (ks. 4.2.2). Genetiivisijainen persoonapronomini ja postpositiorakenne vaikuttavat olevan vapaassa vaihtelussa kirjakielisissä teksteissä. (Bernhardt 2020a: 34–36.)

Objektikonjugaatioissa esiintyvän verbin kanssa persoonapronomineja käytetään harvoin, ja näissä tapauksissa objektin persoona on merkitty kaksinkertaisesti. Puheaktipersononien kaksoismerkintä on harvinaisempaa kuin kolmansien persoonien. Puheaktipersonoiin viittaavia persoonapronomineja voidaan käyttää korostamiseen tai kontrastointiin. (Bernhardt 2020a: 36–38.)

Kolmansiin persooniin viittaaminen pelkästään objektikonjugaation muodolla edellyttää referentin esiintymistä juuri välittömässä kontekstissa. Kolmansien persoonien kaksoismerkintä auttaa referentin jäljittämistä kontekstissa. Se ilmenee sellaisissa konteksteissa, joissa referentin aikaisempi maininta on suhteellisen kaukana uudestaan viittaamiseen verrattuna (esim. edellisessä lauseessa) tai joissa on muitakin referenttejä, jotka voivat vaikuttaa viittauksen tulkintaan. (Bernhardt 2020a: 38–39.)

4.3.3 Verbin konjugaation vaihtelun korrelaatio aspektin kanssa

Verbin konjugaatio voi vaihdella vain siinä tapauksessa, että objektikonjugaation käytön edellytykset täyttyvät. Muissa tapauksissa verbi on aina subjektikonjugaatiossa, eikä voida puhua konjugaation vaihtelusta. Aikaisempien tutkimusten mukaan konjugaation vaihtelu määräisten objektien kanssa ilmaisee aspektuaalisia oppositioita.

Aspektia käsittelen tutkimuksissani semanttisena kategoriana, jonka ilmaisemiseen kielet käyttävät erilaisia keinoja (Comrie 1976: 6–7). Aspektuaalisten erojen ilmaisemisessakin on kyse semanttisten asetelmien kieliopillisesta representaatiosta. Sama kieliopillinen rakenne voi kattaa toisistaan hyvin erilaisia kielenulkoisen maailman toimintoja. Mordvalaiskielissä ei ole samankaltaisia morfologisia tunnuksia kuin venäjässä, jossa verbeillä on perfektiivinen ja imperfektiivinen pari, jotka ilmaisevat aspektuaalisia oppositioita (ks. esim. Avilova 1980: 581). Osittain näiden tunnusten poissaolo on vaikuttanut siihen, että aspektia on käsitelty varsin ylimalkaisesti ja pirstaleisesti mordvalaiskielten kieliopissa. Konjugaation vaihtelu ei ole ainoa keino ilmaista aspektuaalisia oppositioita, vaan myös erilaiset johdokset ovat kielenkäyttäjien käytettävissä (ks. Nad'kin 1980: 335–344; Cypkajkina 2000: 213–215; Kell'in 2000: 155–161). Johdinten ja konjugaation vaihtelun yhteistä vaikutusta aspektitulkintaan on käsitelty paljon harvemmin (ks. kuitenkin Alhoniemi 1993; Cypkajkina 2007: 62). Alhoniemen (1993) havaintojen mukaan konjugaatiota ja johtimia käytetään hyvinkin eri tavoin eri murteissa, mikä vaikeuttaa yleispätevien aspektin ilmaisemisen sääntöjen löytämistä mordvalaiskielissä.

Verbin konjugaatiota tarkasteltaessa herää kysymys, mikä on sen taustalla, missä määrin voidaan puhua todellisesta konjugaation korrelaatiosta aspektuaalisten oppositioiden kanssa, ja miten lauseen muut elementit vaikuttavat aspektitulkintaan. Pelkän konjugaation vaihtelun ja johdosten käytön lisäksi myös objektin sijan symmetrinen vaihtelu ilmaisee aspektuaalisia oppositioita (ks. 4.2.2.1). Inessiivi- ja genetiivisija näyttävät olevan vapaassa vaihtelussa subjektikonjugaatiossa taivutetun verbin kanssa (Bernhardt 2020a: 34–36), mutta inessiivisijan tarkasta levikistä ja käyttötavoista ei kuitenkaan ole tarkkaa tietoa. Osatutkimuksissani II ja III kiinnitän huomiota aistihavaintoverbien konjugaation valintaan ja sen korrelaatioon rajattujen ja rajaamattomien asiaintilojen kanssa.

Aspekti ja aikamuodot kiteytyvät kiinteästi yhteen, sillä molemmat kuvailevat asiaintilan suhdetta aikaan. Aspekti luonnehtii asiaintilan etenemistä ajassa, kun aikamuoto puolestaan luonnehtii asiaintilan sijaintia ajassa. (Hewson 2012: 511.) Aspektia käsittelen semanttisena kategoriana, jossa rajatut ja rajaamattomat toiminnot ovat toistensa vastakohtia. Rajattu toiminta kuvailee sellaista asiaintilaa, joka on päättynyt tai päättyy tulevaisuudessa, esim. *Tuuli kaatoi omenapuun*. Rajaamaton toiminta puolestaan kuvailee sellaista asiaintilaa, joka on ajassa jatkuva, esim.

Tuulee kovasti. Mordvalaiskielissä aspektuaalisten oppositioiden ilmaisemiseen käytetään erilaisia keinoja, jotka tuovat esille asiaintilan ajassa etenemisen erilaisia vivahteita.

Aikamuodot ovat muodollisia kategorioita, jotka ilmaisevat asiaintilan sijaintia ajassa verrattuna yhteen tiettyyn hetkeen aikajanalla tai nykyhetkeen (Comrie 1985: 6). Mordvalaiskielet tuntevat kolme aikamuotoa: presensin, joka kuvailee puhehetkellä tai sen jälkeen tapahtuvia toimintoja, menneen ajan muodon, joka kuvailee ennen puhehetkeä tapahtuneita toimintoja, sekä habituaalisen menneen ajan, joka luonnehtii ennen nykyhetkeä säännöllisesti tapahtuneita tai tietyn ajanjakson aikana jatkuneita asiaintiloja (Cypkajkina 2007: 25–69). Lisäksi tulevaisuudessa tapahtuvia toimintoja voidaan ilmaista *karmams* 'alkaa' -apuverbillä ja verbin infiniittisellä muodolla (Cypkajkina mts. 37–39). Ajan ilmaiseminen on kuitenkin paljon monisyisempää, sillä yhtäältä aspektuaaliset oppositiot vaikuttavat aikamuotojen käyttöön, toisaalta myös aspektuaalisten oppositioiden ilmaisukeinot vaikuttavat aikamuotojen tulkintaan. Väitöskirjani keskipisteessä ovat transitivisuuden ilmaiseminen ja verbin konjugaation valinnan kriteerit. Siksi lähestyn ajassa etenemisen ilmaisemisen keinoja verbin konjugaation vaihtelun lähtökohdasta ja selitän konjugaation vaihtelun aspektuaalisten oppositioiden semantiikalla.

Aikaisempien tutkimusten mukaan objektikonjugaatio ilmaisee tavallisesti loppuun suoritettua tai suoritettavaa toimintaa eli rajattua toimintaa, ja subjektikonjugaatio on puolestaan aspektin suhteen merkitsemätön (Koljadenkov 1954: 132; Nad'kin 1980: 283; Cypkajkina 2007: 58), ks. esimerkki (2) toistettuna tässä esimerkkinä (26).

(26)

a. *ved'-eńt' kand-i-ń*
 vesi-DEF.GEN kantaa-PST-1SG
 'kannoin (sitä) vettä/kannoin (sen) veden'

b. *ved'-eńt' kand-i-ja*
 vesi-DEF.GEN kantaa-PST-1SG>3SG
 'kannoin (sen) veden' (E: Koljadenkov 1954: 193)

Objektikonjugaation käyttö näyttää eroavan ersässä ja mokšassa. Mokšassa suositaan objektikonjugaation käyttöä määräisten objektien kanssa huolimatta verbin ilmaiseman toiminnan aspektista (Alhoniemi 1993: 29), ja täten objektikonjugaatiota voidaan käyttää myös rajaamattoman asiaintilan ilmaisemiseen (Koljadenkov 1954: 132).

Myös osatutkimusten II ja III perusteella vaikuttaa siltä, että ersässä konjugaation vaihtelu korreloi aspektuaalisten oppositioiden kanssa paljon tiiviimmin kuin mokšassa (Bernhardt 2020a: 30–32, 40–45; Bernhardt 2020b: 44–45). Väitös-

kirjassani puhun konjugaation ja aspektin korrelaatiosta sen sijaan, että olettaisin, että konjugaatio ilmaisee aspektuaalisia oppositioita. Päädyin tähän ratkaisuun ensinnäkin siksi, että samaa konjugaatiomuotoa voidaan käyttää sekä rajatun että rajaamattoman asiaintilan ilmaisemiseen ja tavallisesti vasta laajempi konteksti paljastaa, kummasta tulkinnasta on kyse. Tästä huolimatta perusasetelma näyttää olevan se, että objektikonjugaatiota käytetään useimmiten sellaisissa konteksteissa, jotka on tulkittava rajatuiksi, ja subjektikonjugaatiota puolestaan sellaisissa, jotka on tulkittava rajaamattomiksi.

Aspektuaalisia oppositioita katsotaan vain harvoin pelkästään rajatun ja rajaamattoman toiminnan vastakkainasetteluna, missä asiaintilat ovat rajoitettuja joko toiminnan alku- tai loppupäästä tai molemmista. Verbien semanttiset erot vaikuttavat myös aspektitulkintaan, sillä erilaiset verbit kuvaavat erilaisia asiaintiloja, joiden eteneminen ajassa eroaa toisistaan. Lisäksi lauseessa tai laajemmassa kontekstissa voi olla muitakin elementtejä, jotka vaikuttavat siihen, miten asiaintilan eteneminen ajassa ymmärretään. (Sasse 2002: 201–202.) Aspektia käsittelemme niin asiaintilan rajojen kuin semanttisten verbikategorioiden kannalta, ja tarkastelen myös aikamuotojen vaikutusta aspektitulkintaan. Tiettyjen semanttisten verbiluokkien sopimattomuus rajatun ja rajaamattoman asiaintilan dikotomiaan on havaittu mordvalaiskielten tutkimuksissa aiemminkin. Kognitiivisten ja aistihavaintoverbien, kuten E *čarkod'ems*, M *šakkəd'əms* 'ymmärtää', E M *marəms* 'kuulla; tuntea', E *nejəms*, M *nəjəms* 'nähdä', konjugaation vaihtelu noudattaa omia sääntöjään mordvalaiskielissä. Nämä verbit ovat tavallisesti objektikonjugaatiossa määräisen objektin kanssa, vaikka konteksti vaatisi rajaamattoman asiaintilan tulkinnan (Markov 1964: 71–74; Alhoniemi 1994: 147–148; Cypkajkina 2007: 60–61), ks. esimerkki (27a–b). Esimerkissä (27a) asiaintila on rajattu loppupäästä, mitä ilmaisee asiaintilassa tapahtuva muutos (hän alkaa miettiä äitiään). Esimerkissä (27b) sen sijaan havaitseminen jatkuu ajassa rajaamattomana puistossa oleskelemisen ajan.

(27)

a. *Koda son marə-siŋže narmuŋ-t'-he-ŋ moro-st,*
 kun 3SG kuulla-PRS.3SG>3PL lintu-PL-DEF-GEN laulu-POSS.PL
son šeske arše-žev-i ava-do-nzo.
 3SG heti miettiä-INCH-PRS.3SG äiti-ABL-POSS.3SG
 'Hetä kun hän kuulee lintujen laulun, hän alkaa miettiä äitiään.'

b. *Son marə-siŋže narmuŋ-t'-he-ŋ moro-st*
 3SG kuulla-PRS.3SG>3PL lintu-PL-DEF-GEN laulu-POSS.3PL
park-so aš'e-mste.
 puisto-INE be-GER
 'Hän kuulee lintujen laulun puistossa ollessaan.' (E: Bernhardt 2020b: 33)

Aistihavaintoverbien erikoisaseman takia ne valikoituivatkin osatutkimusten II ja III tutkimuskohteeksi (Bernhardt 2020a: 30–31; Bernhardt 2020b: 31–32). Aistihavaintoverbejä ja niiden konjugaation vaihtelun korrelaatiota erilaisten aspektitulkintojen kanssa käsittelemällä seuraavassa alaluvussa. Nämä osatutkimukset antavat vain pienen pintaraapaisuun aspektin ilmaisukeinoista mordvalaiskielissä, mutta niiden antama tieto on oleellinen transitiivisuuden kannalta. Konjugaation vaihtelulla on suuri rooli mordvalaiskielten transitiivisissa lauseissa. Objektikonjugaation korrelaatio rajatun asiaintilan kanssa todistaa sen korrelaatiota korkean transitiivisuuden kanssa, sillä transitiivinen lause ilmaisee patientissa tapahtunutta huomattavaa muutosta. Päättyneen tai päättyvän tekemisen aiheuttava muutos on havaittavampi kuin patientissa tapahtuva muutos toiminnan keskivaiheessa, ja siksi aspektuaalisten oppositioiden katsotaan myös vaikuttavan transitiivisuuden asteeseen. (Hopper ja Thompson 1980: 252.)

4.3.3.1 Aistihavaintoverbien aspekti

Aistihavaintoverbit luonnehtivat sellaista asiaintilaa, jossa on kaksi argumenttia. Transitiivisuuden ja aspektin suhteen ne eivät kuitenkaan muodosta homogeenista joukkoa. Osallistujien roolin mukaan aistihavaintoverbit voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: havainnointi- (esim. E *vanoms*, M *vanəms* 'katsoa'), havaitsemis- (esim. E *nejems*, M *nəjəms* 'nähdä') ja havaittavuusverbeihin (esim. E *nejevems*, M *nəjəvəms* 'näkyä'). Havainnointiverbit ilmaisevat agentin tahdonalaista toimintaa, kun puolestaan havaitsemisverbit ilmaisevat asiaintilaa, jossa agentti ei toimi tahdonalaisesti. Samankaltainen verbien kolmijako on esitelty Vibergin (1984; 2008) kielitypologisissa tutkimuksissa.

Havaitsemisverbit ovat korkeammalla transitiivisuuden asteikolla kuin havainnointiverbit siitä huolimatta, että molempien asetelmissa on kaksi argumenttia. Tätä on selitetty niin, että havaitsemisverbit ilmaisevat sellaisen asiaintilan, jossa objekti on havaittu kokonaisuudessaan, ja havainnointiverbit puolestaan ilmaisevat objektin osittaista havainnointia. (Tsunoda 1985: 388–389.) Toisaalta agenttiivisuuden huomioiminen viittaisi siihen, että havainnointiverbit ovat korkeammalla transitiivisuuden asteikolla kuin havaitsemisverbit, koska jälkimmäisessä asetelmassa agentti ei toimi tahdonalaisesti. Mordvalaiskielissä transitiivisten lauseiden rakenteeseen agenttiivisuudella ei kuitenkaan näytä olevan suurta merkitystä, koska havainnointiverbit eivät aina muodosta transitiivista lausetyyppiä, mutta havaitsemisverbit esiintyvät tavallisesti prototyypisissä transitiivisissa lauseissa, ks. esim. (28a–b).

(28)

a. *Van-an Anna-n langs – šel'mə-nä af*
 katsoa-PRS.1SG A.-GEN päälle silmä-POSS.1SG>PL NEG
ajər-fiə-v-Jt' ez-də-nza.
 siirtyä.syrjään-CAUS-PASS-PRS.3PL PP-ABL-POSS.3SG

'Katson Annaa – silmäni eivät pysty irrottautumaan hänestä.' (M: Moksha-2007_9_3–32: 332)

b. *Varžakst-an langə-zt – Mañaša-n näj-sa.*
 katsahtaa-PRS.1SG päälle-ILL.POSS.3PL M.-GEN nähdä-PRS.1SG>3SG
 'Katsahdan heitä päin, näen Mañašan.' (M: Moksha-2007_10_33–55: 847)

Havaitsemis- ja havainnointiverbien väliset erot ilmenevät myös aspektissa. Havainnointiverbit ilmaisevat dynaamista toimintaa, jossa agentti toimii tahdonalaisesti, ja tässä tapauksessa toiminnan eteneminen ajassa vaatii havainnoijalta jatkuvaa energiasyöttöä. Havaitsemisverbit sen sijaan ilmaisevat agentin eitahtonalaista toimintaa ja staattista olotilaa, joka jatkuu samanlaisena sen aloittamishetken jälkeen. (Smith 1997: 56–58.) Tämänkaltainen staattinen tilanne on täydellinen sen aloittamishetkestä alkaen ja jatkuu samankaltaisena ajassa eteenpäin (Huumo 2002: 537–538).

Tutkimuksissani keskityn havaitsemisverbeihin, nimittäin ersän *nejems* 'nähdä' ja *ma'ams* 'kuulla; tuntea' ja mokšan *näjəms* 'nähdä', *ma'ams* 'kuulla; tuntea' ja *kuləms* 'kuulla' verbeihin. Mordvalaiskielissä havaitsemisverbit voivat olla objekti-konjugaatiossa sekä sellaisissa konteksteissa, jotka on tulkittava ajallisesti rajoitetuiksi (joko niiden alku- tai loppupisteestä tai molemmista) tai rajoittamattomiksi (ks. edellinen luku).

Osatutkimusten II ja III tulosten mukaan havaitsemisverbiin konjugaatiotyyppi kuitenkin vaihtelee. Tutkimuksissani keskityin pelkästään sellaiseen vaihteluun, joka esiintyy sellaisten objektien kanssa, joiden osalta objektikonjugaation edellytykset täyttyvät. Vaihtelu on merkittävämpi ersässä kuin mokšassa. Osatutkimuksessa II ersässä 203 verbiä eli n. 31 % on subjektikonjugaatiossa yhteensä 653 verbistä. Mokšassa sen sijaan vain 8 verbiä on subjektikonjugaatiossa yhteensä 639 verbistä. (Bernhardt 2020a: 32.)

Mokšan aistihavaintoverbeistä havaintoni ovat paljon hajanaisemmat kuin ersästä. Mokšan subjektikonjugaatiossa taivutetut verbit ilmaisevat rajaamatonta toimintaa, ja niitä voidaan käyttää esimerkiksi toistuvien tai jatkuvien tilanteiden kuvaamiseen. Mokšassa verbin konjugaation vaihtelu ei kuitenkaan korreloi yhtä tiukasti aspektin kanssa kuin ersässä (ks. lisää Bernhardt 2020a). Esimerkissä (29) subjektikonjugaatio ilmaisee toistuvaa toimintaa, mitä osoittaa se, että edellisessä lauseessa verbi esiintyy frekventatiivisen suffiksin kanssa.

- (29) *Ušəd'-ś* *l'ätfñə-ma,* *ki-ń* *ńäjə-ńd'-i*
 alkaa-PST.3SG muistella-INF kuka-GEN nähdä-FREQ-PRS.1SG
on-ctə-nza. *Katə-ńa-snə-n* *ńäj-ś.*
 uni-ELA-POSS.3SG kissa-DIM-POSS.3PL-GEN nähdä-PST.3SG
 'Hän alkoi muistella, ketä näki unissaan. Hän näki kisujansa.' (M: Moksha-
 2006_7_3-12: 177-178)

Ersän aistihavaintoverbien yksityiskohtaisempi tarkastelu paljasti, että subjekti-konjugaatio korreloi imperfektiivisen aspektin kanssa tiiviimmin kuin objektikonjugaatio perfektiivisen kanssa. Kaikkia subjektikonjugaatiossa taivutettuja verbejä käytettiin imperfektiivisen aspektin ilmaisemiseen: joko jatkuvan toiminnan ilmaisemiseen tai toistuvien ja geneeristen toimintojen ilmaisemiseen. Subjektikonjugaatiossa taivutettu verbi ei esiinny sellaisessa kontekstissa, joka voitaisiin tulkita perfektiiviseksi, eli asiointilalla olisi kontekstissa ilmaistu alkamis- tai loppumispiste.

Selvästi suurin osa objektikonjugaatiossa taivutetuista verbeistä esiintyy sellaisessa kontekstissa, joka implikoi asiointilan muutosta. Näitä verbejä käytetään sellaisissa konteksteissa, joilla on selkeä alkamis- ja loppumispiste tai jompikumpi niistä. Objektikonjugaation käyttö ei kuitenkaan rajoitu näihin konteksteihin, vaan se voi esiintyä myös sellaisissa konteksteissa, joissa toiminta voidaan tulkita ajassa jatkuvaksi. (Ks. lisää Bernhardt 2020b: 35-44.)

4.3.3.2 Tunnetilan ilmaiseminen aistihavaintoverbillä

Tunnetilan ilmaisemiseen voidaan käyttää mordvalaiskielissä E *ma'ams p'ra*, M *ma'ams p'ra* 'tuntea itsensä' -rakennetta. Rakenteessa on aistihavaintoverbi *ma'ams* ja refleksiivipronomini E *p'ra*, M *p'ra*, joka kehittyi päätä tarkoittavasta nominista. Tunnetilaa ilmaistaan siis transitiivisessa lauseessa, jossa objektina on refleksiivipronomini, joka tavallisesti kongruoi subjektin kanssa luvussa ja persoonassa ja on genetiivin sijassa. Verbin konjugaatio vaihtelee *ma'ams p'ra* -konstruktiossa sekä ersässä että mokšassa, mutta konjugaation vaihtelun kontekstit eroavat näissä kielissä toisistaan. (Bernhardt 2020a: 40-41.)

Mokšassa verbin konjugaation vaihtelu korreloi objektin merkinnän kanssa. Rakenteen ilmaistessa tunnettua tietoa pronomini voi olla nominatiivissa, ja verbi on tässä tapauksessa subjektikonjugaatiossa (ks. luku 4.3.1).

Pronominin ollessa genetiivissä konjugaatio ei vaihtelee aineistossani, vaan on aina objektikonjugaatiossa. Tulosteni pohjalta vaikuttaa siltä, että tunnetilan ilmaisemiseen käytetään mokšassa samanlaisia rakenteita riippumatta siitä, onko tunnetila tilapäinen tai samankaltainen pidemmän ajanjakson läpi. (Ks. lisää Bernhardt 2020a: 43-45.)

Ersässä verbi on tavallisesti subjektikonjugaatiossa *maráms prá* -rakenteessa. Sija ei vaihtele informaatorakenteen mukaan samalla tavalla kuin mokšassa, vaan se on aina genetiivissä. Konjugaation vaihtelun taustalla ei siis ole objektin sijanmerkinnän vaihtelu. Konjugaation vaihtelua ersän *maráms prá* -rakenteessa kuvaan esimerkissä (30).

(30) *Ivan Petrovič-eń lezks-en-ze vel'd'e*
 I. P.-GEN apu-GEN-POSS.3SG kautta
mar'-i-ja prá-m šed'e vad'rásto, meže-š
 tuntee-PST-1SG>3SG REFL-POSS.1SG CPR hyvin mikä-DEF
lezda-š št'a-ms pil'ge langs. — —
 auttaa-PST.3SG seisoo-INF jalka päälle
Bol'niča-sto-ńt' liš-i-ń di mar'-an
 sairaala-ELA-DEF tulla-PST-1SG ja tuntee-PRS.1SG
prá-m a be'rańste.
 REFL-POSS.1SGNEG huonosti
 'Ivan Petrovičin avulla tunsin voivani yhä paremmin, mikä auttoi nousemaan omille jaloilleni. — — Poistuin sairaalasta ja tunnen voivani hyvin.' (E: Bernhardt 2020a: 42)

Lauseessa (30) objektikonjugaatio ilmaisee väliaikaista tunnetilaa: sairaalassa ja Ivan Petrovičin hoidossa ollessaan kirjoittaja tunsii voivansa yhä paremmin. Subjektikonjugaatio viimeisessä lauseessa sen sijaan ilmaisee hänen jatkuvaa tunnetilaansa, joka on säilynyt samankaltaisena sairaalasta poistumisen ja kirjoittamishetken välisenä aikana. Objektikonjugaatio tässä tapauksessa *mar'-i-ja prá-m a be'rańste* [tuntee-PST-1SG>3SG REFL-POSS.1SG NEG huonosti] 'tunsin voivani hyvin' tarkoittaisi sitä, että kirjoittaja tunsii voivansa hyvin sairaalasta poistuessaan, mutta hänen tunnetilansa on jo muuttunut. (Ks. lisää Bernhardt 2020a: 42–43.)

Osatutkimukset II ja III osoittavat, että ersässä verbin ja transitiivisen rakenteen semantiikka vaikuttavat eri tavalla konjugaation vaihtelun edellytyksiin. Havaitsemisverbit, jotka ilmaisevat objektin havaitsemista ja havaitsemisen asiain-tilan jatkumista, ovat tavallisesti objektikonjugaatiossa. Mikäli havaitsemisen asiain-tila on ajassa jatkuva, toistuva tai geneerinen toiminta, verbi voi olla myös subjektikonjugaatiossa. (Bernhardt 2020b.) *maráms prá* -rakenteessa sen sijaan ei ole kyse objektin havaitsemisesta, vaan rakenne ilmaisee joko subjektin hetkellistä tai tavallista tunnetilaa. Verbi on tässä rakenteessa tavallisesti subjektikonjugaatiossa, mikä ilmaisee, että puhujan tunnetila on ajassa jatkuva. Objektikonjugaatiossa oleva verbi tässä tapauksessa sen sijaan ilmaisee, että kyseessä oleva tunnetila on vain hetkellinen ja muuttuu asetelman muuttuessa. (Bernhardt 2020a: 42–43.)

5 Päätelmät

Määräisyys ja transitiivisuus ovat hyvin keskeisiä keskusteluviestin muodostamisen kannalta. Määräisyys tarkoittaa nominin referentin tunnettuutta keskustelun osallistujille, ja mordvalaiskielissä se on niin nominin taivutusluokan valinnan kuin transitiivisissa lauseissa objektin sijojen ja verbin konjugaation vaihtelun keskeisenä kriteerinä. Transitiivisuus puolestaan kuvailee sellaista asiointilaa, jossa tahdonalaisesti toimiva agentti vaikuttaa toiminnallaan patienttiin. Sekä määräisyyttä että transitiivisuutta voidaan tarkastella niin semanttis-pragmaattisella kuin myös muodollisella tasolla. Väitöskirjani tarkoitus on syventyä määräisyyden ja transitiivisuuden kielelliseen representaatioon mordvalaiskielissä ja tarkastella, miten semanttiset erot heijastuvat kieliopilliseen rakenteeseen.

Väitöskirjassani kiinnitän huomiota etenkin mordvalaiskielten transitiivisiin lauseisiin, koska niissä on monta muuttujaa: objektin sija ja taivutusluokka ja verbin konjugaatio. Väitöskirjani havainnollistaa transitiivisten lauseiden monimutkaista rakennetta mordvalaiskielissä ja selvittää, millaiset kriteerit ovat vaihtelujen taustalla. Väitöskirjani osatutkimuksissa keskityn aikaisemmissa tutkimuksissa periferiaan jääneisiin sanaluokkiin, joiden tarkastelu on paitsi täydentänyt mordvalaiskielten kielioppikuvausta myös antanut mahdollisuuden tarkastella määräisyyden tunnusten käyttöä, objektin sijojen ja verbin konjugaation vaihtelua yleisemmällä tasolla ja määritellä näiden kategorioiden käyttösääntöjä yksityiskohtaisesti. Yhteenvedo-osassa sidon osatutkimusten tuloksia yhteen ja arvioin, mitä osatutkimuksen tulokset antavat mordvalaiskielten kielioppikuvaukselle.

Nominien referentiaalisia ominaisuuksia voidaan merkitä eri taivutusluokkien käytöllä. Määräinen taivutus osoittaa, että nominin referentti on tunnettu keskustelun osallistujille. Lähtökohtaisesti tunnettuun referenttiin viittaavat sanaluokat, kuten erisnimet ja jotkin pronominit, ovat pääsääntöisesti perustaivutuksessa, vaikka poikkeuksiakin esiintyy. Määräisyyden tunnuksilla on näissä tapauksissa muitakin funktioita referentiaalisten ominaisuuksien merkitsemisen lisäksi; esimerkiksi mokšassa henkilönnimien taivutusluokka vaihtelee informaatorakenteen mukaan. Toisaalta nominien taivutusparadigmojen aukoista johtuen määräisen taivutuksen käyttö riippuu muiden kieliopillisten elementtien läsnäolosta, kuten esimerkiksi sijataivutuksesta tai lukuopposition ilmaisemisesta.

Transitiivisissa lauseissa referentiaalinen tunnettuus korreloi objektin sijojen vaihtelun kanssa. Määräinen objekti on tavallisesti joko määräisessä tai possessiivisessä taivutuksessa, ja se saa myös genetiivin sijan merkinnän. Lähtökohtaisesti määräiset sanaluokat, jotka ovat tavallisesti perustaivutuksessa, ovat objektina perustaivutuksen genetiivissä. Objektin sijojen vaihtelun peruskriteerejä ei kuitenkaan voida selittää pelkästään määräisyyden käsitteen kautta, koska myös elollisviitteiset mutta epämääräiset pronominiobjektit on merkitty genetiivillä.

Transitiivisissa lauseissa verbi voi kongruoida määräisen objektin kanssa luvussa ja persoonassa. Verbin kongruenssin kriteerit eroavat määräisen taivutuksen ja objektin sijojen vaihtelun kriteereistä. Verbi voi kongruoida melkein jokaisen genetiivillä merkityn objektin kanssa, mutta poikkeuksiakin esiintyy. Kongruenssin peruskriteeriksi voidaan asettaa objektireferentin tunnettuus ja genetiivin sijan merkintä. Objektin referentiaalisten ominaisuuksien lisäksi objektikongruenssi korreloi myös lauseen ilmaiseman aspektin kanssa. Objektikonjugaatiota käytetään tavallisesti sellaisten asiaintilojen kuvaamiseen, jotka ovat rajattuja, eli niillä on joko alkamis- tai päättymispiste tai molemmat.

Osatutkimukset tavoittelevat täydentää kokonaiskuvaa mordvalaiskielten määräisen taivutusluokan käytöstä ja transitiivisten lauseiden rakenteesta. Ne keskittyvät hyvin rajattuihin osa-alueisiin, ja rajaukset olen valinnut sen mukaan, missä aikaisempien tutkimusten perusteella ei pitäisi esiintyä vaihtelua. Erisnimet ja pronominit edustavat tutkimukseni kannalta sanaluokkia, joiden referentiaaliset ominaisuudet eivät ole kytköksissä kontekstiin: ne viittaavat joko lähtökohtaisesti määräisiin (kuten esimerkiksi erisnimet, persoonapronominit ja demonstratiivipronominit) tai epämääräisiin (kuten interrogatiivi- ja indefiniittipronominit) referentteihin. Havaitsin, että erisnimien kohdalla esiintyy taivutusluokan vaihtelua, mikä johtuu osittain kieliopillisesta ympäristöstä, mutta joissakin teksteissä myös informaatorakenteen muutoksista. Pronominien kohdalla sen sijaan transitiivisissa lauseissa genetiivimerkintää ei aina voida selittää määräisyyden termein. Havaitsemisverbit puolestaan edustavat sellaista verbien semanttista luokkaa, jonka konjugaatiotyyppi ei korreloi aspektuaalisten oppositioiden kanssa aikaisempien tutkimusten mukaan. Tutkimustulokseni ovat osoittaneet, että ersässä myös havaitsemisverbien konjugaatiotyyppi vaihtelee määräisten objektien kanssa ja että subjektikonjugaatio, jota käytetään harvemmin kuin objektikonjugaatiota, korreloi rajoittamattoman aspektitulkinnan kanssa.

Asetin jokaiselle osatutkimukselle omat tutkimuskysymykset ja tavoitteet. Taulukossa 8 esittelen, millaisia tuloksia kustakin osatutkimuksesta olen saanut ja vastaan taulukossa 1 asetettuihin tutkimuskysymyksiin.

Taulukko 8. Osatutkimusten tutkimuskysymykset ja keskeisimmät tulokset.

OSATUTKIMUS	TUTKIMUSKYSYMYYS	TULOKSET
OSATUTKIMUS I	Missä kontekstissa erisnimet ovat määräisessä taivutuksessa? Millaisia funktioita määräisellä taivutuksella on erisnimissä?	Ersässä henkilönnimet ovat enimmäkseen perustaivutuksessa, mutta kieliopillinen ympäristö (esim. demonstratiivien läsnäolo) voi vaikuttaa nimen taivutuksen valintaan. Osassa mokšankielisistä teksteistä määräinen taivutus osoittaa, että henkilö ei ollut puheenaiheena juuri välittömässä kontekstissa. Muissa teksteissä ei ole selvää, mikä vaikuttaa nimen taivutuksen valintaan. Paikannimet ovat molemmissa kielissä määräisessä taivutuksessa subjektina, objektina ja epäsuorana objektina, kun puolestaan paikan ilmaisimina ne esiintyvät perustaivutuksessa.
OSATUTKIMUS II	Mitkä pronominit saavat objektin sijan merkinnän? Miten sijamerkintää tai sen puutetta voidaan selittää määräisyyden termein? Millaisten pronominin kanssa verbi voi olla objektikonjugaatiossa?	Määräiseen referenttiin viittaavat pronominit (persoonä-, demonstratiivi-, refleksiivi-, resiprookki-, relatiivi- ja universaaliset kvanttoripronominit) ovat pääsääntöisesti genetiivissä objektina. Lisäksi elollisviitteinen indefiniitti- ja interrogatiivipronominikin on genetiivissä, vaikka se viittaa epämääräisiin referentteihin. Verbi voi olla objektikonjugaatiossa kaikkien määräiseen referenttiin viittaavan pronominin kanssa, joskin resiprookkipronominien kanssa objektikonjugaation käyttö on rajoitettua.
OSATUTKIMUS III	Missä konjugaatiotyypissä aistihavaintoverbit esiintyvät määräisen objektin kanssa? Mistä konjugaation vaihtelu johtuu? Miten konjugaation vaihtelua voidaan selittää aspektin käsittein?	Aistihavaintoverbien konjugaation vaihtelu on huomattavampi ersässä kuin mokšassa. Ersässä määräisen objektin kanssa aistihavaintoverbi on subjektikonjugaatiossa, mikäli asiointila on ajassa jatkuva tai toistuva. Objektikonjugaatio korreloi rajatun asiointilan kanssa, mutta se voi ilmaista myös jatkuvaa asiointilaa.

Yhteenvedo-osassa kokosin osatutkimuksista saatuja tuloksia ja tarkastelin niitä kokonaiskuvan kannalta. Toistan vielä yhteenvedo-osan tutkimuskysymykset ja vastaan niihin tutkimukseni valossa.

1. Mitkä ovat määräisen taivutuksen funktiot, ja millaisessa kontekstissa sitä käytetään tai jätetään käyttämättä?

Määräistä taivutusta voidaan luonnehtia määräiseksi artikkeliksi, jonka funktiona on nominien pragmaattisten ominaisuuksien merkitseminen. Sitä käytetään tunnettuuden ilmaisimena. Väitöskirjassani kiinnitin erityistä huomiota sellaisiin

sanaluokkiin, jotka viittaavat lähtökohtaisesti tunnetuihin tai tuntemattomiin referentteihin (erisnimet ja pronominit), koska näiden nominien tapauksessa määräisen taivutuksen ensisijainen funktio eli tunnettuuden ilmaiseminen on redundantti. Havaitsin, että määräisen taivutuksen läsnäoloon vaikuttavat erilaiset tekijät ja niiden käyttö eroaa ersän ja mokšan välillä, minkä lisäksi on mahdollisesti myös kielen sisäistä vaihtelua. Määräinen taivutus voi osoittaa muutoksia informaatio-rakenteessa (väitöskirjani aineiston perusteella tämä koskee mokšan henkilönnimiä), tai se voi johtua taivutusparadigman aukoista. Jälkimmäisessä tapauksessa nominin funktio lauseessa ja lukuopposition ilmaiseminen vaikuttavat määräisen taivutuksen käyttöön tai käyttämättä jättämiseen.

2. Miten transitiivisissa lauseissa merkitään finiittisten verbien objektia? Mikä on määräisen objektin tunnusmerkki?

Finiittisten verbien objekti voi olla neljässä eri sijassa: nominatiivissa, genetiivissä, inessiivissä tai ablatiivissa. Objektin sijojen vaihtelua määrittelevät erilaiset seikat. Väitöskirjassani keskityin enimmäkseen nominatiivi–genetiivi-vaihteluun, jonka keskiössä on objektin määräisyys. Tässä vaihtelussa epämääräiset objektit ovat merkitsemättömiä, eli ne esiintyvät perustaivutuksen nominatiivissa, kun puolestaan määräiset objektit ovat genetiivissä. Määräisyyttä on kuitenkin käsiteltävä objektin sijanvaihtelun kannalta eri lähtökohdista kuin määräisen taivutusluokan käytön kannalta. Objektin genetiivimerkintä on paitsi määräisyyden, myös korkean transitiivisuuden tunnusmerkki, ja sitä käytetään myös niissä tapauksissa, joissa määräinen taivutus olisi redundanttia: persoonapronominien ja erisnimien yhteydessä. Objektin sijojen vaihtelun kannalta keskeisyys on kattavampi termi kuin määräisyys, koska myös elollisviitteiset, mutta epämääräiset indefiniitti- ja interrogatiivipronominit ovat genetiivissä objektin funktiossa. Keskeisyyttä voidaan käsitellä jatkumona, jonka korkeimmassa päässä ovat perustaivutuksen genetiivissä esiintyvät objektit: persoonapronominit, henkilönnimet ja elollisviitteiset interrogatiivi- ja indefiniittipronominit. Tunnettuun referenttiin viittaavat nominit ovat tavallisesti määräisen taivutuksen genetiivissä. Genetiivimerkintä korreloi siis objektin määräisyyden kanssa, mutta genetiivimerkintä yksinään ei riitä määrittelemään, onko objekti määräinen.

3. Miten verbin konjugaation vaihtelu vaikuttaa lauseen semantiikkaan ja aspektitulkintaan transitiivisissa lauseissa? Esiintyykö vaihtelu kaikkien verbiryhmien kohdalla, vai onko ns. aspektittomia verbiryhmiä?

Mordvalaiskielissä verbin konjugaatio voi vaihdella vain siinä tapauksessa, että objekti viittaa tunnistettavaan referenttiin ja se on genetiivissä. Muiden objektien kanssa verbi on lähtökohtaisesti subjektikonjugaatiossa, eli ei voida puhua konjugaation vaihtelusta. Konjugaation vaihtelulla näyttää olevan erilaiset lähtökohdat ersässä ja mokšassa. Konjugaation vaihtelua olen tarkastellut väitöskirjassani vain

ersän osalta. Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että ersässä havaitsemisverbit ovat pääsääntöisesti objektikonjugaatiossa määräisen objektin kanssa eli niiden konjugaatioluokka ei vaihtelee. Tutkimuksessa käytetty aineisto kuitenkin osoitti, että myös tämän verbiryhmän konjugaatio vaihtelee ja että vaihtelu korreloi aspektuaalisten oppositioiden kanssa. Subjektikonjugaation käyttö korreloi vahvasti rajaamattoman aspektitulkinnan kanssa, koska sitä käytetään jatkuvien tai toistuvien asiointilojen ilmaisemiseen. Objektikonjugaation käyttö puolestaan korreloi rajoitetun aspektitulkinnan kanssa, joskin se esiintyy myös sellaisissa lauseissa, joita voidaan tulkita aspektiltaan rajaamattomiksikin.

Verbin konjugaation vaihtelun ja aspektin korrelaatio osoittaa, että myös aspekti vaikuttaa transitiivisuuteen ja sitä kautta transitiivisten lauseiden rakenteeseen mordvalaiskielissä. Objektikonjugaatio on korkean transitiivisuuden tunnusmerkki mordvalaiskielissä, koska se esiintyy vain sellaisten objektien kanssa, joiden referentti on keskeinen, ja sitä käytetään sellaisten asiointilojen kuvaamiseen, jotka ovat aspektiltaan rajattuja. Subjektikonjugaation käyttö puolestaan kieli siitä, että korkean transitiivisuuden ehdot eivät täyty kaikilta osin: objekti on joko heikosti individualisoitu, tai asiointila on aspektiltaan rajaamaton.

Tutkimuksessani keskityin sellaisiin yksityiskohtiin, joita ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa kuvattu. Käsiteltävä aihe on kuitenkin varsin laaja, ja siksi määrällisyyden ja transitiivisuuden monet osa-alueet jäivät tämänkin tutkimuksen ulkopuolelle. Katson väitöskirjani antavan hyviä lähtökohtia mordvalaiskielten lisätutkimukselle etenkin argumenttien merkinnän ja aspektin alalla. Väitöskirjassani keskityin pelkästään finiittisten verbien objektin merkintään, joka eroaa huomattavasti mordvalaiskielten ei-finiittisistä rakenteista. Ei-finiittisten verbien argumenttien merkinnän peruskriteerejä ei ole aikaisemmin selvitetty, joten aihe vaatii tarkempaa tarkastelua.

Väitöskirjassani havaitsin, että verbin konjugaation vaihtelun kriteerit eroavat ersässä ja mokšassa. Ersässä objektikonjugaatio korreloi tavallisesti perfektiiivisen aspektin kanssa, mutta erilaiset semanttiset verbiluokat käyttäytyvät konjugaation valinnan suhteen eri tavalla. Lisäksi erilaiset johtimet vaikuttavat aspektitulkintaan ja samalla konjugaation valintaan. Aspektin ilmaisemisen keinoja olisi syytä tarkastella myös mokšassa yksityiskohtaisemmin, sillä mokšassa konjugaation valinta ei vaikuta korreloivan aspektuaalisten oppositioiden kanssa niin tiiviisti kuin ersässä.

Väitöskirjani käsittelee kahta hyvin läheistä sukukieltä, ersää ja mokšaa. Otin tavoitteekseni tutkia näiden kielten rakennetta ja vertailla näitä kieliä keskenään. Tutkimuksessani kuvailin määrällisyyden ilmaisemisen keinoja ja transitiivisuuden asteeseen vaikuttavia tekijöitä, mikä antaa uusia lähtökohtia mordvalaiskielten lisätutkimukselle.

Lyhenteet

1	ensimmäinen persoona
2	toinen persoona
3	kolmas persoona
ABL	ablatiivi
ACC	akkusatiivi
CAUS	causatiivi
CPR	komparatiivi
DAT	datiivi
DEF	määräinen taivutus
DIM	deminutiivi
E	ersä
ELA	elatiivi
FREQ	frekventatiivi
GEN	genetiivi
GER	gerundi
ILL	illatiivi
INCH	inkoatiivi
INDEF	epämääräinen partikkeli
INE	inessiivi
INF	infiniittinen verbi
LAT	latiivi
M	mokša
MPL	moninkertaisuuden suffiksi
NEG	kieltoverbi
NOM	nominatiivi
OBJ	objektikonjugaatio
PASS	passiivi
PFX	verbiprefiksi
PL	monikko
POSS	possessiivisuffiksi
PP	postpositio

PROL	prolatiivi
PRS	preesens
PST	ensimmäinen mennyt aika
PST2	toinen (habituaalinen) mennyt aika
REFL	refleksiivipronomini
SG	yksikkö
SPRL	superlatiivi
SUBJ	subjektikonjugaatio

Aineistolähteet

Mokša = Мокша 6/2015, 8/2016. Саранск.

MokshEr. Mokšan ja ersän sähköinen korpus. Turun yliopisto. 2010.

MV III = Mordwinische Volksdichtung. III. Band. Paasonen, Heikki and Ravila, Paavo 1941. SUST
LXXXIV.

MV IV = Mordwinische Volksdichtung. IV. Band. Paasonen, Heikki and Ravila, Paavo 1947. SUST
XCI.

Šatko = Сятко 11/2016, 12/2016. Саранск.

Lähteet

- Aduškina = Адушкина, Н. С. 2000. Азоркчинь категориясь. Д. В. Цыганкин, Н. А. Агафонова, М. Д. Имайкина, М. В. Мосин, В. П. Цыпкайкина, Е. А. Абрамова (toim.), *Эрзянь кель. Морфемика, валонь теевема ды морфология*, 89–102. Саранск: Красный Октябрь.
- Aissen, Judith. 2003. Differential Object Marking: Iconicity vs. Economy. *Natural Language & Linguistic Theory* 21(3), 435–483.
- Aġamkin = Аляжкин, Н. С. 2000. Глагольс. Н. С. Аляжкин (toim.), *Мокушень кяль. Морфология*, 113–147. Саранск: Красный Октябрь.
- Alhoniemi, Alho. 1982. *ez*-vartaloisten postpositioiden asemasta mordvan syntaksisessa järjestelmässä. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia* 181, 31–43.
- Alhoniemi, Alho. 1989. Suomen ja mordvan vanhat erosijat omilla teillään. *Sananjalka* 31, 21–30.
- Alhoniemi, Alho. 1991. Zur Kasuszeichnung des Objekts im Mordwinischen. *Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja* 3, 18–30.
- Alhoniemi, Alho. 1993. Ersän ja mokšan sisäisistä eroista: 'kysyä'-verbien käytön aspektuaalista tarkastelua. Ulla-Maija Kulonen (toim.), *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 215), 21–35. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Alhoniemi, Alho. 1994. Zur Verwendung der Objektkonjugation im Mordwinischen. Lars-Gunnar Larsson (toim.), *Laponica et uralica: 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.-23. April 1994* (Studia Uralica Uppsaliensia 26), 145–152. Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis.
- Alhoniemi, Alho. 1996. Über die Unterschiede bei der Verwendung der Subjekt- und Objekt-konjugation im Ersa- und Mokscha-Mordwinischen. H. Leskinen, Sándor Maticsák ja Tõnu Seilenthal (toim.), *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum Jyväskylä 10.-15.8.1995. Pars III*, 68–71. Jyväskylä.
- Apaŋ'ina = Ананьина, К. И. 2000. Существительнайсь. Н. С. Аляжкин (toim.), *Мокушень кяль. Морфология*, 47–83. Саранск: Красный Октябрь.
- Apaŋ'ina ja Turaeva = Ананьина, К. И. и Тураева, Л. И. 1980. Имя существительное. Д. В. Цыганкин (toim.), *Грамматика мордовских языков*, 143–228. Саранск: Мордовский государственный университет имени Н. П. Огарева.
- Anderson, John M. 2004. On the grammatical status of names. *Language* 80(3), 435–474.
- Aranovich, Raúl. 2007. Optimizing verbal agreement in Mordvin. *Studia Linguistica* 61(3), 185–211.
- Avilova = Авилова, Н. С. 1980. Морфологическая категория глагола. Н. Ю. Шведова, Н. Д. Арутюнова, А. В. Бондарко, Вал. Вас. Иванов, В. В. Лопатин, И. С. Улуханов, Ф. П. Филин (toim.), *Русская грамматика. Том I*, 602–611. Москва: Наука.
- Bartens, Raija. 1979. *Mordvan, tšeremissin ja voťjakin infiniittisten muotojen syntaksi*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 170. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bartens, Raija. 1996. Über die Deklinationen im Mordwinischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 53, 1–113.
- Bartens, Raija. 1999. *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Becker, Laura. 2019. *Articles in the world's languages*. Leipzig: Leipzigin yliopisto. (Väitöskirja.)

- Bernhardt, Mariann. 2019. Definiteness marking on proper nouns in Mordvin. *Ural-Altäische Jahrbücher* 27, 1–70.
- Bernhardt, Mariann. 2020a. Encoding definiteness on pronominal objects in Mordvinic. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 65, 25–61.
- Bernhardt, Mariann. 2020b. The variation of conjugation types in Erzya perception verbs. *Folia Uralica Debreceniensia* 27, 21–48.
- Bhat, D. N. S. 2004. *Pronouns*. Oxford: Oxford University Press.
- Comrie, Bernard. 1976. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard. 1979. Definite and animate direct objects: A natural class. *Linguistica Silesiana* 3, 13–21.
- Comrie, Bernard. 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard. 1989. *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Суркајкина = Цыпкајкина, В. П. 2000. Глаголось. Д. В. Цыганкин, Н. А. Агафонова, М. Д. Имайкина, М. В. Мосин, В. П. Цыпкајкина, Е. А. Абрамова (toim.), *Эрзянь кель. Морфемика, валонь теевема ды морфология*, 146–216. Саранск: Красный Октябрь.
- Суркајкина = Цыпкајкина, В. П. 2007. *Темпоральность в мордовских языках и принципы ее описания*. Саранск: Издательство Мордовского университета.
- Dalrymple, Mary ja Nikolaeva, Irina. 2011. *Objects and information structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diessel, Holger. 1999. *Demonstratives. Form, function and grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dixon, R. M. W. 1979. Ergativity. *Language* 55(1), 59–138.
- Dryer, Matthew S. 2013a. Definite Articles. Matthew S. Dryer ja Martin Haspelmath (toim.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Saatavissa <<http://wals.info/chapter/37>> [viitattu 29.01.2021]
- Dryer, Matthew S. 2013b. Indefinite Articles. Matthew S. Dryer ja Martin Haspelmath (toim.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Saatavissa <<http://wals.info/chapter/38>> [viitattu 29.01.2021]
- Feoktistov = Феоктистов, А. П. 1975. Мордовские языки. В. И. Лыткин, К. Е. Майтинская, Карой Редעי (toim.), *Основы финно-угорского языкознания: Прибалтийско-финские, саамские и мордовские языки*, 261–345. Москва: Наука.
- Gheno, Danilo. 1975. Az erza-mordvin névutók áttekintése. Első közlemény. *Nyelvtudományi Közlemények* 77(1), 45–56.
- Gheno, Danilo. 1976. Az erza-mordvin névutók áttekintése. Második közlemény. *Nyelvtudományi Közlemények* 78(1), 40–70.
- Givón, Talmy. 2015. *The Diachrony of Grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Grünthal, Riho. 2008. Transitivity in Erzya Mordvin. András Bereczki, Márta Csepregi ja László Klima (toim.), *Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére. (Urálisztikai tanulmányok 28)*, 219–239. Budapest: ELTE Finnugor Tanszék.
- Grebneva = Гребнева, А. М. 2000. Существительность. Д. В. Цыганкин, Н. А. Агафонова, М. Д. Имайкина, М. В. Мосин, В. П. Цыпкајкина, Е. А. Абрамова (toim.), *Эрзянь кель. Морфемика, валонь теевема ды морфология*, 73–108. Саранск: Красный Октябрь.
- Hamari, Arja. 2014. Inflection vs. derivation: The function and meaning of the Mordvin abessive. Franz Rainer, Francesco Gardani, Hans Christian Luschützky ja Wolfgang U. Dressler (toim.), *Morphology and meaning: Selected papers from the 15th international morphology meeting, Vienna, February 2012. (Current issues in linguistic theory 327)*, 163–176. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hamari, Arja. 2016. The genitive in the secondary declension in the Mordvin languages. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 40, 1–34.

- Hamari, Arja. (Tulossa.) Mordvalaiskielten *ška*-komparatiivi. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja*.
- Hawkins, John. A. 1978. *Definiteness and indefiniteness. A study in reference and grammaticality prediction*. London: Routledge.
- Hewson, John. 2012. Tense. Robert I. Binnick (toim.), *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*, 507–536. Oxford: Oxford University Press.
- Holodilova = Холодилова, М. А. 2018. Морфология имени. С. Ю. Толдова, М. А. Холодилова, С. Г. Татевосов, Е. В. Кашкин, А. А. Козлов, Л. С. Козлов, А. В. Кухто, М. Ю. Привизенцева ja И. А. Стенин (toim.), *Элементы мокианского языка в типологическом освещении*, 63–121. Москва: Буки Веди.
- de Hoop, Helen ja Malchukov, Andrej L. 2008. Case-Marking Strategies. *Linguistic Inquiry* 39(4), 565–587.
- Hopper, Paul J. ja Thompson, Sandra A. 1980. Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* 56(2), 251–299.
- Huumo, Tuomas. 2002. Mikä kielen mielestä on tuloksellista? Polysemian silta resultatiivisuudesta kvasiresultatiivisuuteen. Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen ja Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset*, 534–555. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Iemmolo, Giorgio. 2013. Symmetric and asymmetric alternations in direct object encoding. *STUF – Language Typology and Universals* 66(4), 378–403.
- Iemmolo, Giorgio ja Klumpp, Gerson. 2014. Introduction. *Linguistics* 52(2), 271–279.
- Kangastus, Anna-Maria. 2012. *Subjektin ja objektin referenssi ersämordvan objektikonjugaatiossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Kaškin = Кашкин, Е. В. 2018. Определенное склонение. С. Ю. Толдова, М. А. Холодилова, С. Г. Татевосов, Е. В. Кашкин, А. А. Козлов, Л. С. Козлов, А. В. Кухто, М. Ю. Привизенцева ja И. А. Стенин (toim.), *Элементы мокианского языка в типологическом освещении*, 122–153. Москва: Буки Веди.
- Kazenin, Konstantin I. 2008. Verbal reflexives and the middle voice. Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher ja Wolfgang Raible (toim.), *Language Typology and Language Universals. Vol. 2*, 916–927. Berlin: De Gruyter.
- Keresztes, László. 1990. *Chrestomathia Morduinica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Keresztes, László. 1999. *Development of the Mordvin definite conjugation*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 233. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kel'in = Келин, М. А. 2000. Глагольс. Н. С. Алямкин (toim.), *Мокиень кяль. Морфология*, 147–170. Саранск: Красный Октябрь.
- Kittilä, Seppo. 2002a. *Transitivity: Towards a comprehensive typology*. Turku: Turun yliopisto. (Väitöskirja.)
- Kittilä, Seppo. 2002b. Remarks on the basic transitive sentence. *Language Sciences* 24(2), 107–130.
- Koljadenkov = М. Н. Коляденков. 1954. *Грамматика мордовских языков. Часть 2, Синтаксис*. Саранск: Мордовское книжное издательство.
- Lallukka, Seppo. 2010. Venäjän valtakunnallinen ja suomalais-ugrilainen väestökriisi. Sirkka Saarinen ja Eeva Herrala (toim.), *Murros: Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa*. (Uralica Helsingiensia 3), 11–37.
- Lambrecht, Knud. 1994. *Information structure and sentence form. Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Langendock, Willy. 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Lazard, Gilbert. 2005. What are we typologists doing? Zygmunt Frajzyngier, Hodges Adam ja David S. Rood (toim.), *Linguistic Diversity and Language Theories*, 1–23. Amsterdam: John Benjamins.
- Lazard, Gilbert. 2009. Transitivity Revisited as an Example of a More Strict Approach in Typological Research. *Folia Linguistica* 36(3–4), 141–191.

- Lomakina = Ломакина, Т. И. 2000. Существительнайсь. Н. С. Алямкин (toim.), *Мокшень кяль. Морфология*, 37–83. Саранск: Красный Октябрь.
- Luutonen, Jorma. 2000. Murteiden taistelu Volgan mutkassa ja meillä: Volgan-Kaman alueen vähemmistökirjakielten synty. *Virittäjä* 104(4), 542–568.
- Lyons, Christopher. 1999. *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manner, Niina. 2020. *Mordvan analyttiset paikallissijat*. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Marcantonio, Angela. 1985. On definite vs. indefinite conjugation in Hungarian: A typological and diachronic analysis. *Acta Linguistica* XXXV(1–2), 267–298.
- Markov = Марков, Ф. П. 1964. Функции объектного спряжения мордовского глагола. E. Pajusalu-Adler (toim.), *Töid läänemeresoome ja volga keelte alalt. Труды по прибалтийско-финским и волжским языкам*, 69–85. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Moseley, Christopher (toim.). 2010. *Atlas of the World's Languages in Danger, 3rd edn*. Paris, UNESCO Publishing. Saatavissa <<http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>> [viitattu 31.3.2021]
- Nad'kin = Надкин, Д. Т. 1980. Глагол. Д. В. Цыганкин (toim.), *Грамматика мордовских языков*, 268–344. Саранск: Мордовский государственный университет имени Н. П. Огарева.
- Næss, Åshild. 2007. *Prototypical Transitivity*. (Typological Studies in Language 72.) Amsterdam: John Benjamins.
- Onishi, Masayuki. 2001. Non-canonically marked subjects and objects: Parameters and properties. Alexandra Y. Aikhenvald, R. M. W. Dixon ja Masayuki Onishi (toim.), *Non-canonical marking of subjects and objects*, 1–51. Amsterdam: John Benjamins.
- Perepis = *Всероссийская перепись населения*. 2002. Saatavissa: <<http://www.perepis2002.ru>> [viitattu 11.09.2020.]
- Perepis = *Всероссийская перепись населения*. 2010. Saatavissa: <https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm> [viitattu 11.09.2020.]
- Rueter, Jack. 2010. *Adnominal person in the morphological system of Erzya*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 261. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Rueter, Jack. 2013. The Erzya language. Where is it spoken? *Études finno-ougriennes* 45. <<https://doi.org/10.4000/efo.1829>>
- Rueter, Jack. 2016. Towards a systematic characterization of dialect variation in the Erzya-speaking world: Isoglosses and their reflexes attested in and around the Dubyonki Raion. Ksenia Shagal ja Heini Arjava (toim.), *Mordvin languages in the field*. (Uralica Helsingiensia 10), 109–148. Helsinki.
- Saarinen, Sirkka. 2005. Die Nominalkategorie und das Postpositionssystem der Wolgasprachen. *Congressus Decimus Internationalis Fenno-Ugristarum. Yoshkar-Ola 15.08-21.08.2005. Pars I*, 161–174. Yoshkar-Ola.
- Saarinen, Sirkka. 2010. Turvaako kielilaki kielen aseman – Suomalais-ugrilaisten kielten uhanalaisuus. Sirkka Saarinen ja Eeva Herrala (toim.), *Murros: Suomalais-ugrilaiset kielet ja kulttuurit globalisaation paineissa*. (Uralica Helsingiensia 3), 38–46. Helsinki.
- Salamon, Ágnes. 1989. Tárgyas szerkezetek az erza-mordvinban. *Folia Uralica Debreceniensia* 1, 87–108.
- Salo, Merja. 2016. On the meanings of the suffix *-nék/-nek* in Erzya: A comitative case or derivational suffix? Ksenia Shagal ja Heini Arjava (toim.), *Mordvin languages in the field*. (Uralica Helsingiensia 10), 187–228. Helsinki.
- Sasse, Hans Jürgen. 2002. Recent activity in the theory of aspect: Accomplishments, achievements, or just non-progressive state? *Linguistic Typology* 6, 199–271.
- Schroeder, Christoph. 2011. Articles and article systems in some areas of Europe. Giuliano Bernini ja Marcia L. Schwartz (toim.), *Pragmatic organization of discourse in the languages of Europe*, 545–611. Berlin: De Gruyter Mouton.

- Sinnemäki, Kaius. 2014. A typological perspective on Differential Object Marking. *Linguistics* 52(2), 281–313.
- Smith, Carlota S. 1997. *The parameter of aspect. Second edition.* (Studies in Linguistics and Philosophy. Vol 43.) Dordrecht: Kluwer.
- Tihonova = Tichonova, T. M. 1966. Expression of definiteness and indefiniteness of the direct object in the Mordvin languages. *Советское финно-угроведение* 2, 241–245.
- Tihonova = Tihonova, T. M. 1980. Категория определенности – неопределенности. Д. В Цыганкин (toim.), *Грамматика мордовских языков*, 209–219. Саранск: Мордовский государственный университет имени Н. П. Огарева.
- Trosterud, Trond. 2006. *Homonymy in the Uralic two-argument agreement paradigms.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 251. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Tsunoda, Tasaku. 1985. Remarks on transitivity. *Journal of linguistics* 21(2), 385–396.
- Turunen, Rigina. 2009. The relationship between person and number agreement in Erzya non-verbal predicate constructions. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 60, 71–116.
- Viberg, Åke. 1984. The verbs of perception: a typological study. *Linguistics* 21, 123–163.
- Viberg, Åke. 2008. Verbs of perception. Martin Haspelmath, Ekkehard König, Wulf Oesterreicher ja Wolfgang Raible (toim.), *Language Typology and Language Universals. Vol. 2*, 1294–1309. Berlin: De Gruyter.
- Virtanen, Susanna. 2014. Pragmatic direct object marking in Eastern Mansi. *Linguistics* 52(2), 391–413.
- VISK 2005 = Auli Hakulinen, Maria Vilkkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho. 2005. *Iso suomen kieliopin verkkoversio.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Saatavissa <<http://scripta.kotus.fi/visk>> [viitattu 17.2.2021.]
- Zaicz, Gábor. 1998. Mordva. Daniel Abondolo (toim.), *The Uralic languages.* London: Routledge.
- Zamyatin, Konstantin. 2013. Official status as a tool of language revival? A study of the language laws in Russia's Finno-Ugric republics. *Journal of ethnology and folkloristics* 7(1), 125–153.

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

ISBN 978-951-29-8638-5 (Painettu)
ISBN 978-951-29-8639-2 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Painettu)
ISSN 2343-3191 (Sähköinen)